

Educació Social i identitat lesbiana

Treball Final del Màster d'Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania

Mireia Martínez Agout
Tutoritzat per Marta Bertrán Tarrés

Juny 2019

A totes les dones que han col·laborat en aquesta recerca,
moltes gràcies per haver-me regalat els seus relats.

Ser lesbiana en una cultura tan supramachista -capitalista-misoginia-racista-lesbofóbica-imperialista, es un acto de resistencia, una resistencia que debe ser acogida a través del mundo por todas las fuerzas progresistas... La lesbiana, esa mujer "que ha tomado a otra mujer como amante" ha logrado resistir el imperialismo del amo en esa esfera de su vida. La lesbiana ha descolonizado su cuerpo. Ella ha rechazado una vida de servidumbre que es implícita en las relaciones heterosexistas/heterosexuales occidentales y ha aceptado el potencial de la mutualidad en una relación lésbica.

Cherly Clarke

Resum

En el present estudi qualitatiu s'investiga sobre la performativitat de la identitat lesbiana dins el món de l'Educació Social. La mostra està constituïda per 5 dones que tenen atracció sexo-afectiva per altres dones, i tenen estudis formatius i/o acadèmics en Educació Social, a més d'experiència laboral remunerada i voluntària relacionada. Els instruments utilitzats són de naturalesa qualitativa, concretament, l'entrevista semi-estructurada i la revisió bibliogràfica. En els resultats es poden observar els relats i experiències personals i professionals de les dones, i com la identitat de gènere i l'orientació del desig sexual les travessen en tant que sistemes d'opressió. També s'han pogut abstrure les estratègies que aquestes dones han desenvolupat i utilitzen per a transformar-se elles mateixes per a poder alliberar-se de la càrrega capitalista i heteropatriarcal apresada i com fer del món un millor lloc per a viure. No s'han pogut extreure resultats generalitzables però sí significatius per al corpus teòric de l'Educació Social i en pro de la visibilització de les dones lesbianes en el món social. Això es recull en l'apartat de conclusions i reflexions finals del treball.

Paraules clau

Educació Social, Perspectiva de gènere, Feminismes, Lesbiana, Lesbofòbia.

Índex

1. Introducció.....	7
1.1. Motius d'elecció del tema.....	7
1.2. Justificació de la necessitat, aportació que es pretén i contextualització.....	9
1.3. Pregunta d'investigació.....	10
1.4. Objectiu(s).....	10
1.4.1. General.....	10
1.4.2. Específics.....	10
2. Estat de la qüestió.....	11
2.1. El sistema sexe-gènere com a eix estructurador de desigualtats socials.....	11
2.2. La identitat lesbiana.....	12
2.3. L'Educació Social feminista.....	14
2.4. L'educació social té rostres de dona: l'educadora social.....	16
2.5. Les categories com a estratègia de visibilització	19
2.6. Dona, dones i agència.....	20
3. Metodologia.....	22
3.1. Descripció de la mostra i material escollit.....	23
3.2. Descripció dels mètodes i tècniques emprades en la recollida de dades.....	24
3.2.1. Revisió bibliogràfica i documental.....	25
3.2.2. Entrevista individual semi-estructurada.....	25
3.3. La forma que es preveu presentar la investigació.....	26
4. Resultats.....	27
4.1. Identitat lesbiana.....	27
4.2. Reconeixement de la discriminació lesbofòbica	29
4.3. Educació Social Feminista	34
5. Discussió.....	38
6. Conclusions.....	47
7. Reflexions finals.....	52
8. Bibliografia.....	54

1. Introducció

1.1. Motius d'elecció del tema

L'Educació Social és la resposta educativa als reptes emergents de la societat i als conflictes persistents al llarg del temps, és un dret de tota la ciutadania alhora que és una professió de caràcter pedagògic i social (Petrus, 1997). És l'encarregada de la socialització de les persones necessària per al sosteniment de la vida, per a l'acompanyament de les persones i pel respecte al principi de justícia social. És una disciplina social i educativa feminitzada alhora que invisible i invisibilitzada; des del meu punt de vista, crear coneixement i recerca dins aquesta praxis professional permet el reconeixement i dignificació de la professió, alhora que la visibilitza, la situa, la justifica i la valora.

L'Educació Social té sentit dins la societat en tant que treballa amb les persones, les concep en el centre de la intervenció i les acompanya al llarg de la vida. La relació, el vincle i els models socioeducatius són essencials per a desenvolupar aquesta tasca, que realitzen les educadores socials.

En aquest punt és on la present investigació busca la reflexió: quina és la posició de les dones lesbianes educadores socials, quines són les seves estratègies de resistència i subversió a la triple invisibilitat en la que el patriarcat ens situa: com a dona, com a lesbiana, com a educadora social.

Conèixer la posició de les educadores socials lesbianes en el món i com gestionen alguns elements socials a nivell personal, professional i polític ha de permetre ampliar el corpus teòric d'aquesta disciplina alhora que es vol contribuir a eradicar les desigualtats i discriminacions que pateix aquest col·lectiu en el seu àmbit laboral.

Es vol ubicar els cossos i la identitat lesbiana dins de l'Educació Social com a professió. Per copsar el relat d'aquestes dones, s'adopta el punt de vista feminista¹ tant des de la posició de la investigadora com el subjecte a investigar i els mètodes emprats. És a través d'aquesta posició que es pot subvertir l'ordre socialment establert donant veu a les identitats lesbianes, reivindicar el relat de les identitats de gènere i sexualitats dissidents dins un món que també cal reivindicar i

¹ *El punto de vista feminista es, antes que nada, el punto de partida, el arranque, el comienzo de ese camino que llevará al conocimiento de algún proceso o procesos de la realidad, ese camino que se va haciendo a medida que se desarrolla la investigación* (Bartra, 1998: 148).

L'Educació Social és un camp infravalorat a nivell social tot i ser un pilar cabdal per al sosteniment de les vides de totes les persones; ho demostra l'escassa bibliografia al respecte. La posició de les dones lesbianes en aquest atzucac de representacions ens pot permetre ampliar el coneixement sobre com ens situem en el món, i com representem o revolucionem els rols i estereotips que s'aboquen a les dones cuidadores. Investigar la relació entre les experiències personals i les estratègies que han creat les dones lesbianes que treballen en el món de l'Educació Social és la missió del present treball. Conèixer els dubtes, la lluita contra la pròpia lgtbifòbia i la d'altri -si escau-, desgranar les aliances i entendre quins són els ponts i espais segurs d'aquest col·lectiu ha de permetre reivindicar i visibilitzar tant la professió com les identitats diverses que la conformen.

La societat postmoderna actual ha promogut valors estretament lligats al capitalisme com a mètode de control poblacional, com la flexibilitat, la mobilitat, la incertesa i la idealització de la individualitat com a model utòpic d'èxit; a més d'un model de persona sexista, androcèntrica i patriarcal de “l'homo economicus”². Això pot representar un dolor en l'estar al món o una forma de resistència i lluita per part de persones i col·lectius minoritaris (Biglia, 2005). Des del meu punt de vista, l'Educació Social com a praxis emancipadora ha de situar-se en la crítica a les constriccions del sistema actual cap a les persones i encarnar la resistència i dignitat de totes les persones. Com a educadora social, per a fer aquest recerca em situo en aquesta perspectiva ideològica alhora que considero cabdal enfocar aquesta investigació des de l'objectivitat feminista (Biglia, 2005) i el coneixement situat³, en tant que dona, lesbiana, feminista i professional de l'Educació Social⁴.

² Carrasco, C. (2006). *La economía feminista: una apuesta por otra economía*. Disponible a <http://obela.org/system/files/CarrascoC.pdf>.

³ *Una de las potencialidades del “conocimiento situado” de Haraway: una objetividad consciente, encarnada y necesariamente parcial, junto con un relativo relativismo* (Casado de Haraway, 1999: 81).

⁴ Els projectes d'investigació amb perspectiva de gènere han d'incorporar un apartat de principis i valors, per tal de situar tant el punt de partida i la mirada de la investigadora com aquells valors relatius a l'eradicació de les desigualtats de gènere que promou el treball realitzat (Ariño et al, 2011).

1.2. Justificació de la necessitat, aportació que es pretén i contextualització

Les categories de gènere i sexualitat suposen l'existència d'un sistema d'opressió que, a través de les diferències entre persones, mantenen legitimades les desigualtats socials que travessen la realitat de totes les persones, al llarg de tota la vida. Acceptar la perspectiva de gènere en la investigació i en la praxis socioeducativa implica desenvolupar l'enfoc teòric procedent dels moviments feministes, que denuncia i visibilitza aquestes desigualtats i discriminacions per raó diversitat sexual i de gènere (Ariño et al., 2011). És un repte pedagògic per a l'Educació Social assumir la perspectiva de gènere, en tant que ciència social i professió dedicada a l'acompanyament i suport de les persones des d'una òptica de justícia social, respecte dels Drets Humans i respecte al subjecte de l'acció educativa (Merelas et al., 2016). L'Educació Social té la responsabilitat de caminar cap a la transformació social per tal d'eradicar les desigualtats i les discriminacions de qualsevol tipus; i el feminisme és un posicionament polític que permet situar-se i avançar fent visibles la relació d'opressió basada en la diversitat i diferències entre persones i/o col·lectius. Els anàlisis feministes permeten visibilitzar la perspectiva i el discurs dominant en tant que hegemònic i socialment acceptat: androcentrisme i el sexisme (Sales, 2013).

Existeixen nombroses publicacions al voltant de l'educació i la perspectiva de gènere, o pedagogia social i feminisme(s). Però si observem concretament, en el camp de l'Educació Social trobem escassa bibliografia i estudis realitzats des d'aquesta disciplina social⁵. Hi ha un desconeixement i invisibilització d'aquesta professió, igual que confusió amb d'altres col·lectius professionals que treballen en l'àmbit social -dels que sí hi ha publicacions relacionant la disciplina amb els feminismes, com és el Treball Social. Des de l'Educació Social tenim l'obligació i la preocupació de fer de la nostra praxis un exercici progressista, democràtic i alliberador, i això ho podem aconseguir amb la reflexió sobre el que som i el que volem ser (Merelas, 2017). La finalitat última d'aquesta

⁵ *Un dels problemes que trobem dins el marc professional de l'Educació Social és el poc gust que existeix per deixar per escrit allò que realitzem. En el dia a dia, reflexionem, programem, actuem... però no sempre ens assentem a redactar amb la intenció de crear literatura professional o, inclús, acadèmica. Resulta fonamental construir-nos col·lectivament com professió, com professionals; i per això cal compartir experiències que permetin un enriquiment mutu* (Merelas et al., 2015: 116).

investigació és poder contribuir a l'augment del corpus teòric sobre l'Educació Social amb perspectiva feminista, en tant que material acadèmic com reflexiu per als i les educadores socials.

1.3. Pregunta d'investigació

Hi ha diferents punts de vista d'entendre i situar-se dins el món de l'Educació Social. En aquest treball d'investigació es vol explorar la posició i identitat de les dones lesbianes que treballen activament en aquest procés educatiu i socialitzador per tal de copsar les inquietuts d'aquest col·lectiu i, alhora, visibilitzar-lo. Per assolir-ho, es fa el plantejament de la pregunta d'investigació següent:

- Quines són les estratègies de lluita i resistència al mandat hegemònic que performen les dones lesbianes educadores socials?

1.4. Objectiu(s)

Per a donar resposta a la pregunta d'investigació, aquest treball es planteja un seguit d'objectius que endrecen la recerca i permeten ordenar el contingut, resultats i conclusions del treball. D'aquesta manera, a continuació es presenten tant l'objectiu general com els específics:

1.4.1. General

- Conèixer les representacions i performativitats lesbianes dins el món de l'Educació Social.

1.4.2. Específics

- Visibilitzar i situar les identitats “lesbiana” dins l'Educació Social.
- Reconèixer el cos lesbià i les seves performativitats en la disciplina de l'Educació Social.
- Identificar l'existència d'una lesbofòbia pròpia i d'altri en l'entorn laboral de les dones lesbianes educadores socials.

2. Estat de la qüestió

2.1. El sistema sexe-gènere com a eix estructurador de desigualtats socials

Les ciències socials han tractat les classes socials com la variable clau en els anàlisis, explicacions i justificacions de **l'estructura social i les desigualtats** de les societats del capitalisme. Però recentment, i tal com A. Berga afirma, s'han inclòs altres eixos d'estructuració social que s'interseccionen amb les desigualtats de classe, que permeten adquirir una visió més profunda i holística de les situacions individuals i col·lectives (Berga, 2005). Aquesta amplitud de mirada permet copsar, entendre i repensar amb més profunditat les societats actuals visibilitzant el sistema sexe-gènere com un eix d'opressió construït i acceptat socialment, que permet l'accés diferencial als recursos (espai, temps, materials, de coneixement, poder...) i a les posicions socials.

Cal entendre **el gènere i la sexualitat com elements estructurals** que permeten explicar els diferents estaments socials basats en la ideologia de gènere i en la socialització de les sexualitats. El gènere com a concepte per entendre el conjunt complex de relacions, responsabilitats, oportunitats i rols distribuïts i atribuïts de manera diferent i diferenciada a dones i homes (Botía-Morillas, 2013).

La Teoria del sistema sexe/gènere posa de manifest l'existència d'un sistema relacional asimètric que categoritza les persones segons el sexe biològic i les relaciona amb una identitat sexual i rol a desenvolupar en els diferents espais-temps d'una societat en concret. Aquest sistema defineix la norma i els privilegis o els càstigs per aquelles persones que no aconsegueixen amb el mandat social establert. L'anàlisi d'aquesta situació ha desvetllat l'existència d'una dualitat o binarisme⁶, en el que home i dona són diferents i oposats per poder-se construir com a identitat; i en el que les diferències sexuals s'han utilitzat per justificar desigualtats socials (Berga, 2005). Aquesta jerarquia de poder i domini d'un gènere sobre l'altre ha sustentat la divisió sexual del treball: la producció (relegat als homes, remunerat i fora de casa, associat a valors de masculinitat hegemònica) i la reproducció (o

⁶ Gràcies a la teoria feminista post-moderna, podem entendre que el camp social *no deixa d'estar ple de categories binaries que influeixen en la teoria, la pràctica, la investigació i l'educació (...)* Les mateixes categories que es proposen com a finalització de l'opressió són opressives en si mateixes (Sands et al., 1997: 46). Pel que el debat està servit en tant que ha de cercar, a través del llenguatge, l'estructura categòrica que no oblidí ni oprimeixi ningú.

treball de cures, destinat a les dones, sense remuneració, invisibilitzat i dins de casa, associat a valors de feminitat hegemònica) (Ortner, 1979). I l'heterosexualitat com a pràctica sexual hegemònica⁷ assegura la reproducció de l'estructura d'explotació i dominació de les dones, la transmissió de valors (Pié, 2009).

2.2. La identitat lesbiana

La heterosexualitat és i ha estat la pràctica sexual promoguda per a la reproducció de l'espècie i el control social de les persones, i s'ha convertit en l'orientació del desig sexual legítim. És el que es coneix com, des d'una visió crítica, l'**heterosexualitat obligatòria** (Rich, 1985; Wittig, 2006) on les dones acompleixen el mandat hegemònic de situar-se en les esferes privades de la societat, ocupar-se de la maternitat i performar la feminitat des d'una visió binària, capitalista, androcèntrica, sexista i patriarcal⁸ per perseguir els objectius de reproducció de l'espècie, el control de les relacions humanes i la socialització per a la reproducció social. L'heterosexualitat es representa com a institució política que moldeja les dones per tal de perpetuar els sistemes de dominació (Rich, 1985). Si concebem l'**heterosexualitat com a règim polític** veiem que el sistema de relacions heterosexuals castiga aquelles identitats i pràctiques que surten de la norma ja que suposen una ruptura amb l'ordre establert a tots els nivells (polític, social, econòmic...).

El subjecte dona no pot ser una categoria universal ni unitària ja que les pràctiques sexuals ens jerarquitzen basant-nos en les relacions de poder i sistemes d'opressió hegemònics. La lesbiana no és una dona (Wittig, 2006) sinó una identitat diferent, diferenciada i diversa que permet repensar el concepte “dona” com a subjecte universal: és possible ser i existir al marge de l'home i/o la

⁷ Veure més a Adrienne Rich (“Heterosexualitat obligatòria i existència lesbiana”, 1985) i Monique Wittig (“L'heterosexualitat i altres assajos polítics”, 2006).

⁸ La opressió que viuen les dones es sustenta, en part, pel sistema d'heterosexualitat obligatòria que és el sistema normatiu hegemònic que permet la divisió sexual del treball i de la societat, la reproducció dels estereotips i rols de gènere binaris i, per tant, la invisibilització de les pràctiques no rendibles econòmicament al patriarcat i capital però necessaris per al seu funcionament com el treball reproductiu i de cures, assumit per les dones. La regulació d'aquestes relacions és a través del contracte sexual: el matrimoni (Wittig, 2006).

maternitat no és obligatòria, és possible existir al marge del binarisme de gènere⁹ (Segato, 2003).

Des del meu punt de vista, dona i lesbiana formen part d'una subcultura que ha generat els seus propis discursos per a definir-se. És una realitat política amb experiències diferenciades al subjecte socialment acceptat com a dona; i per aquest motiu cal representar-se com a lesbiana, per fer visible altres maneres de ser dona, viure i situar-se al món. Considero que és una **identitat i opció política** en tant que dones que subvertim a l'ordre establert i no complim amb els mandats socials: som una identitat i una posició de resistència vers el patriarcat.

Algunes autores reconeixen l'existència de l'homosexualitat, el lesbianisme i la bisexualitat com pràctiques sexuals innates de les persones¹⁰. Aquestes han sigut i són, igual que el sistema de parentiu i el tabú de l'incest, mecanismes de control de la reproducció social; encara que es reconeguin, aquestes es construeixen dins una jerarquia de poder, on hi ha pràctiques i identitats sexuals situades als marges, socialment discriminades i injustes a la pràctica (Rubin, 1986). Aquestes pràctiques i identitats sexuals no gaudeixen del mateix reconeixement ni prestigi social però *l'evolució cultural ens dóna l'oportunitat de prendre el control dels mitjans de la sexualitat, reproducció i socialització, i de prendre decisions conscients per alliberar la vida sexual humana de les relacions arcaïques que la deformen* (Rubin, 1986: 31).

Des del meu punt de vista, compartint la idea de G. Rubin, hem d'avançar cap a una societat andrògina que eradiqui el gènere com a estructura sociocultural i econòmica. Mentre el sistema sexe-gènere binari existeixi, aquest podrà ser utilitzat per l'entramat capitalista generant desigualtats, discriminacions i exclusions. De la mateixa manera, la sexualitat i les pràctiques

⁹ Ubicar la lesbiana dins de l'esquema binari i heterosexista que configura els eixos horitzontal i vertical, la lesbiana no té cabuda en cap dels dos ja que la dona esdevé en ambdós casos un producte per a la mirada masculina heterosexual, tant en la versió santificada (la mare) com en la demoníaca (prostituta). Per tant, dins el binarisme la lesbiana no existeix però com que a la realitat sí, el patriarcat ens delega a un lloc invisible i exclòs que és un no-espai: l'armari. Per tant, la negació i la invisibilització de l'existència lesbiana són característiques opressores del sistema hegemònic heterosexual que permeten i construeixen la violència lesbofòbica (Segato, 2003).

¹⁰ Al llarg de la història, s'han acceptat pràctiques sexuals homosexuals en contextos concrets i específics, situant-se com a rituals culturals o control poblacional (Rubin, 1986).

sexuals s'han de viure indiferentment dels genitals, de la identitat i de l'expressió sexual i de gènere; s'han de viure indiferentment del mandat socialment establert.

La misogínia, la discriminació i la negació són característiques de la **lesbofòbia**. Aquest tipus de violència social s'experimenta individualment alhora que afecta la construcció de relacions socio-afectives, construcció d'identitats polítiques i visibilitat social. L'objectiu d'aquestes és el rebuig a les identitats i pràctiques sexuals que surten de la norma per tal que s'eximeixin, s'invisibilitzin, es culpabilitzin i no es reconeguin com a legítimes; formen part de l'estructura hegemònica i per tant de la socialització de totes les persones i evidencien l'existència d'identitats que escapen a l'heteronorma (Marin, 2018; Rich, 1985). Assumir-se com a lesbiana i reconèixer-se com a tal, a nivell personal i social, és un procés fonamental en l'existència lesbiana en tant que implica una confrontació a l'heteronorma a nivell material i simbòlica. Això implica assumir les sancions socials, polítiques i legals, reubicar els espais de relació i construir-se la identitat al voltant d'aquest paradigma. És un procés personal, social i polític ja que interfereix en tots els espais socials significatius i al llarg de la vida de la dona lesbiana on la norma heterosexual es manifesta explícitament i pot arribar a ser sancionadora. La lesbiana representa una dona autònoma, amb determinació, que trenca amb el mandat i estereotips socials establerts a la dona i al que se li aplica tot l'aparell opressor del patriarcat i capitalisme; se li apliquen mecanismes d'adoctrinament i control (Rich, 1985) la violència (verbal, física, simbòlica, emocional), marginació, ridiculització, discriminació, invisibilització, entre d'altres (Marin, 2018).

2.3. L'Educació Social feminista

L'educació amb perspectiva de gènere i feminista ofereix afrontar els processos educatius i prendre consciència de com treballar de forma explícita i implícita les qüestions de gènere i altres desigualtats socials. El(s) feminisme(s) és una teoria política crítica que permet analitzar les construccions socials, polítiques i econòmiques, educatives, culturals de les societats per tal de desgranar-les i eradicar-les de jerarquies de poder i sotmetiment¹¹ (Merelas et al., 2015). Quan es

¹¹ És a dir, cal pensar i situar-nos en aquesta perspectiva permet ser conscients de les desigualtats, analitzar la realitat amb altres mirades, visibilitzar les discriminacions provocades pel sistema sexe-gènere i intentar eradicar-les.

parla d'incorporar la perspectiva feminista en els anàlisis socials no és exclusivament visibilitzar les dones; és anar més enllà dels estudis de dones sinó entendre el gènere i les sexualitats com una variable central determinant en els problemes socials i en les repercussions diferencials tant per homes com per les dones (Berga, 2005). L'Educació Social pot contribuir a crear societats més justes i igualitàries assumint la perspectiva de gènere en el camp de l'acció social per poder llegir i pensar la realitat amb noves perspectives, sovint reveladores per la història individual i col·lectiva; reconèixer el valor de la diferència de gènere i sexual pot garantir la igualtat d'oportunitats per a totes i tots, igual que el reconèixer les diverses fases d'una mateixa realitat històrica, cultural i social (Fombuena, 2006).

Per tal de transcendir aquests injustícies i desigualtats, l'Educació Social pot situar-se en el desenvolupament d'una *Pedagogia Transgressora* (Carrera de Sánchez-Valverde, 2015: 5). Fer-ho és important en tant que les *pedagogies legitimades citen una norma i conviden als subjectes a identificar-se amb aquesta norma. (...) Conviden a identificar-se com exclosos, a repetir la norma que els descriu com despulles de la societat dins un projecte d'existència que continua ubicat als marges* (Pié, 2009: 264). Així doncs, la transgressió s'ha de gestar sobre la combinació d'una:

- Pedagogia Crítica¹², en tant que permet una nova lectura de la realitat basada en la visibilització de les realitats no hegemòniques (visibilitzar a l'altre: assumir l'alteritat com a punt de vista i relat vàlid), de les opressions i les oprimides.
- Pedagogia Queer¹³, com a corpus teòric per comprendre les diversitats sexuals i de gènere més enllà de la biologia i el discurs hetero-cis-normatiu hegemònic. La interseccionalitat és una de les peces claus per situar-se dins aquesta mirada socioeducativa.

Per conjugar l'Educació Social i els feminismes s'han de buscar els punts comuns ineludibles que són la base de la praxis educativa, que els podem trobar en el Codi Deontològic (articles 1, 2 i 27)

L'Educació Social ha de qüestionar els poders establerts, principalment els relacionats amb l'estructura patriarcal (Merelas, 2017).

¹² Veure més a Henry Giroux i Paulo Freire.

¹³ Veure més a Asun Pié, Carolina Alegre, Gracia Trujillo i Jordi Planella.
Mireia Martínez Agout

en els que es promou el tracte igualitari i la no discriminació per cap raó ni motiu, l'ús de mètodes i tècniques que no atemptin contra la dignitat de les persones, i amb l'objectiu de contribuir a generar consciència crítica sobre els problemes socials i les seves causes (Merelas et al., 2015). O propostes de col·lectius feministes dins la professió, com el “Decálogo de Buenas Prácticas en Educación para la Igualdad”¹⁴. Aquestes estratègies teòriques treballen en la línia de la pedagogia transformadora. L'educació no és alliberadora *per se*, ja que pot ser utilitzada per l'adoctrinament o doma¹⁵ a través d'objectius que persegueixen la docilitat, l'acceptació de la norma i la reproducció social sense crítica. Per tal que l'Educació Social esdevingui **una praxis progressista i emancipadora**, cal una revisió i reflexió constant de les accions, missatges i valors que transmetem (Merelas, 2017) i promoció de noves maneres de fer basades en l'empoderament individual i col·lectiu, la solidaritat i la sororitat. La intervenció i/o acció educativa és sempre intencional i no pot ser neutral, doncs la inacció permet la reproducció de les desigualtats; per això és important definir què, qui i com és i ha de ser la transformació social i el canvi (Merelas, 2017; Fombuena, 2006).

2.4. L'educació social té rostre de dona: l'educadora social

Si parlem d'Educació Social feminista hem de parlar de les educadores socials feministes. La transformació que requereix la praxis educativa ha de néixer de l'interès personal i polític de cada persona i en tots els àmbits de la seva vida. Tant dones com homes, si no lluitem activament contra l'explotació de les dones (i altres col·lectius minoritaris) en la vida quotidiana, difícilment generarem investigacions i praxis socials que estiguin lliures de distorsions sexistes, lgtbifòbiques i androcèntriques (Bartra, 1998). O altrament dit, si volem manifestar compromís i responsabilitat a favor de la igualtat de gènere en el nostre exercici professional, necessàriament haurem de voler-ho en relació a la pròpia vida (Merelas et al., 2015). Per tant, és necessari promoure la **reflexivitat de la praxis professional** de l'Educació Social alhora de crear assajos crítics que ampliïn els recursos,

¹⁴ Promogut pel Colexio de Educadoras e Educadores Sociais de Galicia (CEESG) i publicat a la revista Galeduso. “Monográfico Educación Social e Igualdade”, 2011, 9. Disponible a <http://www.eduso.net/archivos/Decalogogeneroceesg.pdf>

¹⁵ Veure més a Emilia Pardo Bazán i Concepción Arenal, pedagogues i feministes de l'Espanya de finals del segle XIX.
Mireia Martínez Agout

reflexions i propostes vers l'exercici professional crític amb perspectiva feminista.

L'Educació en general i l'Educació Social en particular s'han encarregat d'assumir les funcions o disfuncions de les famílies, de l'entorn social o del sistema que influeixen en les persones, col·lectius o el sistema. D'aquesta manera, es pot afirmar que les tasques de les disciplines socials responen a valors tant femenins com masculins: són considerades naturals i pròpies de les dones, ja que formen part de la vida íntima i cura de les persones alhora que persegueixen la justícia social, tasca considerada de domini públic i per tant, masculinitzada. Pel que les educadores socials ens convertim en una figura *doblement perillosa: pretén professionalitzar allò natural a més d'ocupar un espai que no es el seu, no només desafiant l'organització social creada pels homes, sinó desqualificant-la per ser injusta* (Fombuena, 2006: 136).

La **feminització de l'Educació Social** (s'estima que la feminització de la professió ha augmentat fins el 77,9% en els darrers anys (CEESC, 2018)) respon a la divisió sexual del treball en tant que professió encarregada de mantenir el treball de cures i la reproducció social. Això permet explicar el contracte social-sexual que instaura l'Estat Patriarcal Modern (Fombuena, 2006) que manté i perpetua els estereotips socials entorn a les ciències socials. Això ens situa en l'atzucac masculí-femení ja comentat anteriorment i permet explicar que l'Educació Social estigui corporeitzada majoritàriament per dones i lligada a l'ètica de les cures i de la responsabilitat¹⁶: *l'ètica de la justícia i l'ètica de les cures són conceptes complementaris (...). Es tracta d'emfatitzar la importància imperativa del vincle, afecte, de que les relacions humanes són totes de dependència, sempre fràgils i discontinues* (Fombuena, 2006: 144).

Com a professionals del camp social hem de prendre consciència del nostre **paper socialitzador, model i educador** per a aquelles persones amb les que intervenim socioeducativament. Un dels encàrrecs de l'Educació Social és *controlar, moderar, retenir i donar límit a l'acció* (Moreno, 2009: 7), tasca directament relacionada amb l'aprenentatge de la norma i la funció modeladora de l'educació. Segons com sigui aquesta contenció, si física o emocional, serà diferent qui la durà a terme: alguns estudis apunten a que homes o dones -respectivament- responen al mandat de gènere

¹⁶ Veure més a Kohlberg i Carol Gilligan.
Mireia Martínez Agout

socialment acceptat també en l'exercici professional. És en aquest punt on ens hem de preguntar si la paritat és una eina que respon a les necessitats de l'Educació Social o segueix sent una construcció de les identitats, si les intervencions socioeducatives es basen en el treball de i per competències i no en la representació i reproducció identitària hegemònica (Moreno, 2009).

Hem de ser conscients que també mentre treballem performem i ens identifiquem amb algun rol de gènere, i que adonar-nos-en és el primer pas per reflexionar com agents de reproducció social o transformadors de la norma. És *imprescindible incorporar l'actualització i reciclatge a les pràctiques quotidianes de les educadores socials (...) que passa necessàriament per la reivindicació d'una millora formativa en matèria de gènere* (Merelas, 2017: 776-777) al llarg de la vida professional, personal i alternatives de reciclatge formatiu. És clar que els equips educatius han de poder donar respostes i intervenir segons les necessitats de les persones i/o grups-col·lectius amb els que compartim temps i espais independentment del gènere; però si aprofitem les peculiaritats individuals i visibilitzem identitats i relats alternatius, estarem enriquint les accions educatives alhora d'oferir models diferents com a eines per a la transformació social.

Segons J. Moreno, les dades estadístiques¹⁷ no casen entre estudiants d'Educació Social i les que finalment acabem estant en actiu: el nombre de dones a la universitat és significativament superior (82,6% de dones en la promoció universitària 2017 (CEESC, 2018) mentre que les d'educadores socials en situació laboral activa és el 65%. Aquest fet explica que s'afavoreix l'ocupació laboral dels homes en tant que es segueix reproduint l'heteronorma en els centres d'intervenció educativa on es busquen parelles educatives que reproduïen els valors de família tradicional, monògama, heterosexual, amb valors dicotòmics atribuïts segons el binarisme de gènere (Moreno, 2009). És interessant destacar que proporcionalment, els homes ocupen més càrrecs de direcció, gerència i

¹⁷ Segons ELIZONDO, A.; NOVO, A.; CABRERA, M. S. (2010). "Igualdad de hombres y mujeres en las universidades españolas". Madrid: Ed. Instituto Nacional de la Mujer, i Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència, DGAIA. "Educador social i infància en situació de risc, l'atenció residencial a infants i adolescents a Catalunya". Col·lecció Infància i adolescència, 2009, 1. Disponible a http://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/coleccions/infancia_i_adolescencia/ num_1/Educador-social-risc.pdf.

comandaments intermedis, mentre que les dones ocupem els càrrecs d'atenció directa. Això afavoreix que l'escletxa salarial sigui favorable als homes situant-se en un valor de -18,64% (CEESC, 2018).

2.5. Les categories com a estratègia de visibilització

L'Educació Social és una professió que té una important càrrega política i valorativa, de manera que la identitat dels i les professionals està marcada substancialment per l'ètica, els auto i hetero processos socialitzadors i educatius, les experiències viscudes i, en definitiva, al posicionament de l'educadora social al món. Ha de ser, doncs, una professional reflexiva amb capacitat d'interpel·lar-se i interpel·lar el seu entorn (CEESC, 2017), per caminar cap a la transformació social. Disposar de competències ètiques que orientin el sentit i sensibilitat de les intervencions és quelcom necessari per reduir i eradicar les desigualtats i violències que es poden generar durant la praxis educadora.

L'ús de categories és una estratègia comú utilitzada per definir les persones amb les que es treballa en l'Educació Social. Aquestes categories són un mètode de definició, descripció i anàlisi de la realitat i, per tant, poden subvertir o reproduir l'ordre social establert; és la posició ètica i reflexiva de l'educadora social la que ha de confrontar interessos, demandes i necessitats dels poders i simbolismes de la cultura dominant (Díaz, 1994). Per tant, pensar amb categories pot respondre i reproduir el pensament jeràrquic dicotòmic (i binari) a través del qual s'ha estructurat la societat patriarcal occidental. Cada categoria té un significat concret i una oposició necessària per identificar-se com a tal. Cal pensar l'**alteritat** com a manera de definir-nos, per tal de reconèixer l'existència d'una altra de manera legítima (Magendzo, 2005; Vallejo, 2014). El post-estructuralisme resol aquesta qüestió suposant que el llenguatge i, per tant també les categories que utilitzem, són conceptes múltiples, inestables i oberts que han de donar resposta a la lectura i interpretació de la realitats (Sands et al., 1997). Cal posar en valor que és imprescindible, per acceptar la multiplicitat d'existències, reconèixer a l'altre/a i assumir la responsabilitat que és algú important¹⁸, amb relats

¹⁸ *La pedagogia de l'alteritat s'inscriu en una proposta renocava en la que vertaderament s'ofereix valor a l'altre/a, dotant-lo de nom cos, i per sobre totes les coses, paraula per a que pugui expressar les seves raons, pensaments, arguments en pro de convertir la pràctica educativa un espai més viu, amb més interacció per l'ensenyament i*

que el converteixen en un igual, que poden ser individualitats i/o multiplicitats identitàries (Magendzo, 2005). La paraula de l'altra permetrà reconfigurar la subjectivitat, la manera de pensar i veure la realitat i donarà valor a noves maneres d'estar al món (Vallejo, 2014). La **diversitat** és un recurs àmpliament estudiat pel(s) feminisme(s) i que reforça alhora els interessos d'aquesta corrent política. No obstant, cal tenir en compte la caracterització estereotipada d'aquesta diferència en tant que justificació per a les desigualtats i exclusió de les dones i altres col·lectius dels relats hegemònics, de l'esfera pública i, en general, de la visibilitat social (Sands et al. 1997).

Trobem que l'ús transformador del **llenguatge** és un valor inherent en el pensament post-modern, en tant que permet utilitzar-lo i modelar-lo fins al punt de poder contemplar i descriure totes els realitats existents. Permet trencar amb les categories binàries -que s'acaba de comentar- i donar sortida i visibilitat a realitats residuals que no encaixen dins els corsos tradicionals. És el cas del sistema sexe-gènere o de la possibilitat de l'existència de múltiples identitats sota el concepte "lesbiana"; el llenguatge ens permet descriure la realitat amb la incorporació de nous conceptes, de ressignificacions de termes excloents i de reapropiacions identitàries¹⁹, o com bé s'ha exposat amb anterioritat, la identitat lesbiana com un espai polític i simbòlic, de resistència i estratègia contra el règim heteronormatiu establert que no només ha de tenir un sol rostre, sinó que les representacions i performativitats del ser lesbiana han de ser múltiples i visibles en el món de l'Educació Social.

2.6. Dona, dones i agència

Recuperant un dels debats de D. Haraway sobre l'ús d'"agency" (Casado, 1999) com a concepte ampli per incloure les múltiples **performativitats** del que és la dona/dones, en el món de l'Educació Social ens podem trobar amb la preocupació d'haver de categoritzar les persones i què suposi un dilema moral en tant que categories castrants, excloents i/o opressores²⁰. Això es soluciona podent *aprenentatge mutus. La relació amb l'altre evidentment no pot estar mediada pel poder, sinó per la possibilitat d'un creuament de subjectivitats, de narratives que alimentin les pràctiques educatives per a que aquest/a altre/a, que puc ser jo o pot ser ell/ella, s'inquieti, es sacsegi, es transformi* (Vallejo, 2014: 120).

¹⁹ Tal i com defensa la Teoria Marica, o la reapropiació de l'insult com acte de reivindicació política (Seoane, 1999).

²⁰ *Algunes feministes post-modernes advoquen per abandonar la categoria "dona", ja que en l'intent de definir la categoria s'acaben recreant conceptes misògins. Senyalen que una dona no pot ser, es quelcom que no pertany a la*
Mireia Martínez Agout

utilitzar les essències i autodefinicions dels subjectes amb els que compartim l'espai i el temps. Tot i que es pot acabar utilitzant les categories de dominació hegemòniques, aquestes poden permetre la reivindicació i visibilitat per al conjunt de la població, en tant que s'ubica un sector de la població amb una problemàtica en concret (Sands et al., 1997). Treballar amb col·lectivitats i no amb individualitats pot ser útil per algunes qüestions tot i que pot, també, suposar contradiccions per les educadores socials en tant que etiquetes estigmatitzadores i estereotipades dels col·lectius i persones amb els que s'intervé educativament i socialment.

Per tant, ens situem en la intersecció de **la (in)visibilitat de les minories** depenent de quins conceptes fem servir alhora que podem evocar-los a l'estigmatització a través de les etiquetes i categories socials marginalitzadores, creadores d'expectatives, castradores dels relats, de les possibles vivències i projeccions de futur. Algunes propostes per salvar aquestes distàncies són tractar els dilemes considerant una diversa naturalesa de la població, dels contextos particulars i de les exigències polítiques del moment -constantment revisables- per tal de sensibilitzar, visibilitzar i actuar segons els procediments actualitzats amb la persona, el col·lectiu al que pertany i la societat en la que s'ubica (Sands et al., 1997).

Des del meu punt de vista, és cabdal criticar el poder i domini patriarcal, el poder implícit en les pràctiques i la construcció de nous coneixements a través de nous punts de vista. Considero important mantenir les categories de dona, dones i lesbiana com a **subjectes oprimits** per l'actual sistema de relacions i poders, i clarament necessari per visibilitzar la situació d'inferioritat a tots els nivells en els que es troben els col·lectius, persones i relats amb els que es comparteix l'Educació Social. A més, conservar aquestes categories permet situar històricament i culturalment diferents concepcions del que és “ser dona” o “lesbiana” que explica la situació en el món, expectatives, relacions i performativitats. No obstant, cal mantenir el rebuig a discursos totalitzadors, excloents i generalitzadors sobre el que és “dona” o “lesbiana”: recuperar i revaloritzar les obres que han estat marginalitzades i subestimades de les dones, de la seva cultura i de les seva experiència particular.

categoria ser. La categoria dona és una ficció i els esforços feministes han d'estar dirigits a la seva destrucció (Piedra, 2003: 47).

Considerar l'existència de la lesbiana des de la diferència és vital però hem d'evitar pensar aquesta diferència des del pensament binari; evitem reproduir estructures dominants i representacions de poder respecte les diferències i la seva justificació. *Hem de pensar la diferència sense oposició* (Owens de Piedra, 2003: 49).

3. Metodologia

Aquest treball es nodreix de l'**epistemologia feminista i queer**, entenent *queer* com una posició al món i no com una identitat que ha permès la visibilització i reflexió vers espais polítics feministes, homosexuals, lesbians i trans amb visió crítica (Díaz, 2011). No es vol aconseguir una normalització de les identitats lesbianes en el món de l'Educació Social sinó visibilitzar les estratègies que s'assumeixen, identificar la performativitat i l'espai que ocupen aquests cossos lesbians i com influeix, si escau, l'exclusió com a experiència vital en les quotidianitats.

Destacar que dona i lesbiana²¹ són part de la **identitat de la investigadora**, elements que es visibilitzen per difondre, per un costat, experiències interseccionades basades en la representació pròpia del lesbianisme i, per l'altre, donar cabuda a la lesbiana com a subjecte de coneixement encarnat i situat que produeix, alhora, coneixements situats. Això es tindrà en compte aplicant la reflexivitat també a la pròpia investigadora, ja que com subjecte social estic condicionada pel marc de referència propi i la vivència del camp a estudiar, mitjançant el qual participo activament en el procés de creació de coneixement (Díaz, 2011).

La metodologia més adequada per a l'enfocament d'aquest treball és l'**enfoc qualitatiu**²² amb

²¹ Lesbiana, al mateix temps, com a *dispositiu epistemològic: el punt de clivatge d'impostures orgàniques, mutacions proestètiques, recitacions subversives d'un codi sexual transcendentalment fals* (Díaz de Preciado, 2011).

²² *La estrategia cualitativa es más capaz de detectar lo relevante y se interesa por el sentido que los sujetos dan a sus acciones, es interpretativa, integradora y abierta a la voz de quienes son investigados; sin olvidar que, en el método cualitativo, el lenguaje es fundamental, es el objeto propio del estudio pudiendo tratar los casos investigados de manera intensiva. Además de posibilitar la intersubjetividad y la interpretación, permite abordar las interacciones que se establecen en los espacios sociales concretos, atendiendo tanto a las estructuras y a las instituciones como a la percepción de las relaciones en la vida social* (Botía-Morilla de Beltrán, 2013: 448).

perspectiva **interseccional**²³. La transversalització de la diversitat pot ser una estratègia adequada per tractar i visibilitzar les desigualtats múltiples, alhora que promou l'eficàcia en el diagnòstic i en les dades recollides al llarg del procés d'investigació, amb la possibilitat de convertir-se en dades significatives per explicar situacions particulars de desigualtat social i també les de caràcter estructural (Expósito, 2012).

No obstant, no es pot oblidar que les investigacions qualitatives i exploratòries creen resultats **no generalitzables** però visibilitzen possibles futurs estudis i relacions amb les col·lectivitats més allunyades dels estudis tradicionals. Un abordatge fonamental per conèixer com i on tenen lloc les diferències socials relacionades amb el gènere i les sexualitats (Botía-Morilla, 2013). Per aquest motiu, en el desenvolupament d'aquest treball s'aplica un disseny qualitatiu que inclou dues tècniques de recollida i anàlisi de dades: la revisió bibliogràfica i documental a més de l'entrevista semi-estructurada.

3.1. Descripció de la mostra i material escollit

Els estudis qualitius escullen mostres homogènies a diferència dels quantitius, que basen la seva validesa fonamental en la heterogeneïtat i amplitud mostral per fer el màxim d'extensibles els resultats a diferents contextos i altres anàlisis (Botía-Morilla, 2013). Per tant, escollir persones per a ser entrevistades que tinguin un perfil similar pot oferir explicacions sobre les dinàmiques i vivències basades en les seves experiències i coneixements previs; cada participant entrevistada és un subjecte únic que no es pot intercanviar per altres, doncs és la seva posició social el que l'avalua per formar part de la mostra (Botía-Morilla, 2013).

Per aquesta investigació i per desenvolupar la tècnica de l'**entrevista semi-estructurada**, s'han

²³ La perspectiva interseccional sorgeix del debat originat al si del moviment feminista antiracial que posa en evidència el fet de que la igualtat té múltiples dimensions, i que no n'hi ha prou amb treballar la igualtat en la seva dimensió de gènere, ja que al fer-ho es deixa al marge a aquelles persones que es veuen afectades per la intersecció de diverses desigualtats. Des d'aquesta perspectiva, l'ètnia i l'orientació sexual es visibilitzen com a eixos d'opressió que, juntament amb l'eix "gènere" aporta un anàlisi més comprensiu a la diversitat d'experiències. Alhora es consideren els eixos: classe social, llengua, religió, entorn urbà o rural, nivell d'estudis, etc. (Crenshaw, 1989).

escollit persones segons la situació d'aquestes en el món a través de les autodefinicions (sexe, gènere i orientació del desig sexual). Pel que fa a la **revisió documental**, s'han treballat articles i publicacions relacionades amb l'Educació Social i els feminismes que permetin identificar l'estructura de gènere dins la professió, i posar de manifest les desigualtats existents.

3.2. Descripció dels mètodes i tècniques emprades en la recollida de dades

Al llarg d'aquest treball es pren la deconstrucció com un element clau ja que és un procés de revisió del context i de totes les veus que han estat marginades al llarg de l'espai-temps; deconstruir el relat hegemònic per incloure altres vivències, experiències i situacions silenciades i invisibilitzades necessàries per entendre el moment que vivim. S'adopta com a punt de partida i de desenvolupament del procés d'investigació -juntament amb la perspectiva feminista- a més de posar en joc si existeix o no una relació de poder entre la investigadora i la resta d'elements que interactuen al llarg del procés.

A través de la deconstrucció es pot arribar a desestabilitzar l'ordre social establert, articulant les perspectives marginalitzades. Això contribueix a trencar amb l'hegemonia sociocultural i del coneixement actual, de l'ordre dominant i revelar les veus que han estat oprimides i suprimides dels relats de les oprimides (Sands et al., 1997). En el camp de l'estudi de les ciències socials, i en el cas de l'Educació Social, donar veu a les dones lesbianes que en formen part igual que als col·lectius i individus vinculats a aquesta disciplina social ha de permetre l'enriquiment interseccional per a promoure la reflexió de la praxis educativa, visibilitzar identitats sexuals i de gènere no normatives com a part real de la societat i enriquir el debat amb perspectiva feminista de la professió.

Aquesta visió deconstructiva de les realitats rebutja conceptes de les investigacions tradicionals com la **neutralitat** i l'**objectivitat**, igual que la perdurabilitat i generalització. Aquests no tenen cabuda en l'àmbit de les disciplines socials des d'aquest punt de vista²⁴ doncs les realitats són úniques.

²⁴ *Per a les feministes post-modernes, el pragmatisme hauria d'arribar a substituir l'epistemologia, per poder conèixer les diverses formes en què ens entenem les unes a les altres i a les diferents formes en el què fem. A la vegada, afirmen que els nous discursos no poden oferir un punt de vista, un subjecte universal, un camí per a l'alliberació, la felicitat o una veritat que ens portarà a la llibertat* (Piedra, 2003: 46-47), qüestionant així els conceptes universals.

S'adopta la **subjectivitat** i el **coneixement situat** com a elements claus per entendre les vivències i relats de les persones i col·lectius, per a visibilitzar totes les realitats per petites que siguin alhora que generin dubtes del funcionament més general de la societat. És des de la subjectivitat des d'on ens construïm com a persones i socialment es desenvolupa la nostra identitat (Sands et al, 1997); és el nostre punt de partida i el punt de deconstrucció i revisió permanent de qui som i què som.

3.2.1. Revisió bibliogràfica i documental

Per tal de poder fer una investigació documental, es recopilarà informació publicada en diferents plataformes relacionades amb l'Educació Social amb perspectiva de gènere. S'establirà una relació entre les diferents fonts que es localitzin per tal de poder donar resposta als objectius plantejats. Tal i com ja s'ha comentat, existeix poca bibliografia sobre la temàtica; recopilar-la i presentar-la permetrà contextualitzar i conèixer l'actualitat. Creant aquest punt de partida, es compartirà i complementarà amb les entrevistes per tal d'entendre quina situació és l'actual.

3.2.2. Entrevista individual semi-estructurada

Es considera un mètode qualitatiu d'obtenció de dades més prominent en les investigacions feministes ja que ofereix accés a idees, pensaments, memòries de les persones a través de les seves pròpies paraules i llenguatge²⁵, enlloc de fer-ho en les paraules del o la investigadora (Reinharz, 1992). Això ens permet visibilitzar la realitat de les dones i de col·lectius invisibles-invisibilitzats i reconèixer-les com a fonts vàlides de coneixement. A través, doncs, de la conversa, l'escolta activa i l'elaboració dels temes s'ha de poder generar un espai simbòlic de confiança on les persones participants es puguin desenvolupar emocionalment (Díaz: 2004).

²⁵ A través de transcriure [que] és registrar i posar per escrit, i a disposició d'altres i per a un mateix, cada un dels intercanvis -preguntes, respostes, informació contextual general- que hagin sorgit des de l'inici al final de l'entrevista. Aquest procés de transposició del llenguatge oral a l'escrit implicarà algunes pèrdues inevitables d'informació (per exemple, aconseguir transmetre el clima emocional que ha regit en cada moment de l'entrevista). (...) És important que la desgravació vagi acompanyada per caracteritzacions de l'escenari i moments en el que es produeix el relat (és recomanable que les descripcions situacionals es diferenciïn amb parèntesis per evitar confusions amb els continguts de la conversació. (...) Posar cura en la puntuació també és un altre aspecte fonamental per a respectar el sentit del que s'ha dit (Borda et al., 2017: 24-25).

La cerca i selecció de les dones lesbianes educadores socials que participen de la investigació es fa a través del mètode bola de neu. La selecció final es concreta buscant la diversificació d'identitats segons edat, lloc de residència (rural-urbà) i àmbit d'intervenció professional. A les dones entrevistades se'ls explica a través d'una conversa telefònica les condicions de participació i la temàtica, alhora que també la manera de desenvolupar l'entrevista: l'enregistrament per a la posterior transcripció de la informació. Abans d'iniciar l'entrevista, es torna a informar les dones verbal i per escrit, a través d'un document explícit (veure Annex 1). El perfil de les dones contactades i entrevistades durant el procés de selecció i finalment entrevistades²⁶ es pot consultar a la Taula 1 (Annex 4). Cal especificar que els noms de les dones entrevistades han estat anonimitzats, atorgant a cada una d'elles un nom fictici que s'utilitza al llarg de la recerca. S'ha considerat rellevant procedir amb aquest mètode en tant que possibilitador d'un major clima de confiança basada en la confidencialitat; no es personifiquen les respostes i les opinions es tracten de manera agregada d'entre tota la informació extreta de les entrevistes.

3.3. La forma que es preveu presentar la investigació

El llenguatge no sexista es considera un requisit indispensable per a i durant tot el procés d'investigació (Ariño et al, 2011). En la mateixa línia, es diferencia l'ús dels termes “gènere” i “sexe”, evitant la generalització de l'un per l'altre, i a l'inrevés²⁷. A més, es farà servir l'ús del femení genèric com a reivindicació per a la visibilització de la feminització de l'Educació Social a més de promoure la visibilitat de les dones en les ciències socials, praxis educatives i treballs acadèmics.

²⁶ El guió utilitzat per a l'entrevista es pot consultar a l'Annex 2. Les transcripcions de les entrevistes es poden consultar a l'Annex 3.

²⁷ *La diferenciación conceptual entre sexo y género está ampliamente documentada, pero se tiende a utilizar estos términos de forma indistinta, por desconocimiento de lo que supone utilizar el género como categoría de análisis. Supone una falta de rigor científico y puede anular la repercusión científica y social que tienen los estudios de género* (Ariño et al, 2011: 149).

4. Resultats

S'han entrevistat **5 dones que s'identifiquen com a lesbianes** amb excepció d'una d'elles, que defuig de les etiquetes i matisa que “No em considero lesbiana, i no faig servir cap etiqueta per definir-me. (...) Potser diria que em sento molt més còmode amb relacions amb dones que amb homes” (Maria). Una de les dones entrevistades introdueix la idea de la **identitat fluïda, dinàmica i canviant al llarg de la vida**: “Si que vaig passar un període que pensava “només m'agrada aquesta noia” o “potser només t'agrada alguna noia” perquè vaig tenir una època que em liava amb noies i amb nois. Després em vaig adonar que no, que realment m'atreïen les noies. Potser d'aquí uns anys flueixo en una altra manera de relacionar-me” (Lexa). Totes elles **es consideren feministes**, no tenen formació reglada en matèria de feminismes ni diversitat sexual i/o de gènere però donen valor als aprenentatges no formals i a l'intercanvi d'experiències en tant que elements que els permeten empoderar-se. Totes elles tenen experiència laboral, remunerada i voluntària, en el món social i la seva ocupació actual és dins el món de l'Educació Social. A destacar que 4 de les 5 dones entrevistades considera que l'Educació Social ha de ser feminista.

4.1. Identitat lesbiana

Totes les dones entrevistades consideren que **ser lesbiana és sentir atracció afectivo-sexual vers altres dones**: “estar amb la persona que estimes, que en aquest cas, seria una noia” (Míriam). No obstant, aquesta atracció sexo-afectiva no hegemònica implica sortir de l'ordre social establert, i situa **les dones lesbianes com a dones diferent de les heterosexuales**, amb peculiaritats pròpies: “amb el temps et vas adonant de moltes coses, és més una posició dins un sistema (...). Crec que tenim en comú que hem hagut de fer un pas que les persones heteros no han de fer” (Lexa). Les entrevistades tenen la capacitat d'**identificar els estereotips de gènere i sexualitats i rebutjar-los**, en tant que no són representatius de la realitat de les dones lesbianes: “és molt mite: les lesbianes són així. No. Les lesbianes són com vulguin ser” (Lexa). Alguns d'aquests estereotips són:

- Estètica, com que “la gent té aquesta visió, de portar el cabell d'una certa manera, portar arracades, portar tatuatges, piercings, anar vestit d'una manera... però no és així. Vull dir, jo

he vist i conegut noies lesbianes de tot tipus, de tota classe social, ja pot ser rics o classe mitjana, de diferents ètnies, de diferents països...” (Miriam).

- Sexualitat, com que “moltes vegades és que m'han donat a entendre és que sóc lesbiana perquè no m'ha follat bé un tí, o perquè he tingut una relació estranya amb les polles... o coses d'aquestes súper estranyes” (Lexa).

Per a totes les dones entrevistades, la identitat lesbiana ha suposat un **procés d'acceptació personal** i/o de deconstrucció de la pròpia identitat que ha durat un temps considerable i que ha estat rellevant per a les seves vides. Aquest procés ha inclòs l'**acceptació positiva dels conceptes que defineixen l'orientació del desig sexual** i que es confronten amb la socialització del gènere i sexualitats rebudes: “He rebutjat la identitat lesbiana fins als 16 [anys]. Si que intuïa alguna cosa, als 13-14 [anys] però no ho volia acceptar. Perquè clar, a les meves amigues els agradaven els nois, els nens, i a mi m'havien d'agradar els nens. Perquè era el que estava ben vist, el que em deia l'educació que havia tingut, el que havia vist al voltant meu, a nivell familiar, a nivell d'amistats” (Miriam). A més d'aquesta experiència, que és comuna en totes les entrevistades, es destaca de manera específica l'**acceptació de l'etiqueta “lesbiana” per a definir-se**: “és una cosa estranya perquè jo no m'he relacionat amb aquest concepte d'una manera natural i normal, (...) no tenia ningú al costat, ningú m'havia donat aquesta opció... a vegades, encara inclús a mi, em xirria la paraula que jo sóc lesbiana” (Lexa). Aquesta confrontació, per a una de les dones entrevistades, està estretament vinculada amb un procés de superació d'una **homofòbia interioritzada** (o lesbofòbia): “Implica ser libre totalmente. Antes yo me mentía a mi misma, estuve toda la vida pues eso... escondiéndome la realidad que yo sentía (...) yo tenía mucha homofòbia interiorizada” (Irene).

A mesura i en paral·lel que s'han sentit empoderades, ha pogut esdevenir un procés l'alliberament d'allò après, dels constrenyiments interioritzats a través de la socialització del(s) gènere(s). Això les ha permès **construir-se novament d'una manera lliure i reflexionada**: “te das cuenta de que, en tus carnes, que desde pequeña te crían de una manera preestablecida, para seguir unos roles que yo me los he creído durante 30 años de mi vida y el feminismo me ha hecho despertarme y darme una

fuerza de decir quien soy, de mira: tengo 30 años y me he dado cuenta de que me gustan las mujeres. Y pa'lante. Y tener ese respaldo de todas las demás” (Irene).

Totes les dones entrevistades han patit discriminació al llarg de la vida per raó de gènere i/o sexe: “l'Institut va ser un moment molt complicat a la meua vida. Des de 1er fins a 4t va ser horrible, perquè vaig patir bullying. Jo crec que va ser una suma de tot: era una nena molt tímida, que no... que em volia portar bé amb tothom, estava més grassoneta... i tot això... i bueno, a més a més em van posar l'etiqueta sense que jo encara ho sàpigues, de tortillera. Si que vaig patir agressions [físiques]...” (Miriam). Una de les dones entrevistades reconeix l'existència de certa angonya o temor a ser discriminada, sensació invisible en tant que pròpia i personal: “tu la sientes dentro de tí. Es una cosa que no es que te pase, sino que te puede pasar. Y también es como tu te lo tomes, y en que momento y en que circunstancia” (Irene). Aquesta sensació es repeteix en altres dones entrevistades, que eviten situacions o accions per evitar el rebuig o la discriminació: “per evitar quelcom que pugui passar (...). Suposo que és ser covard, o em reservo per no patir... no se... és protecció? És supervivència? No se que és...” (Maria).

És d'aquesta manera, doncs, que es pot donar resposta a un dels objectius específics d'aquesta recerca: visibilitzar l'existència de la identitat lesbiana dins el món de l'Educació Social, com a quelcom complex, dinàmic i circumstancial. Les dones entrevistades es situen en l'espai-temps que viuen, són coneixedores de qui són i de la posició social que ocupen, i les conseqüències que això comporta: la discriminació lgtbifòbica i masclista. Per tant, les lesbianes existim dins l'Educació Social, estem presents i vivim les nostres identitats de maneres diverses però sota un mateix constructe social: l'heterosexualitat obligatòria i el masclisme com a sistemes estructurals de poder .

4.2. Reconeixement de la discriminació lesbofòbica

Tres de les dones entrevistades no s'havien qüestionat, prèviament, l'existència de la **lesbofòbia** com a discriminació específica vers les dones lesbianes. No obstant, després de reflexionar, veuen necessària la utilització i reivindicació del terme i del concepte: “Ho normalitzem tant que ni ho penses...” (Lexa). Totes les dones han viscut situacions discriminatòries, agressions o tocaments al

llarg de la vida, durant la infantesa, adolescència i vida adulta; i ho han viscut com a dones en algunes ocasions mentre en d'altres, com a lesbianes. Totes elles s'oposen frontalment la re-victimització provocada per la **dobla discriminació** (dona-lesbiana) que viuen, i dues de les dones entrevistades són capaces de dirigir cap al sistema l'origen de la discriminació cap als col·lectius LGTBIQ* i alliberar-se de la culpa: “La gent que ha pogut enriue-se'n d'altres, al final... és per ignorància. El problema el té ell o ella. No m'afecten massa” (Maria) i “tota la xenofòbia és tres cuartos de los mismo. La xenofòbia és quan tens la por o la ràbia o l'odi cap a un col·lectiu diferent al teu. Que al final no deixa de ser una nina russa que podem anar desgranant” (Laura).

La superació de la lesbofòbia passa per la identificació, reconeixement i resposta activa a les discriminacions i desigualtats. En primer lloc, la **identificació del concepte Lesbofòbia**. Tant si les dones coneixien amb anterioritat el terme com si no, s'ha definit com a odi a les lesbianes. S'ha acabat reconeixent, inclús reivindicant: “Fa referència a persones que no accepten a les lesbianes. Crec que s'ha de separar del concepte d'homofòbia perquè [pensa uns segons] (...) les dones hem patit molt més en aquest sentit. Per ser dona, i sumes lesbiana encara pitjor” (Miriam). En una de les entrevistes, s'identifica la **posició política en la que ens situem les lesbianes i per la que patim doble discriminació**. Es reflexiona sobre la desigualtat implícita en el pensament hegemònic respecte l'orientació del desig sexual gai i lèsbic; s'han englobat dins el paraigües de l'homosexualitat i s'han pressuposat iguals, invisibilitzant les lesbianes: “l personatge gai sí que és gai, però segueix estant en un estatus superior. Perquè és home. (...) Crec que l'home gai i l'home hetero estan separats de la dona, per ser home. Que sigui gai no vol dir que sigui més guai” (Maria).

A destacar que una de les dones entrevistades és mare, i exposa discriminacions viscudes en aquest atzucac d'identitats: la **maternitat lesbiana**. Exposava discriminacions en els procediments burocràtics com “quan vam anar a inscriure al Registre a la meva filla que jo havia parit. Quan vem inscriure a la que jo no vaig parir, vem fer-ho al poblet d'aquí al costat, i no hi va haver cap problema. (...) Si que hi ha molta documentació que és de pare i de mare. Jo sí que he tingut la sort que he pogut, a la guarderia on vam començar a portar a les nenes, tenia la documentació així i

nosaltres ho vam dir. I elles també van veure l'oportunitat i van canviar-ho tot (...) I aquí al registre, jo feia dos dies que havia parit i em van fer anar a mi amb el full de la clínica, com per demostrar” (Laura). I també en espais més informals i/o casuals, en que s'ha trobat situacions com “Totes les senyores del món mundial que m'han parat, i anava amb les nenes i “mira, con la tía y con la madre”. No. “Somos dos madres”” (Laura).

En segon lloc, la capacitat d'**identificar i visibilitzar les discriminacions lgtbifòbiques** i, en concret, lesbofòbiques. Aquesta capacitat es desenvolupa coneixent altres persones i intercanviant experiències, alhora necessàries per a l'empoderament i acceptació de la pròpia identitat: “Cuando te metes en el mundo del feminismo, de LGTB y tienes tantos estímulos, que vas aprendiendo siempre algo nuevo (...) Lo reconozco mucho todo, me es mucho mas fácil verlo todo ahora. Antes no lo veía” (Irene). Aquestes discriminacions lgtbifòbiques poden ser:

- Visibles i directes, com “d'anar pel carrer amb la meva parella i que un cotxe ens xiuli, ens digui guarrades, ens digui bolleres... per exemple això és un atac lesbofòbic” (Lexa) o “Yo he trabajado en la Policia de un pueblo y allí he vivido cosas... he vivido como un policía insultó y no la pegó, porque habia gente delante, a una mujer transexual” (Irene).
- Invisibles i indirectes, com “la por està més en el que podria passar, no en el que passa i en el que em pot passar: que em crea un mal rotllo, em trenca la nit” (Maria).

Una vegada identificades i/o viscudes les discriminacions, les dones entrevistades tenen la capacitat de construir posicionaments que trenquen amb el pensament heteropatriarcal i inhabiliten el discurs hegemònic, a través de la **reapropiació del llenguatge discriminador**: “se hace tuya una palabra con la que te han insultado y hacértela propia y así no sentirte ofendida” (Irene). Una de les dones entrevistades matisa que la posició de lesbiana permet una naturalització de la reapropiació diferent que la dels grups hegemònics: “Crec que les persones no heterosexuales hem viscut més totes aquests estereotips (...) sí que ho podem veure més. Jo el que sí que penso és que tenim una llibertat per parlar-ho anchamente que molta altra gent es pensa molt més: utilitzar paraules tipus bollera

d'una manera més naturalitzada” (Laura). Tanmateix, la **visibilització de la identitat i orientació sexual del desig** -en espais segurs- es converteix en un element que permet l'alliberament i empoderament de les dones lesbianes vers l'heteronorma: “Em considero una persona valenta, d'afrontar les coses, dir les coses tal i com són. I si després em venen les hòsties doncs ja ho arreglaré d'alguna manera [riu], no? Però crec que hem de seguir endavant, hem de lluitar, no ens hem d'amagar del que som” (Miriam). Aquest posicionament permet reivindicar i assentar els drets que s'han anat guanyat al llarg de la història: “fa un anys van lluitar pels nostres drets i a nosaltres ens toca viure-ho amb normalitat i visibilitzar-ho” (Laura).

Per arribar a aquest nivell de seguretat i decisió, una de les dones entrevistades narra **la duresa i fragilitat d'aquest procés, estretament lligat a l'estat emocional i autoestima**: “Jo he passat per varies fases. Primer, no t'atreveixes a contestar quan et passa els primers cops. Primer que et presentes al món com a lesbiana i actues així en conseqüència, i et presentes en un lloc públic... reps. Mirades, reps comentaris... això passa. Primer passava per no dir res, inclús sentia vergonya de “merda, sóc lesbiana, no diguis res”. Llavors ja et vas com empoderant, i passes del no dir res a voler insultar a la resta de gent que et diu coses, perquè penses “perquè he de patir això”” (Lexa). Excepte una de les dones entrevistades, la resta **pren posició activa davant les discriminacions** obvies, directes i visibles que pateixen fruit d'un procés madurat en el temps: “soy de las que no me callo. Incluso puedo llegar a llamar a la policía. (...) Hace años, cuando era más jovencita, estas cosas me daban como.... pero ahora ya no puedo. No, porque no me parece justo” (Irene).

En tercer lloc, poder **identificar i visibilitzar el masclisme i sexisme com a elements estructurals**. Totes elles han viscut i rebut, com a subjecte dona, insults i vexacions, tocaments, agressions emocionals, tracte diferenciat, exhibicionisme, etc.: “si ets una dona les coses te les diuen d'una manera més lleugera que si ets un home. Si ets un home crec que tenen una compostura diferent, és com se situen diferent...” (Maria), o “estar de festa i que intentin tocar-te, si això també... (...) o al metro! De tornar a casa i que sentis que un tíó t'està perseguint, i que realment sigui així, no és cap paranoia i vols arribar a casa el més ràpid possible...” (Lexa) o “ que els tíos et

treuen la cigala (...) a la meua adolescència i joventut, al poble, m'he fet un fart de veure tios fent allò, com es diu... [fa el gest de treure's una jaqueta]... exhibicionisme!” (Maria).

En quart i últim lloc, la capacitat d'**identificar discriminacions racistes**. L'única noia d'origen estranger afirma que “Per ser estrangera no he patit discriminació. Potser pel fet de ser europea, i de Brussel·les està més ben vist...” (Miriam) amb el que manifesta la importància de la nacionalitat, el país d'origen i la classe social en el nostre sistema capitalista actual, ja que són elements que et situen i et travessen.

La reflexió permanent i generar nous imaginaris, per a totes les dones entrevistades, passa per i en tenir **espais segurs**. Totes elles tenen aquest tipus d'espais (físics o emocionals), i poden ser l'entorn laboral com familiar o d'amistats: “Necessites que la teva xarxa, tu puguis expressar-te perquè és un procés no natural, no fàcil... Llavors necessito que al meu voltant per reflexionar tot el rato d'aquests conceptes” (Lexa). No obstant, en espais nous o amb gent desconeguda, dues de les dones entrevistades mostren prudència: “Salgo del armario si veo que esa gente es más abierta” (Irene).

Totes les dones consideren que **l'empoderament és la resposta** per identificar i combatre les discriminacions que pateixen, en tant que invisibles i invisibilitzades socialment: “ens hem d'empoderar i dir-ho, que ens està molestant aquest comentari, “ep! Que això és una falta de respecte”. Perquè hi ha comentaris culturals que estan molt arraigats en la falta de respecte cap a les dones, i cap a les dones lesbianes” (Lexa). Dues de les dones entrevistades afirmen i conclouen reflexions que situen en la discussió el terme d'**interseccionalitat**: “ara ens estem trobant molt que hi ha tota una lluita d'identitat important, i el col·lectiu marroquí també l'està visquent” (Laura) i “la lesbofobia es como que tienes doble discriminación, por ser mujer y el hecho de ser mujer que ya te conlleva lo tuyo... y por ser lesbiana. Y si ya eres negra o lo que sea, pues ya flipas” (Irene).

Aquesta narració entorn a les discriminacions i estratègies que tenen les dones lesbianes pe fer-hi front ens permet respondre a un dels objectius específics de la recerca: identificar la lesbofòbia d'una mateixa i la de l'entorn. Les dones lesbianes viuen situacions discriminatòries relacionades amb elements de la seva identitat i de la seva persona dins i fora dels espais professionals,

circumstància que és interessant ressaltar en tant que l'Educació Social acompanya les persones des d'una òptica de la justícia social i dels drets per a totes. En el procés d'exploració i identificació d'aquestes desigualtats, s'ha permès desgranar altres discriminacions que afecten i viuen les dones lesbianes entrevistades, i algunes de les estratègies que s'utilitzen per a fer-hi front com l'empoderament, la cerca d'espais segurs i la confrontació, omissió, resposta o acció directa davant les discriminacions que les dones són capaces d'identificar, tant en referència a la seva persona com a d'altres situacions discriminatòries o injustes que elles consideren.

4.3. Educació Social Feminista

L'Educació Social és, per a totes les dones entrevistades, un procés d'acompanyament a persones. Val la pena destacar la relació que tres d'elles fan amb el sistema capitalista; una, en primer lloc, ho situa com un intercanvi econòmic “tu necesitas ayuda, yo también necesito ayuda económica.. nos ayudamos mutuamente” (Irene), mentre que l'altre, considera l'Educació Social un producte i una pal·liació als errors del sistema capitalista: “tot el que el sistema capitalista no pot assumir de manera social, i per tant li surt malament perquè no entra dins el sistema que han muntat... (...). Que sobretot van molt relacionades amb la pobresa, amb el diner... Per molt que ens vulguin dir que és una cosa súper global, és mentida” (Lexa). La darrera aportació es lliga amb l'acompanyament a través de la norma: “és l'educació en la societat. Crec que vivim en una societat, ens agradi o no i hem de saber moure'ns, sigui per tombar-la, sigui per potenciar-la, sigui... Si més no, hem de saber les normes del joc si volem... per poder decidir si volem jugar o no (...) Tu pots decidir no jugar-hi i tens unes conseqüències” (Laura).

L'Educació Social ha de ser feminista per a 4 de les 5 dones entrevistades: “No puc entendre que l'Educació Social no sigui feminista. Perquè no puc entendre una manera d'intervenir, o de relacionar-te o d'acompanyar persones sinó és des de la visió feminista de la igualtat (...) si aquestes mateixes persones [educadores socials] no creuen en la igualtat d'oportunitats, de tracte, de tot... siguis el que sigui, home, dona o el que et consideris... no et podran acompanyar en cap procés perquè t'estarien exclouent dins el procés d'estar exclosa” (Lexa). La veu discordant considera que

“un educador social pot creure que hi ha altres coses més importants ara mateix... no ens hem de tancar tampoc en què tothom ha de ser feminista, i si no ets feminista és dolent” (Míriam).

Les dones entrevistades accepten que **l'Educació Social és un àmbit professional feminitzat**. Una d'elles concreta que ha esdevingut en la **professionalització del treball de cures**: “les dones som molt visibles en aquest espai, perquè l'Educació Social ve de la cura a les persones, d'empatitzar amb la gent que té molts problemes... ve molt de la religió. Sol ser un àmbit de molta dona, et trobes tant en la carrera com treballant que qui està al peu del canó són dones i... curiosament qui està en els llocs de poder són homes, tot i que a la carrera són molt pocs” (Lexa). No obstant, els homes segueixen sent molt visibles, si es compara amb la posició de les dones: “hi som molt presents, no amb menys veu perquè al ser-hi tant presents... no amb menys veu però potser som més amb una veu més fluixeta que els pocs homes que hi ha, que tenen una veu més forta. (...) Són homes i tenen... no tenen... s'autoadjudiquen i els adjudiquem una veu més potent. Llavors clar... si fan una reflexió sensible ja són la hòstia. I dius.... “bueno, de reflexions sensibles en fem totes!” (Laura).

En aquesta línia, existeixen els discursos i pràctiques a favor de la **paritat dels equips educatius**, entenent que els llocs de treball han de ser ocupats de manera proporcional entre homes i dones. Això, **reproduïx estereotips i rols de gènere**: “Jo crec que dones i homes estem per igual, les funcions són les mateixes. Sí que és veritat que m'ha sorprès molt alguns comentaris de direcció: “és que hem de tenir homes”. (...) Perquè? (...) Perquè la figura paterna... Aaaai, ja estem caient en el mateix de sempre” (Míriam). Aquesta paritat es sol justificar en raons sustentades en el binarisme de gènere i en els valors de masculinitat i feminitat hegemòniques, en tant que contenidors físics i emocionals respectivament: “Creo que para algunos trabajos puede ser que no nos tengan tan en cuenta por el hecho de no ser hombres. (...) te ven así chiquitita, con cara de niña... y a lo mejor quieren un tío así [fa el gest simbolitzant una persona grossa] para que pueda calmar conductas pero...” (Irene). Aquesta reproducció d'estereotips també s'estén en l'assumpció de tasques i responsabilitats dins el mateix equip educatiu: “hem viscut en un món heteronormatiu tot el rato que creu que l'home és qui fa totes les coses de força i és el millor del món. Sense voler a vegades surt:

“ai que ho faci ell” i dius: “hòstia, perquè no ho puc fer jo?”. I som educadors, i som educadors amb perspectiva feminista, i som educadors súper xulos en aquest sentit, i treballats” (Lexa). Una de les dones entrevistades introdueix la importància d'aquesta reproducció estereotipada i binària de la masculinitat i feminitat, en tant que models educatius i socialitzadors: “Em trobo un patró diferenciat entre homes i dones en la manera d'educar, en com ens situem. Et dones compte que la teva motxilla de casa la portes a la feina i que la motxilla de casa és la de fa 150 anys. I lluitar contra això és.. costa moltíssim. I clar, transmetem els mateixos patrons a la canalla” (Maria).

Totes les dones entrevistades coincideixen en què **la identitat lesbiana és invisible dins l'Educació**

Social: “Les dones lesbianes dins l'Educació Social no som visibles. Però no se perquè, perquè no cal, o perquè no volen... Jo, per a mi seria, que no caldria... potser sí que cal quan una cosa no està visibilitzada encara, i... cal” (Maria). Això pot explicar-se, arrel de les experiències compartides, en primer lloc, entenen que el lloc de feina que s'ocupa es considera **un espai segur**, tant amb les companyes de feina com a les persones a les que acompanyem socioeducativament: “las usuarias que me preguntan “¿tienes novio?” y les dices “no, novia” o “me gustan las chicas” y se quedan como... “ostras!”. (...) Me lo tomo bien, me lo tomo de esa manera” (Irene), o per exemple, “Quan estava al CRAE no, amb els companys sí, amb els nens no. Però pel motiu que no... creia que no m'hagués anat bé (...). Ara que tinc aquests usuaris, a aquests no els hi dic perquè no els hi expliques la teva vida, tampoc. Saps? Si algun dia em veuen (...) i vaig amb la meva companya doncs no m'amagaré” (Maria). Tanmateix, una de les dones entrevistades comparteix la idea d'**assistencialisme** que encara és present en l'exercici de la professió: “els col·lectius no estan acostumats a tenir dones que se'ls hi presentin com a dones lesbianes, no? Dins les professionals crec que sí que està més integrat però costa dir-ho o mostrar-ho en els col·lectius, perquè solen ser col·lectius que creiem nosaltres que potser no ho acceptaran” (Lexa).

Totes les entrevistades entenen que la figura de l'**educadora social és i pot ser un agent de canvi**.

A través del vincle multidireccional i de compartir experiències amb altres persones estem oferint-nos com a models: “les experiències personals les hem d'utilitzar a la feina en aquells moments en

què, diguem... que poden ser rellevants” (Laura). “Som un exemple, i si que es veritat que dins un equip hi ha diferents maneres de ser, diferents maneres de fer i... llavors, suposo que cada nen es deu identificar amb un de nosaltres i deu seleccionar les coses que li deuen agradar més (Miriam). En tant que models, també hem de encarnar i combatre aquelles situacions discordants, podem representar la veu de les persones que no en tenen en depèn quins espais: “en un centre hi havia una persona trans (...) enrient-se d'aquesta persona, no dient-li per nom que ella demanava, fent com una mofa subtil... que quan l'he detectat també l'he dit, i he fet el comentari que jo crei oportú” (Lexa).

Un dels elements claus del procés socioeducatiu en l'Educació Social és, per a les dones entrevistades, **l'equip educatiu**. Aquest equip és una peça clau en tots els processos, i les persones que en formen part han de tenir espais de reflexió i per a la transformació; aquestes trobades han de permetre consensuar línies de treball que garanteixin el respecte dels drets de les persones amb les que treballem i eradicar les discriminacions de qualsevol tipus: “és súper important, en els equips, donar espais per a poder parlar perquè cagar-la ja està dins el sistema i hi estem tots. Llavors... només és això: igual que has fet una falca equivocada després en podràs fer deu d'encertades, però cal una mirada més conscient” (Laura). L'assaig-error i el tenir el suport de companys i companyes genera espais d'aprenentatge, cohesió i millora de la pràctica educativa: “la veritat és que tenim un equip molt potent, noies amb molt de caràcter, i no hi ha cap dia que permetem alguns comentaris d'aquest tipus. Si cal insistir, insistim molt en què les dones poden fer el que volen i sense la necessitat de tenir un home al costat. (...) Potser en un altre equip seria diferent (...) Tot l'equip és contundent i està cohesionat per donar la mateixa resposta” (Miriam). Una de les qüestions que és present al llarg de totes les entrevistes és la necessitat de tenir espais segurs, on poder expressar-se i millorar; aquests equips ho permeten alhora que treballen pel respecte de totes les identitats i orientacions del desig sexual: “Considero que l'equip educatiu ho treballa. O si més no, ho intenta. Penso que l'equip educatiu que hi ha és bastant conscient, o si no, quan ho exposes la gent intenta reflexionar i pensar sobre aquest tema. Penso que entre totes intentem treballar...” (Lexa).

Totes aquestes experiències i opinions ens permeten donar llum al darrer objectiu específic plantejat

en aquesta recerca, reconèixer el cos lesbià dins el món de l'Educació Social. En tant que disciplina feminitzada dins un sistema capitalista patriarcal, en l'Educació Social no està exempta de les reproduccions socials del propi sistema. Existeix un treball de consciència i de subversió en la vida personal i professional de les dones entrevistades, existeix la capacitat d'identificar propostes metodològiques, ideològiques i polítiques relacionades amb l'Educació Social que són mesures desiguals i poden generar discriminació cap a col·lectius, com la invisibilització de les lesbianes, perpetuant els estereotips i rols de gènere: la paritat com a element que es té en compte en la creació i constitució dels equips educatius, la repartició de tasques dins els professionals, la visió assistencialista cap a col·lectius vulnerables o la creença de la capacitat de separar estoicament la vida personal de la professional.

5. Discussió

A través d'aquesta recerca s'ha pogut conèixer les diferents representacions de la identitat lesbiana, que són aquelles que s'agrupen per l'**atracció sexo-afectiva vers altres dones**, utilitzin o no l'etiqueta per a definir-se (Sands et al., 1997; Casado, 1999). Aquesta identitat és fluïda, canviant i diversa al llarg de la vida; moltes dones lesbianes han tingut amb anterioritat relacions heterosexuales i desconeixen si, en un futur, podran tenir una atracció sexo-afectiva diferent a l'actual (Segato, 2003; Wittig, 2006). També narren com la identitat lesbiana els ha suposat un procés emocional durador i dificultós al llarg de la vida, en especial durant l'adolescència, centrat en l'acceptació d'aquesta identitat i de la seva orientació del desig sexual -de l'atracció afectivo-sexual vers altres dones- i la naturalització de l'ús de paraules i etiquetes per definir-se, com lesbiana (Magendzo, 2005; Vallejo, 2014; (Sands et al. 1997). Això pot respondre a dues qüestions: a l'**heterosexualitat com a règim polític** i pràctica hegemònica, lgtbifòbica per se (Rich, 1985), i a la **visió queer de les identitats**, en tant que transmutables al llarg del temps (Pié, 2009).

Totes les dones entrevistades han narrat situacions viscudes de gran duresa, relacionades amb la discriminació i desigualtat lgtbifòbica viscuda al llarg de la vida. Totes han tingut predisposició ha

compartir les seves experiències, en tant que entrevista amb profunditat i de caràcter introspectiu d'una part intrínseca de la personalitat i la identitat pròpia. És possible que això expliqui la gran dificultat en trobar dones lesbianes majors de 40 anys que hagin, finalment, acceptat participar en l'entrevista -tot i garantir la confidencialitat i l'anonimat en el tractament de la informació.

La identitat lesbiana i l'orientació del desig sexual lèsbic són elements que les dones lesbianes performen al llarg de la vida, i que s'identifiquen com una **posició política** dins el sistema capitalista i patriarcal (Wittig, 2006). La recerca ha permès reconèixer els diferents cossos lesbianes, les diverses identitats lesbianes (només algunes) i les seves performativitats, en tant que elements que transmuten i s'elaboren en la vida personal i en la professional de les dones entrevistades (Rubin, 1986; Wittig, 2006). Les dones lesbianes tenim realitats diferenciades i circumstàncies que ens travessen al llarg de la vida diferents a altres dones, altres orientacions del desig sexual i altres identitats de gènere: existeix la capacitat de discernir la **dobla discriminació** que vivim les lesbianes. La vivència de la identitat lesbiana és un procés al llarg de la vida, que implica una **deconstrucció de la socialització i educació apresada**, d'augmentar l'autoestima i l'autopercepció per assolir una acceptació positiva del cos i de la identitat pròpia (Pié, 2009; Segato, 2003). I alhora, que l'entorn i la xarxa que envolta les dones lesbianes esdevinguin **espais segurs** per a la reflexió i debat de les discriminacions i preocupacions de les dones, que també puguin fer un treball de deconstrucció i permetin el lliure desenvolupament i empoderament de les persones que hi formen part. N'és un exemple la percepció que una de les dones entrevistades té respecte el fet de “sortir de l'armari”, canviant la mirada i situant en l'altre la necessitat de fer un treball cap a l'acceptació de les llibertats sexuals i de gènere i en la urgència que l'entorn accepti la diversitat com a idiosincràsia de la qüestió humana.

Les dones lesbianes entrevistades viuen situacions de **discriminació i violència lgtbifòbica** constantment, tant pel fet de ser dona com per ser lesbiana; algunes d'elles narren com les afecten, també, altres eixos d'opressió, com l'origen, el color de pell, l'estètica o la maternitat (Marin, 2018; Rich, 1985). Identificar-ho ha estat un dels objectius d'aquesta recerca, en tant que identificar-ho per

a poder-ho visibilitzar i denunciar. Totes elles són capaces d'identificar els **estereotips i rols de gènere i de sexualitat** que els hi són atribuïts per tots i cadascun dels col·lectius als que formen part; no obstant, hi ha una gran tolerància a la violència lgtbifòbica per part de les dones entrevistades, i es pot atribuir a la naturalització de l'exclusió i la discriminació lgtbifòbica viscuda al llarg de tota la vida. A través de les entrevistes s'ha pogut copsar una **major capacitat d'identificar i denunciar la lgtbifòbia i el masclisme en les dones joves** a més d'explicar i identificar el factor emocional en tot el procés de normalitzar la identitat pròpia. Aquesta identificació i preocupació, no obstant i per a totes les dones entrevistades, és més fàcil fer-ho en aspectes de la vida quotidiana com a dones que no com a lesbianes, i també més en espais quotidians que en els espais de feina o més professionalitzats. N'és un exemple que cap d'elles coneix mesures concretes, en l'entorn laboral, per a la promoció de la igualtat de gèneres, considera que no calen aquestes accions específiques però sí identifiquen l'existència un paper diferenciat entre homes i dones atorgat de manera inconscient, de reproducció de rols heteronormatius o de pràctiques assistencials també, a la feina.

De manera concreta, cal destacar l'existència d'una **discriminació lesbifòbica** (Marin, 2018; Rich, 1985) que viuen les pròpies dones: identificar-la com a tal suposa una estratègia de lluita i resistència contra la mateixa discriminació. Tant si amb anterioritat coneixien el concepte com amb la reflexió a través de l'entrevista, totes les dones són capaces d'identificar discriminació per raó de sexualitat i de gènere que viuen. És una situació vinculada a la doble discriminació (com a dones i lesbianes), resultat de la posició política-social que ocupen les identitats homosexuals (Rubin, 1986): l'home gai té unes característiques i viu unes violències específiques com a col·lectiu, diferents a les de les dones lesbianes. La generalització amb el terme "homofòbia" no acaba de representar les violències viscudes per les dones lesbianes, en tant que terme genèric i masculinitzat: lo gai no exclou la lesbifòbia. Per tant, reivindicar la paraula i la idea de lesbifòbia permet descriure, identificar i visibilitzar les violències que patim les dones lesbianes al llarg de la vida de manera específica. Aquesta lesbifòbia també és un element socialitzador i educatiu al llarg

de la vida de les dones entrevistades; tot i que en aquesta recerca no s'ha profunditzat en aquest aspecte, cal ser considerat en tant que rebuig al propi cos, a la pròpia identitat i sexualitat... procés que ha necessitat d'una re i deconstrucció de la pròpia persona en tant que procés emancipador i alliberador. En una de les entrevistes es reconeix aquesta circumstància, anomenant-la homofòbia interioritzada, i situant-la com a resultat de la socialització dels gèneres occidental, capitalista i patriarcal.

És interessant destacar que en dues de les entrevistes realitzades ha sortit la qüestió de **la maternitat lesbiana** com un element que pot suposar desigualtats i discriminacions. És un resultat no esperat, però important visibilitzar en tant que se'n deriven, també, discriminacions directes i indirectes a una possible etapa de la vida de la dona lesbiana. Aquesta discriminació es mostra, per una banda, com un dubte o incertesa en el món laboral, per falta de referents i per manca d'elements que permetin ser informada. Per altra banda, es presenta com una desigualtat en tant que la maternitat està concebuda des de l'heteronorma (també monògama) i tot el sistema que la regula es presenta des d'aquesta òptica.

Existeixen altres estratègies de lluita i resistència que les dones lesbianes desenvolupen al llarg de la vida; però no només assumeixen i es posicionen de manera activa davant les discriminacions, sinó que també ho fan des d'una posició a vegades més passiva, d'omissió, d'invisibilització i invisibilitat forçada o volguda. La vivència de la identitat lesbiana, l'acceptació i naturalització de l'orientació del desig sexual i la capacitat d'interferir davant situacions lgbifòbiques es degut, en gran part, pel **caràcter i personalitat** de les dones lesbianes, tal i com elles mateixes consideren. Existeix, en algunes d'elles, en espais i moments concrets, la necessitat de protegir-se i de no mostrar-se lliurement en depèn quines circumstàncies (espais segurs, no voler incomodar a l'interlocutor, actitud assistencialista) mentre que d'altres entomen una actitud més combativa i de lluita contra tot el sistema, visibilitzant-se i denunciant totes les discriminacions que són capaces de detectar. No és una qüestió de tot o res, sinó que intervenen l'estat emocional, la sensació de seguretat i la capacitat de resposta davant de cada una de les situacions viscudes. Una de les estratègies que és comuna en

totes les dones entrevistades és la reapropiació del llenguatge discriminator: utilitzen la paraula “bollera”, rebuda com un insult en diferents moments de la vida, per a identificar-se i per parlar del col·lectiu. Aquesta manera de fer és més usual en persones membres dels col·lectius LGTBIQ*, ja que una de les entrevistades considera que la vivència ens permet ser menys políticament correctes i riure's de nosaltres mateixes sense que sembli un atac lgtbifòbic, que pot succeir quan ho fa una persona no LGTBIQ*.

L'Educació Social és vista com una **professionalització del treball de cures** (Ortner, 1979; (Botía-Morillas, 2013), fet que explica la feminització del món social i, en concret, de l'Educació Social (CEESC, 2018). Té un bagatge històric, lligat a la visió assistencialista de les persones socialment excloses i a la caritat, treballs atribuïts social i políticament a les dones, i a la feminitat com a valor. La visió de les dones entrevistades és que l'Educació Social és i implica un acompanyament a persones, cap a la norma social i les conseqüències tant de complir-la com rebutjar-la o subvertir-la. Es reconeix que la teoria difereix de la praxis educativa, en tant que l'Educació Social no és un dret universal ja que, actualment i en el nostre context, està adreçat a aquelles persones que habiten en els marges, aquelles que trenquen les normes i aquelles que, en definitiva, es poden considerar pobres econòmicament, educativament i socialment parlant. Per tant, és un actiu polític que permet la reproducció o la subversió del sistema capitalista i patriarcal actual (Merelas et al., 2016; Sales, 2013; Fombuena, 2006).

Algunes de les estratègies de lluita i resistència al mandat hegemònic per part de les dones lesbianes entrevistades en el món de l'Educació Social passen pel qüestionament de la teoria rebuda en els estudis i formació reglada; concretament, el debat, discussió i reflexió respecte el **vincle**. És una part fonamental de l'acompanyament i es forja gràcies al bagatge personal i a la connexió inconscient entre les persones. La multiplicitat de referents i l'equip educatiu cohesionat permeten establir vincles que parteixen de les pròpies experiències que es fan servir en l'entorn socioeducatiu com a eina de treball (Merelas, 2017; Moreno, 2009). Es reconeix que és bidireccional -com a mínim- i que influeix tant en l'educadora social com en la persona i/o grup amb el que es treballa.

És una visió feminista de l'Educació Social, en tant que es reconeixen les dificultats i avantatges que això suposa a nivell personal i professional, però també posa a sobre de la taula la importància del vincle en el treball de cures professionalitzat que s'exerceix, i com aquest vincle parteix de l'emoció -en lloc d'una visió més academicista que les entrevistades afirmen haver rebut durant els estudis universitaris, basada en la importància de separar les emocions i les experiències de l'exercici professional.

Els **espais d'intervenció socioeducativa** que genera l'Educació Social estan considerats de manera ambivalent, des de l'òptica de la seguretat que poden oferir (Merelas, 2017; Fombuena, 2006). Existeix una diferència en la naturalesa del lloc, ja que es considera que en centres residencials sí que les persones a les que acompanyem poden sentir-se recolzades i amb diversitat de referents per a desenvolupar la identitat i expressió de gènere de manera lliure i controlada. No obstant, altres àmbits socioeducatius, tant amb infància i adolescència com d'altres col·lectius, poden resultar no tant empoderadors ni alliberadors com els mencionats; el treball en medi obert o d'altres en que s'intervé de manera puntual o molt específica en la vida de les persones, com espais joves o atenció bàsica des de Serveis Socials, la perspectiva de gènere i la mirada feminista és present, i les educadores en controlen i regulen part dels elements que intervenen en les relacions entre les persones; en prenen part, en reflexionen i sancionen les conductes masculistes, sexistes, lgtbifòbiques, misògines... sempre i quan les identifiquen (Díaz, 1994).

És, doncs, **l'educadora social qui encarna el respecte per als drets fonamentals i vetlla per eradicar les discriminacions i desigualtats lgtbifòbiques**, qui representa un model i un referent per a les persones amb les que treballa i amb les que té un compromís socioeducatiu permanent. O dit d'altra manera i per seguir responent a la pregunta d'investigació d'aquesta recerca, és l'educadora social qui encarna una estratègia més per a la lluita i resistència contra el mandat hegemònic actual. En una de les entrevistes es reflexiona entorn a aquesta posició que desenvolupem les educadores socials, i com encara es fan intervencions socioeducatives o es planteja el treball amb les persones des d'una mirada assistencialista: ens pensem que les persones

i/o col·lectius, en tant que exclosos, marginats, marginals o vulnerables, mostraran dificultats o reticències a identitats no hegemòniques i ens reservem no mostrant qui som, suposant aquesta línia de treball no prioritària si no és l'objectiu central de la intervenció socioeducativa. Tanmateix, es qüestionen algunes de les idees relacionades amb la visió clàssica de la coeducació, com és la paritat en els equips educatius; o es qüestiona, també, l'assumpció de coordinacions i càrrecs amb responsabilitat per part d'homes, igual que tasques socialment assimilades a valors masculins, sent les dones la gran base que sustenta l'Educació Social (Moreno, 2009; CEESC, 2018). Aquestes reflexions sorgeixen, per una banda, de la confrontació amb els valors masclistes que jerarquitzen i estructuren, també, el món social feminitzat i, per l'altra, de com s'atribueixen rols estereotipats a la posició de dona lesbiana o com la reproducció social no ens concep.

L'educadora social, com a membre de la societat, és reproductora dels estereotips i rols de gènere socialment apresos (Merelas, 2017). Aquesta característica forma part de la representació de la pròpia identitat i de la performativitat que algunes dones lesbianes desenvolupen en alguns espais i moments al llarg de les seves vides (Berga, 2005; Bartra, 1998). Les dones lesbianes educadores socials, doncs, som invisibles i estem invisibilitzades dins l'Educació Social, i així no se'ns pot representar. Existeixen espais per a treballar-ho, a més dels individuals que cada persona escull: els equips de treball i les experiències tant pròpies com les d'altres (Merelas, 2017). Totes les dones entrevistades certifiquen la importància dels equips de treball com a espais per a reflexionar, consensuar i treballar sobre la reproducció social del sistema, a través d'identificar els estereotips i rols de gènere com d'altres discriminacions presents en el dia a dia; i que elles reconeixen també reproduir. Alguns exemples són la presumpció de la paritat en els equips de treball o la inexistència de models visibles i normalitzats de persones LGTBIQ*. Les dones entrevistades coincideixen en afirmar que és necessària més **formació en diversitat sexual i de gènere en els estudis universitaris** per augmentar la sensibilitat en els entorns laborals, la capacitat d'identificar les desigualtats i discriminacions existents i per visibilitzar referents no hegemònics dins el món social (Merelas, 2017). A través d'aquesta formació es pot apropar el coneixement a les representacions i

performativitats de les dones lesbianes en el món, i en l'àmbit educatiu a més de promoure una visió crítica respecte el sistema educatiu actual situat en el sistema capitalista patriarcal. Aquest debat i la participació en espais crítics i de reflexió constitueix, també, un espai segur alhora que és una estratègia per subvertir el mandat hegemònic establert i combatre'l de manera activa, treballada i reinterpretada per una mateixa i per l'entorn.

Les dones educadores socials reben i **viuen violències lgtbifòbiques al llarg de la seva jornada laboral** que són capaces d'identificar, com insults lesbofòbics cap a elles mateixes, insults lgtbifòbics cap al col·lectiu o com a menyspreu, tracte vexatori per raó d'identitat de gènere o sexualitat, conductes i actituds basades en la reproducció social del sistema masclista i capitalista, comentaris racistes i feixistes, estereotips basats en la identitat de gènere i en la sexualitat desitjada, entre d'altres. Identificar-ho és clau per entendre les representacions identitàries de les dones lesbianes i com performen la seva identitat depenent dels espais que habiten o en els que es situen (Merelas et al., 2015). Algunes dones són capaces d'identificar-les mentre que d'altres només algunes; no obstant, és probable que les dones entrevistades no detectin el 100% de les violències, discriminacions i desigualtats que viuen relacionades amb la lgtbifòbia. Això s'explica per la formació rebuda al llarg de la vida, per les circumstàncies vitals de cada persona (estat emocional), per la implicació i coneixement dels col·lectius LGTBIQ*, pels valors, educació i socialització interioritzada, pel caràcter, personalitat i capacitat d'observació de cada persona i per la visió feminista que assumeix cada persona (Díaz, 1994). També pot dependre de la capacitat que tingui l'entorn d'identificar i donar resposta a aquestes violències, tant directes com les indirectes.

No obstant, l'educadora social és i pot ser un agent de canvi, i on una de les entrevistades afirma, que **la deconstrucció comença en una mateixa**. Aquest procés personal, que després s'estén en els entorns on ens movem, permeten suggerir el dubte de si cal o no visibilitzar-se. En una utopia sense desigualtats, no caldria reivindicar la diferència com a normal (Fombuena, 2006). Mentre això no s'assoleixi, tal i com una de les dones entrevistades afirma, **cal visibilitzar-nos i mostrar-nos al món** per a ser, alhora, referents per a d'altres persones. Ara ens toca gaudir dels drets que altres van

aconseguir, i tancar-se dins els armaris no és una opció ni solidària ni respectuosa amb les lluites passades, ni amb les que vindran, segons una altra de les dones entrevistades.

Tant dins com fora de l'entorn laboral, totes les dones entrevistades coincideixen en que és a través de l'**empoderament** que s'aconsegueix combatre de manera activa les discriminacions lgtbifòbiques, identificar l'estructura de poder que les sustenta i crear espais segurs on tractar aquestes reflexions. És una estratègia de lluita i resistència compartida per a totes les dones lesbianes educadores socials entrevistades, i quelcom significatiu en les seves vides. L'educadora social lesbiana està visibilitzant-se, qüestió que s'observa amb les declaracions preses entre les entrevistades joves i més grans d'edat; la tendència és a mostrar-se, a identificar-se i combatre de manera activa, davant les persones amb les que es treballa com en els equips de treball, les desigualtats i discriminacions que pateixen, tant per ser dones com per ser lesbianes. No s'ha destacat cap diferència significativa en referència a la residència, lloc d'origen i lloc de feina de les dones entrevistades com a elements a tenir en compte en el procés personal d'empoderament de les dones lesbianes. Elles no ho han considerat destacable en els seus relats i tampoc s'ha identificat com una circumstància rellevant per a la investigació. No obstant, si que ho identifiquen com a elements claus en els processos de construcció identitaris de les dones lesbianes educadores socials, que constitueixen una **visió interseccional** de la realitat i permeten identificar la multiplicitat d'opressions que les dones lesbianes educadores socials poden viure (Crenshaw, 1989). És a dir, que elles vinguin i resideixin en un entorn rural i/o urbà no és rellevant per a elles, però l'origen, la nacionalitat, el projecte migratori o d'altres relacionats són elements constitutius, en la societat actual, de desigualtats i discriminacions que les dones lesbianes poden viure i reproduir.

Amb aquesta recerca i a través de la present discussió, s'han pogut identificar algunes de les estratègies de lluita i resistència que generen, encarnen, treballen, reflexionen i construeixen les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social confrontant i apropant les experiències i relats de les dones entrevistades amb la -escassa- bibliografia existent. És evident que queda encara camí per recórrer, i des de molts punts: des de la identificació, visibilització, denuncia i resolució de totes i

cadascuna de les violències, discriminacions i desigualtats que les dones lesbianes educadores socials viuen, de les que viuen les persones amb les que treballem com a resultat del sistema capitalista i patriarcal en el que estem immerses. Cal empoderar-nos i empoderar l'entorn per aconseguir uns espais segurs, justos i dignes per a totes les persones, cal donar importància i rellevància política i social a la socialització i a l'educació, que són els motors de qualsevol societat. I que a través d'aquests elements claus i estructurals és, per una banda, com es poden eradicar les lgbifòbies i el masclisme estructural, i per altra, aconseguir que l'Educació Social sigui un dret, un deure i una responsabilitat de totes les persones i no només per a col·lectius vulnerables, minoritaris, situats als marges o exclosos de la societat. Una mirada feminista, una perspectiva de gènere amb la finalitat de canviar el sistema d'opressions en què estem sotmeses és el camí per poder empoderar-nos, alliberar-nos i tractar-nos des de l'absolut i complet respecte, protegint les identitats i dignitat de totes les persones. I és un camí que s'ha de fer en paral·lel, des de l'acadèmica com a productora d'argumentari i justificacions de la situació de les dones lesbianes en el món, i en concret en les disciplines i pràctiques socials, com en la visibilització dels relats, experiències i vivències de les dones lesbianes arreu.

6. Conclusions

A través d'aquesta recerca s'ha volgut conèixer les representacions i performativitats de les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social. S'ha considerat interessant i significativa per dues raons: per augmentar el corpus teòric de l'Educació Social i per visibilitzar els relats de les dones lesbianes, dignificant les experiències en tant que vàlides per a la recerca.

Des d'aquest punt de vista s'entén la metodologia i els mètodes utilitzats, i l'estructura de la presentació de la recerca: s'ha vetllat per l'ús del gènere femení com a expressió protesta amb l'objectiu de visibilitzar la feminització de l'Educació Social, s'ha emprat metodologia qualitativa i s'ha inclòs, al llarg del treball, la posició de la investigadora com a elements amb i de perspectiva feminista. Aquest posicionament té la intenció de visibilitzar una altra manera de fer recerca,

d'identificar la subjectivitat en els processos de creació de coneixement i de manifestar que la posició sociopolítica de la investigadora també interfereix al llarg del procés d'investigació.

Aquesta recerca té uns objectius clarament enfocats a respondre la pregunta inicialment plantejada: a identificar -algunes- estratègies de lluita i resistència al mandat hegemònic que performen les dones lesbianes educadores socials. Tal i com ha estat plantejada la recerca, en tant que situada, aquesta resposta s'emmarca en els relats i experiències de les dones entrevistades: dones que tenen relacions sexo-afectives amb altres dones, d'entre 26 i 52 anys, que es consideren feministes, que resideixen a la província de Girona i a la ciutat de Barcelona (entorns rurals i urbans), amb diferents anys d'experiència professional dins el món de l'Educació Social (remunerada i voluntariat) i amb diferents estudis (relacionats i d'altres diferents al grau o diplomatura d'Educació Social). No té una voluntat de generalitzar els resultats, discussió ni conclusions obtingudes sinó visibilitzar diverses realitats i estratègies -algunes d'empoderament- vers el mandat sociopolític hegemònic actual, i de retruc, recordar la posició sociopolítica actual occidental de les dones lesbianes.

I doncs... quines són aquestes estratègies de lluita i resistència al mandat hegemònic que performen les dones lesbianes educadores socials? Al llarg del present treball ja s'han presentat i articulats en el discurs, però a continuació s'agrupen, a mode de conclusió, en primer lloc, en l'**(auto)coneixement**. Hem d'entendre que el sistema hegemònic actual (capitalista i patriarcal) s'ha desenvolupat gràcies a la jerarquització de les relacions de poder basades en diferents, múltiples i dinàmics eixos d'opressió que reproduïxen l'ordre social establert. Això s'encarna en les dones lesbianes, les quals han de fer un procés de deconstrucció de la socialització masclista i heterosexual obligatòria apresada al llarg de la vida en quan a la identitat i expressió de gènere, i orientació del desig sexual -entre moltes d'altres, que no han estat objecte d'aquest estudi però s'han anomenat quan s'han identificat. Acceptar-se i identificar-se de manera positiva és la primera estratègia, en la que es sustenta tota la quotidianitat personal i professional d'aquestes dones. Conèixer altres experiències i relats no hegemònics pot permetre obtenir referents positius i diversos, sentir-se part d'un col·lectiu -encara que minoritari-, empoderar-se en certs aspectes identitaris a més de compartir relats que permeten la

identificació de desigualtats i discriminacions. Tot plegat permet esdevenir en el món i entendre la posició -sociopolítica- que ocupem les dones lesbianes educadores socials.

En segon lloc, la **reflexió** davant els processos identitaris viscuts (acceptar-se positivament com a dona, com a lesbiana i com a altres categories de la identitat de cada dona) es genera discurs, crítica i proposta davant la situació viscuda. Aquesta reflexió sol necessitar d'un entorn segur on expressar-se, fent que les dones lesbianes considerin les seves expressions de gènere i intervencions públiques en funció del nivell de seguretat sentit, de la incomoditat que poden generar en l'altra persona o col·lectiu i/o el treball reflexiu personal realitzat amb anterioritat. Els processos reflexius i d'anàlisi de la identitat pròpia, de la d'altri i de l'entorn esdevenen imprescindibles per a la vida de les educadores socials lesbianes.

En tercer lloc, s'identifica l'**empoderament** com a resultat d'una consciència plena de la identitat de les dones lesbianes i la capacitat que es desenvolupa per expressar-se de manera lliure -verbal i no verbal- davant el món, de tenir les eines -en el discurs i en l'entorn, com els espais segurs- per donar resposta a les desigualtats i discriminacions viscudes en pròpia pell o en la d'altri, i també representa la capacitat d'assumir que en certs moments, espais i/o circumstàncies no es vol respondre de manera activa, directa o contundent. Respectar-se l'estat emocional, la personalitat i tenir capacitat de valorar de manera transversal i múltiple una situació també forma part de l'empoderament. Aquesta qüestió és transcendental en la vida de totes les dones entrevistades, doncs totes elles han viscut discriminacions al llarg de la vida -per ser dona i per ser lesbiana- i la posició davant aquesta ha anat canviant al llarg del temps, i tot i tenir reflexions generades, es considera variable la resposta que es dona quan la dona lesbiana viu una discriminació pròpia o d'altri, com per exemple la reapropiació del llenguatge discriminador. Per aquesta qüestió, el suport i l'empoderament, també, de l'entorn de les dones lesbianes és important en tant que espais segurs per a elles i per a d'altres identitats.

En quart lloc i més concretament com a estratègia pròpia del món laboral, la **revisió de les eines** metodològiques per a les intervencions socioeducatives: a través de l'experiència professional i la

formació reglada, les dones lesbianes educadores socials adopten una postura crítica davant el contingut dels aprenentatges reglats, qüestionant l'enfocament i la certesa d'alguns elements claus per a les intervencions socioeducatives. Aquesta crítica s'ubica en un context reflexiu, basat en experiències laborals i personals que permeten reconstruir algunes d'aquestes eines per a que serveixin per a l'objectiu de l'Educació Social, i garanteixin la menor discriminació possible dins el sistema en què es desenvolupen. Aquestes són -entre moltes d'altres que no s'han analitzat en aquesta recerca- la importància del vincle i la dificultat de separar la part emocional en dues esferes: la laboral i la personal; la paritat entre dos sexes com a element constitutiu de grups, en tant que reproductor de la norma social binària i discriminador per a les dones educadores socials; els equips educatius com a estructura base per a les intervencions, formada per múltiples, diverses i dinàmiques identitats que garanteixin el respecte als drets fonamentals, a les expressions i identitats de gènere, des de la reflexivitat crítica i l'acompanyament amb perspectiva feminista a les persones; la formació com a element necessari per eradicar les discriminacions i deconstruir el sistema opressor actual, en tots els nivells educatius reglats i no reglats; la visibilització de les identitats i expressions de gènere, i les orientacions del desig sexual no hegemòniques i no normatives en tant que possibilitadores de nous espais, identitats i models per a d'altres; i la deconstrucció com a procés que l'educadora social ha de generar per esdevenir agent de canvi real, crítica amb la teoria rebuda, crítica amb la globalitat del sistema, capaç d'acompanyar la persona sense una perspectiva assistencialista i amb capacitat de superar els esdeveniments discriminatoris amb un apropament crític i subversiu a la norma i ordre social establert.

En darrer lloc, però no per això menys important, entendre el(s) **feminisme(s)** com a pràctica d'intervenció i concepció de l'Educació Social, com a posició política, ideologia i pràctica; és alhora essencial per a garantir la justícia social en l'exercici de l'Educació Social, i així poder canviar la mirada cap a l'acompanyament i l'empoderament real de les persones. No podem oblidar la feminització de l'Educació Social en tant que professió de cures i acompanyament a les persones. Cal ser crítiques amb el posicionament personal però també amb la pràctica professional, però la

perspectiva feminista ofereix una mirada que combat totes les opressions, desigualtats i discriminacions que el sistema capitalista patriarcal occidental actual aboca sobre els nostres cossos i sobre les nostres persones, també sobre els plantejaments de l'Educació Social. Cal ser crítica, acompanyar en la norma i les conseqüències d'acceptar-la, rebutjar-la o subvertir-la; cal generar espais transgressors, espais segurs on les identitats esdevinguin lliures. L'Educació Social per se no és ni alliberadora, ni igualitària; ho seran les pràctiques, els espais-temps que es creen o es gestionen i l'educadora social com a agent que provoca, acompanya i/o genera el canvi o la transició cap a l'eradicació de les opressions.

És clar, doncs, que tenim molta feina per endavant per eradicar les discriminacions lgbtífiques i masclistes existents en el dia a dia de les dones, de les lesbianes i de les educadores socials. A través d'aquesta recerca s'ha establert que una mateixa és i ha de ser el motor de canvi, el model de referència i l'agent d'acció directa per a combatre les desigualtats existents. Però cuidar-se, protegir-se i treballar-se a una mateixa han de ser elements cabdals per a la salut emocional de les dones lesbianes, per a construir-se lliures i fortes en el procés d'alliberament dels constrenyiments interioritzats i l'empoderament vers la socialització apresada. Tenim estratègies, de lluita, de resistència i de perseverança; alhora que combatem contra el gran sistema d'opressions múltiples, també ho fem en el dia a dia a través de les intervencions socioeducatives que es realitzen dins el món de l'Educació Social. Cal seguir acompanyant a les persones i adoptar una mirada feminista alhora de fer-ho, de plantejar com ho farem i d'avaluar com ho hem fet; som les educadores socials les que tenim la responsabilitat de generar espais i moments lliures, empoderadors i alliberadors de les càrregues simbòliques i estructurals que arrossegueu les persones a les que acompanyem. Però abans, cal i necessitem un treball interior, una crítica al model establert i una capacitat de comunicació, confiança i treball amb l'entorn. La capacitat d'identificar les estructures de poder i les discriminacions i desigualtats existents la tenim, cal afinar la mirada i aprendre a destapar tot el sistema, fins aquelles qüestions que tenim normalitzades i/o naturalitzades. Hem de començar per visibilitzar les identitats lesbianes dins el món social, ja que pot ser una de les claus per a canviar

l'enfocament, per a canviar la mirada i esdevenir possibilitadores d'espais segurs per a d'altres. I aquest, potser, és part del camí cap a l'emancipació de les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social feminista, per a lluitar contra la doble discriminació -com a mínim- que vivim en el dia a dia. Com apunt final, concretar que les propostes per a futures investigacions seguint la línia plantejada al treball i segons l'opinió de la investigadora, es podrien centrar en la recerca sobre la discriminació lesbofòbica en l'àmbit de les ciències socials -i de l'Educació Social en concret- i incidir en la identificació dels sistemes d'opressió existents, i les desigualtats i discriminacions que se'n deriven. En aquesta recerca s'ha pogut fer una primera detecció, però amb una recerca amb més profunditat es podrien detectar aquelles qüestions invisibles i invisibilitzades relacionades amb les opressions existents. Una altra proposta s'encaminaria cap a l'anàlisi amb perspectiva feminista sobre els fonaments, les bases metodològiques i teòriques que sustenten les intervencions socioeducatives professionalitzades. Com a darrera idea a desenvolupar, es podria aprofundir en la feminització de l'Educació Social com a treball de cures professionalitzat, invisible i sustentador de la societat.

7. Reflexions finals

Aquesta recerca, com ja s'ha comentat, es pot considerar significativa en tant que visibilitza les dones lesbianes dins el món laboral, dins el món de l'Educació Social. Identifica i visibilitza les discriminacions, desigualtats i violències que viuen les dones lesbianes al llarg de la vida, i en concret en els espais laborals. S'ha obtingut àmplia informació de les entrevistes i revisió bibliogràfica, que pot permetre futures línies de recerca relacionades.

No obstant, considero rellevant reflexionar sobre la utilització del llenguatge analític que deriva del llenguatge literal, expressat per les dones entrevistades. És lícit que des de l'acadèmia, des de la recerca articulem els discursos amb termes, conceptes i idees analítiques que no són literals, que no són aquells que ens han regalat les persones a les que hem entrevistat? El corpus teòric es construeix sobre una base de terminologia molt específica que pot dificultar l'accés a la informació per part de tota la població o per una part que no està avesada ni amb la metodologia de recerca, ni

amb el marc teòric de referència ni amb la mateixa terminologia. Alhora, el corpus teòric, igual que aquesta recerca, s'elabora a partir de categories analítiques que busquen, a part de rellevància, reflexió i significació discursiva, la major capacitat de transparència i igualtat per a poder comparar, discutir i generar debat. Doncs, podem dir que la tècnica i la terminologia allunya el discurs, el situa en un lloc teòric, que no està a l'abast ni es considera com a eina pràctica per a la praxis professional.

Com bé s'explica a l'inici d'aquesta recerca, en espais Educació Social, la recerca i publicació d'articles específics, sobretot en qüestions d'estudis de dones, gèneres i feminismes, és un exercici poc desenvolupat, gairebé inexistent. Potser és per la dificultat de combinar de manera digna, adequada i respectuosa la informació i el llenguatge que rebem al llarg de la recerca amb el discurs i les categories analítiques que l'acadèmia, que el reconeixement del corpus teòric ens demana. O potser és per la precarietat laboral a la que estem sotmeses, com a educadores socials i com a investigadores. O potser és perquè la combinació d'ambdues tasques és econòmicament inviable i moralment incompatible, des d'una visió feminista, amb la conciliació personal.

8. Bibliografia

Ariño, M. Dolores, Tomás, Concepción, Eguiluz, Mercedes, Samitier, M. Luisa, Oliveros, T., Yago, Teresa, Palacios, Gema i Magallón, Rosa. “¿ Se puede evaluar la perspectiva de género en los proyectos de investigación?”. *Gaceta Sanitaria*, 2011, 25(2), pp. 146-150.

Bartra, Eli (comp.). (1998). “Reflexiones metodológicas. Debates en torno a una metodología feminista”, Programa Universitario de Estudios de Género-UNAM, México.

Berga, Anna. “Perspectiva de gènere: una nova mirada a la realitat social”. *Educació Social*, 2005, 31, pp. 15-24.

Biglia, B. (2005). *Narrativas de mujeres sobre las relaciones de género en los Movimientos Sociales*. Tesis Doctoral. Facultad de Psicología. Universitat de Barcelona.

Borda, Pablo; Dabenigo, Valeria; Freidin, Betina; Güelman, Martín. “Estrategia para el análisis de datos cualitativos”. *Herramientas para la Investigación Social*, 2017, 2.

Botía-Morillas, Carmen. “Cómo diseñar una investigación para el análisis de las relaciones de género. Aportaciones metodológicas”. *Papers: revista de sociología*, 2013, 98, pp. 443-470.

Casado, Elena (1999). A vueltas con el sujeto del feminismo. *Política y sociedad*, 30, pp. 73-91.

Col·legi d'Educadors i Educadores Socials de Catalunya, CEESC (2018). “Informe de l'estat de l'Educació Social a Catalunya”. Disponible a <https://www.ceesc.cat/2014-11-03-13-05-23/noticias-blog/773-informes-2017> .

Col·legi d'Educadors i Educadores Socials de Catalunya, CEESC (2017). “Ètica i Educació Social”. Disponible a <https://www.ceesc.cat/el-ceesc/etica-i-educacio-social> .

Díaz, Gabi. “Una investigación queer sobre la educación sexual antimisogina”. *Anuario de Investigaciones en Ciencias de la Educación*, 2011.

Díaz, Mario. “Aproximacions al camp intel·lectual de l'educació”. *Temps d'Educació*, 1994, 11 (1), pp. 215-234.

Expósito, Carmen. “¿Qué es eso de la interseccionalidad? Aproximación al tratamiento de la diversidad desde la perspectiva de género en España”. *Investigaciones Feministas*, 2012, vol 3, pp.

Fombuena, Josefa. “La influencia de la dimensión de género en el Trabajo Social”. *Cuadernos de Trabajo Social*, 2016, vol. 19, pp. 133-154.

Magendzo, Abraham. “Alteridad y diversidad: componentes para la Educación Social”. *Pensamiento Educativo*. Vol. 37 (2005), pp. 106-116.

Marin, Angelina. “Heterosexualidad obligatoria y maltrato en las relaciones lésbicas”. *Red chilena contra la violencia hacia las mujeres*. Disponible a <http://www.nomasviolenciacontramujeres.cl/heterosexualidad-obligatoria-y-maltrato-en-las-relaciones-lesbicas/>

Merelas, Tania. “El reto de la Educación Social feminista”. *RES. Revista de Educación Social*, 2017, 24, pp. 772-777.

Merelas, Tania; Darriba, Noelia; Sío, Maite; Taboada, Isabel i Bastón, Eva. “Sobre Educación Social y Feminismo(s): El caso de Fiadeiras”. *RES. Revista de Educación Social*, 2015, 21, pp. 115-128.

Moreno, Jorge. “Educador social, masculí i singular”. *Butlletí d'Inf@ncia*, 2009, 91, Disponible a http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/actualitat/butlletins_electronics/butlleti_infancia/Num.91/.

Ortner, S. (1979). ¿ Es la mujer con respecto al hombre lo que la naturaleza con respecto a la cultura?. *Antropología y feminismo*, 109-131.

Petrus, A. (Coord.).(1997). *Pedagogia social*. Barcelona: Ariel.

Pié, Asun. “De la teoria queer i les altres maneres de pensar l'educació”. *Temps d'Educació*, 2009, 37, pp. 253-270.

Piedra, Nancy. “Feminismo y postmodernidad: entre el ser para sí o el ser para los otros”. *Revista de Ciencias Sociales*, 2003, 101-102: pp. 43-55.

Rich, Adrienne (1985). “La heterosexualidad obligatoria y la existencia lesbiana”, *Nosotras que nos queremos tanto*, editada por el Colectivo de Lesbianas Feministas de Madrid, N° 3, noviembre de 1985.

- Reinharz, S (1992). *Feminist Methods in Social Research*. Oxford University Press: New York.
- Rubin, G. (1986). El tráfico de mujeres: notas sobre la “economía política” del sexo. *Revista Nueva Antropología*, 8(30), 95–145. Disponible a <http://www.redalyc.org/pdf/159/15903007.pdf>
- Sands, Roberta i Nuncio, Kathleen. “Teoría feminista postmoderna y Trabajo Social”. *Pedagogía social: revista interuniversitaria*, 1997, 15-16, pp. 37-48.
- Sánchez-Valverde, Carlos. “Educación Social y género”. *RES, Revista de Educación Social*, 2015, 21, pp. 5-6.
- Sales Gutiérrez, Laura. “Realidades invisibilizadas: pobreza e impacto de la crisis a partir de una investigación feminista en el área metropolitana de Barcelona”. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 2013, 31(2), 435-451.
- Segato, Rita (2003). *Las Estructuras Elementales de la Violencia. Ensayos sobre género entre la Antropología, el Psicoanálisis y los Derechos Humanos*. Universidad Nacional de Quilme: Buenos Aires.
- Seoane, Julio (1999). “Teoría Marica”. *Revista de Libros*, 1999. Disponible a <https://www.revistadelibros.com/articulos/teoria-marica-queer-theory> .
- Vallejo, Santiago. “La pedagogía de la alteridad: un modo de habitar y comprender la experiencia educativa del presente”. *Revista Fundación Universitaria Luis Amigó*, 2014, 2 (1), pp. 114-125.
- Wittig, M. (2006) *El Pensamiento heterosexual y otros ensayos*. Egales: Madrid.

Educació Social i identitat lesbiana

Annexes

Índex

Annex 1. Model consentiment informat.....	3
CONSENTIMENT INFORMAT	3
ACTA CONSENTIMIEN INFORMAT.....	5
Annex 2. Guió Entrevista.....	6
Annex 3. Transcripcions Entrevistes.....	9
Transcripció Entrevista Irene.....	9
Transcripció Entrevista Maria.....	20
Transcripció Entrevista Míriam.....	34
Transcripció Entrevista Lexa.....	45
Transcripció Entrevista Laura.....	61
Annex 4. Taula 1: Perfil de les dones entrevistades.....	72

Annex 1. Model consentiment informat

CONSENTIMENT INFORMAT

Estimada Senyora,

Introducció/Objectiu

Vostè ha estat convidada a participar en el projecte d'investigació “Educació Social i Identitat lesbiana”, a càrrec de l'estudiant Mireia Martínez Agout del Màster d'Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania (Màster Interuniversitari impulsat per l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere (IIEDG)).

L'estudi s'està realitzant al llarg del curs acadèmic 2018-2019, i es situa a la comunitat autònoma de Catalunya. Es considera important la participació i col·laboració de dones lesbianes educadores socials per situar el coneixement i diversificar les experiències i relats que es viuen dins aquesta triangulació d'identitats. La seva col·laboració en aquesta investigació, doncs, es considera molt important ja que permetrà assolir els objectius de la investigació.

Per mitjà d'aquest document se li demana que participi en aquesta investigació. Una vegada finalitzada, vostè tindrà dret a conèixer els resultats de la recerca a través de la lectura del document final. Si ho desitja, podrà facilitar una adreça de correu electrònic al que se li enviarà la versió final del document. Els resultats de l'estudi seran utilitzats amb finalitats científiques per a la divulgació i formació acadèmica.

Procediment

Com a part de la seva participació en l'estudi, se li demana que permeti enregistrar l'entrevista. Aquest procediment forma part dels objectius i metodologia de la recerca. L'entrevista serà transcrita fidelment i annexada com a font d'informació de la recerca.

La informació enregistrada serà utilitzada, exclusivament, per a la finalitat de la recerca.

Beneficis

Vostè no rebrà cap compensació econòmica ni benefici directe per l'enregistrament i participació en la recerca. No obstant, si vostè accepta participar, estarà col·laborant en la creació de coneixement i en la divulgació acadèmica de la temàtica anteriorment esmentada.

Confidencialitat

El seu nom serà sempre confidencial, ja que no es mencionarà en la recerca ni apareixerà en documents relacionats amb el projecte, ni en l'exposició i/o publicació de la mateixa. Serà substituït per un pseudònim.

Participació voluntària

La seva participació és totalment voluntària. No està obligada a contestar preguntes que no vulgui. Té tot el dret a negar-se a participar i aquesta decisió no li comportarà cap conseqüència.

Contacte

Si vostè té alguna pregunta, comentari o preocupació respecte la recerca, si us plau, adreça's amb la persona responsable del projecte: Mireia Martínez (mireia.m88@gmail.com).

Part del procediment normal en aquest tipus d'investigació és informar les participants i sol·licitar la seva autorització (consentiment informat). Per això, li demanem contestar i retornar firmat el full que s'adjunta.

Agraeixo la seva col·laboració.

ACTA CONSENTIMENT INFORMAT

Amb coneixement dels objectius de l'estudi, les garanties de confidencialitat i participació a més de l'aclariment de la informació, accepto voluntàriament participar de la investigació, i firmo l'autorització.

Nom de la participant

Lloc i data

Firma:

He llegit i accepto rebre els resultats de la recerca al correu electrònic que s'especifica a continuació:

Annex 2. Guió Entrevista

Situació

- Nom, edat, lloc de residència actual, àmbit de treball
- Any de finalització dels estudis universitaris
- Anys treballats com educadora social
- Àmbits treballats dins l'educació social
- Altres dades que pugin resultar d'interès

Identitat lesbiana

1. Què és per tu ser lesbiana? Què implica? Què significa?
2. Quines són les característiques del “ser lesbiana”?
 2. b. En la societat actual, on ens situem les lesbianes?
3. Que et suggereixen les paraules “bollera”, “marimacho”...
4. Quina evolució has tingut al llarg de la vida amb el lesbianisme?
5. Quina formació respecte la diversitat sexual i de gènere has tingut al llarg de la vida, especialment durant l'època universitària? Creus que és important? Perquè?
6. Com va ser el sortir de l'armari a nivell personal? I a nivell professional?
7. Quines estratègies fas servir per sortir de l'armari en nous espais o persones en la teva feina, si escau? Creus que pots ser un model per a d'altres?
8. En la societat actual, on ens situem les lesbianes?
9. Què és per a tu la discriminació o violència per raó de sexe, gènere o sexualitat?
 - 9.b Amb quin tipus de discriminació t'has trobat al llarg de la vida? O violència? Per ser dona, per ser lesbiana, per ser educadora social... una, dues o les tres? Altres discriminacions que travessen la vida?
 9. c. Creus interessant identificar-nos en els diferents espais de la nostra vida com a lesbianes? Som invisibles? Estem invisibilitzades? Per què?
10. Què creus que és la lesbofòbia?
11. Pots identificar situacions on hakis viscut lesbofòbia? Com t'has sentit?
12. Quines estratègies fas servir davant la lesbofòbia? Creus interessant diferenciar-se dels conceptes “homofòbia”? Per què?

13. Creus que la teva formació, militància o activisme -si escau- interfereix en la teva visió de la lesbofòbia, de la identitat lesbiana i dels recursos per fer-hi front?

14. Quins espais segurs tens per reflexionar sobre la lesbofòbia, la identitat lesbiana...?

Educació Social feminista

1. Què és per a tu l'Educació Social?

2. Et consideres feminista? Per què?

3. Ha d'existir una relació entre l'Educació Social i els feminismes?

3. b. On ens situem les dones dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

3. c. On ens situem les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

4. Consideres que influeix l'Educació Social en la construcció de la(les) identitat(s) de les persones? Com?

4.b. Com identifiquen o s'identifiquen la reproducció d'estereotips de gènere (masculinitat-feminitat) o de reproducció social (sistemes d'opressió masclista, sexista...)?

5. Creus que els espais d'intervenció socioeducativa són espais segurs per a l'expressió d'identitats no hegemòniques? Per què? Quines eines tens en el teu entorn laboral per assolir-ho?

6. Amb quines dificultats creus que es troben les persones no binaries i/o no heterosexuales amb les que treballes en les intervencions educatives? Quines estratègies (alliberadores) desenvolupen per fer-hi front?

7. Quina creus que és la sensibilitat respecte la diversitat sexual i de gènere en el teu entorn laboral?

8. Quines estratègies promotores de la igualtat entre gèneres existeixen en el teu entorn laboral?

9. Consideres que es treballa en l'eradicació de discriminacions i violències respecte la diversitat sexual i de gènere en el món de l'Educació Social i en el teu entorn laboral? En quin nivell? Per què?

10. Saps identificar situacions lgtbifòbiques al llarg de l'exercici d'educadora social? I el teu entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

11. Concretament, saps identificar situacions lesbofòbiques, també en l'entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

11. b. Consideres que les violències i discriminacions relacionades amb la diversitat sexual i de gènere t'afecten a nivell emocional? Més que a d'altres professionals del teu entorn

laboral? Com hi fas front?

Altres

1. Quina opinió et mereix l'ús de categories en l'exercici de l'Educació social? Consideres que és una pràctica que promou o subverteix els models socials actuals?
2. Vols fer algun comentari que consideris que no s'ha parlat al llarg de l'entrevista interessant per a la recerca?

Annex 3. Transcripcions Entrevistes

L'ordre en que es presenten les transcripcions respon a l'ordre cronològic en la que s'han realitzat.

Transcripció Entrevista Irene

S'acorda abans de començar l'entrevista que es faran les preguntes en català i la persona entrevistada contestarà en castellà, ja que afirma expressar-se millor en aquesta llengua. En algunes ocasions, la persona entrevistada contesta en català.

Em pots dir el teu nom, edat, lloc de residència actual i el lloc/àmbit on treballes

Me llamo "Irene", vivo en Blanes, en el barrio de el centro. Trabajo en Aspronis [Fundació per a persones amb discapacitat psíquica]. Tengo 31 años.

Tens estudis universitaris? Quan els vas finalitzar?

Si. Tengo la carrera de Turismo y un máster no finalizado -me falta la Tesis- en Turismo también.

I dins del món social, quins estudis tens?

Tengo un curso superior universitario en cooperación internacional. Y luego tengo Integración Social, que me faltan tres meses para acabarlo.

En quins àmbits i quants anys has treballat en el món de l'educació social?

Trabajados laboralmente, oficialmente... dos años con personas con discapacidad intelectual. A nivel de voluntariado, estuve tres meses en un campo de refugiados en Grecia.

Vols afegir alguna informació personal que creguis que pot ser interessant a tenir en compte?

Bueno... sí. Cuando era más joven pensaba que mi ámbito laboral era más el turismo, viajar... relacionado con el capitalismo, marketing y todo esto. Luego cuando fui creciendo me di cuenta que no, y encaminé mi vida hacia el ámbito social.

Què implica i què significa per a tu ser lesbiana?

Buena pregunta... la verdad es que no hace mucho que salí del armario. Hace solo dos años... y... implica ser libre totalmente. Antes yo me mentía a mi misma, estuve toda la vida pues eso... escondiéndome la realidad que yo sentía. No me daba ni cuenta a veces y ahora, por eso, siento

libertad total de hacer lo que yo quiera.

Creus que hi ha característiques en el “ser lesbiana”?

Que te atraen las mujeres, no hay más [riu]. Creo que no hay más.

Que et suggereixen les paraules “bollera”, “marimacho”...?

A ver, la palabra bollera o marimacho no me gusta si lo dice alguien que no conozco o que me lo dice despectivamente. Luego, dentro de mi círculo de amistades o en mi clase, si me lo dicen se que es de broma, que se hace tuya una palabra con la que te han insultado y hacértela propia y así no sentirte ofendida. O sea, que es depende de quien la diga.

Ahora no me afecta emocionalmente que me lo diga gente que no conozco, ya me es igual.

Quina evolució has tingut al llarg de la vida amb el lesbianisme?

Como he dicho antes, yo salí del armario hace dos años. Abans només havia tingut relacions amb nois. Si que havia tingut oportunitat pero no... yo tenia mucha homofobia interiorizada y no podía.

Quina formació -reglada i no reglada- sobre la diversitat sexual i de gènere has tingut al llarg de la vida, especialment durant l'època universitària? Creus que és important? Perquè?

Sí, però més recentment des de fa dos anys fins ara. Es importante hacia mi misma porque conoces más el colectivo, entiendes más porque pasan las cosas que pasan, porque te sientes así o porque no, todos los tipos de personas que hay... Y es muy necesario, porque hay discriminación en todos los ámbitos de la vida, de las personas y es muy necesario. Yo he trabajado en la Policía de Lloret y allí he vivido cosas... he vivido como un policía insultó y no la pegó, porqué había gente delante, a una mujer transexual. Y así pues, te podría contar... Sí, es muy necesaria la formación.

Durante la época universitaria no, no me formé en este aspecto. En [el cicle formatiu] integració social, en la primera unitat de familia nos dieron una pincelada de los matrimonios homosexuales pero muy por encima, y un vídeo un día. No hay nada, no hay... Y es que además... hay profesores que no nos consideran un colectivo en sí, dentro de los colectivos a estudiar. Y me parece muy mal porque si somos un colectivo discriminado, totalmente.

Com va ser el sortir de l'armari a nivell personal? I a nivell professional?

Uf...! A ver, tampoco es que lo diga a nivel profesional, pero tampoco me escondo. Cuando tenía

pareja, ponía la foto con mi pareja o con la bandera [irisada, símbol del col·lectiu LGTBIQ+] en el whatsapp. No me escondo para nada pero tampoco es algo que diga. Si me preguntan pues si, sobretodo con la usuarias que me preguntan “¿tienes novio?” y les dices “no, novia” o “me gustan las chicas” y se quedan como... “ostras!”. Y cada una te dice una cosa distinta: una me dijo “otras, ¡que moderna!”; otra me dijo “eres lésbica de esas” [riu]. Es como muy divertido. Me lo tomo bien, me lo tomo de esa manera.

A nivel personal, como fue... [respira]. Me enamoré de una chica y al principio no lo aceptaba, ni yo mi misma, y la alejaba y todo eso. El momento de decírselo a mi madre fue más o menos bien. Pero a mi padre se lo dije llorando y estuvo mucho tiempo que no aceptaba, como que me decía “si tu nunca has tenido esa orientación, ahora me vienes con esto”... bueno, lo típico. Quizá es que no me he atrevido a decírtelo por esto mismo, ¿sabes? Por la reacción. La demás familia todos muy bien, lo aceptaron súper bien, muy bien pero por ejemplo me prohibían y me siguen prohibiendo que se lo diga a mi abuela. No me dejan esa libertad, a mi, como persona adulta de 31 años de decidir si quiero que mi abuela sepa quien soy o no. Siempre me voy a quedar con la duda de cómo va a reaccionar, porque me obligan a no decirlo. Y eso, pues la verdad, es que emocionalmente no me gusta.

Quines estratègies fas servir per sortir de l'armari en nous espais o persones en la teva feina, si escau? Creus que pots ser un model per a d'altres?

Salgo del armario si veo que esa gente es más abierta... Si es que... claro, es depende... en asociaciones normalmente, a ver... no te vas a ir a HazteOír obviamente... [riu] a salir del armario pero en asociaciones del ámbito social pues es más fácil, ¿no? La verdad es que no tengo miedo ni nada, es que lo tengo muy aceptado, muy normalizado y muy... no se.

En la societat actual, on ens estem i on situem les lesbianes?

No lo se. No tengo ni idea... además esa es una gran duda que tengo. No una duda sino como incertidumbre porque ahora claro, te encuentras que ya no tienes pareja y tal, y entonces... soy nueva en este, digamos... llevo dos años y no se cómo relacionarme, como conocer gente nueva. No se, no hay ningún sitio para poder decir aquí voy a conocer a alguien, amigas o lo que sea [silenci]. No estamos, no. Yo me pongo la pulserita [riu i ensenya la pulsera amb la bandera irisada] a ver si así... ¡es una manera!

Què és per a tu la discriminació o violència per raó de sexe, gènere o sexualitat?

Es difícil, ¿eh? La discriminación para mí es el hecho que no te acepten, que no te dejen decidir, que no te dejen, dentro sobretodo de la familia, que no te dejen ser libre ni te pongan pautas. Por ejemplo, en una comida familiar que venga tu padre y te diga “a ver como vas a actuar que a tu tía no le gusta esto o esto”. A ver, [agafa un to seriós i enèrgic] ¿Que te piensas... que las lesbianas estamos ahí, que actuamos y que nos ponemos a darlo todo encima de la mesa? Osea... no se, ¿sabes? Somos una pareja igual que otra. El hecho también de ir por la calle y que, según donde vas, te da más corte o te piensas antes si te das un beso. Vas siempre con ese... con ese miedo inconsciente de actuar de según que manera. Yo creo que es eso la discriminación, que tu la sientes dentro de tí. Es una cosa que no es que te pase, sino que te puede pasar. Y también es como tu te lo tomes, y en que momento y en que circunstancia.

Amb quin tipus de discriminació o violència t'has trobat al llarg de la vida? Per ser dona, per ser lesbiana, per ser educadora social... una, dues o les tres? Altres discriminacions que travessen la vida?

Per ser dona i per ser lesbiana... lo mínimo, que cuando vas por la calle con tu pareja, de la mano, y hay cuatro tontos que te gritan “eh, son bolleras” y se empiezan a reir de ti. Pero vamos, más no. Osea... insultos.

En mi vida en general, ahora mismo, mmmh no. A ver, todas sufrimos discriminaciones diariamente pero si que es verdad que cuando trabajaba en la policía solo por el mero hecho de ser mujer me trataban de “xurri”, si iba vestida -normalmente no me cambiaba allí, ya iba vestida con el uniforme todo tapado y eso- pero si me cambiaba allí, era verano y llevaba pantalones cortos, pues lo típico... “¿donde vas así?” Y te silbaban. No se, cosas así.

De otro tipo de discriminación no, ahora no me viene... tendría que pensar más.

Creus interessant identificar-nos en els diferents espais de la nostra vida com a lesbianes? Som invisibles? Estem invisibilitzades? Per què?

Somos invisibles, no estamos en ningún lado.

Què creus que és la lesbofòbia?

Joer, es difícil [riu]. La lesbofòbia... pues, el odio hacia dos mujeres que se quieren, que se aman, que sienten atracción la una por la otra. No se... el claro ejemplo seria Vox, lo que dijo el otro día el

tio ese... No se si lo has escuchado, que dijo que las lesbianas [riu] es que me meo... que las lesbianas no sentimos atracción por las mujeres sino que sentimos atracción por los hombres y que no estamos con ellos porque los odiamos. Y que tenemos que tener una relación de igualdad, entonces en el sexo no podemos estar una encima de la otra [riu]. No se, pues esas cosas, esas gilipolleces, ese odio irracional que no tiene sentido ninguno. ¿;Tu que vas a saber lo que siento yo, como voy a sentir yo lo que sientes si no estoy en ti!?

Pots identificar situacions on hagis viscut lesbofòbia? Com t'has sentit?Quines estratègies utilitzes per fer-hi front?

Si, antes ya lo he dicho: con los insultos. La verdad es que me pongo... soy de las que no me callo. Incluso puedo llegar a llamar a la policía. Es que ya no aguanto ninguna. Hace años, cuando era más jovencita, estas cosas me daban como... pero ahora ya no puedo. No, porque no me parece justo. Y si lo veo también me pongo así. Pero claro, es que depende... Una vez me pasó que iba andando por aquí, yo iba caminando comiéndome no se qué y un chico me dijo “¿los frankfurts también te gustan? Pues lo perseguí por todo Blanes hasta que vino la policía. No me daba la gana que un tío tuviera que tratar así a una mujer. Pero vi que no me iba a pasar nada; si yo veo que me pueden agredir, o me va a pasar algo no lo voy a hacer, obviamente. Hay que tener un poco de sentido común.

Creus interessant diferenciar els conceptes “lesbofòbia” d’“homofòbia”? Per què?

No me lo había planteado pero claro, si que es distinto pero es lo mismo. La homofòbia es el odio en general, hacia los dos y la lesbofòbia es hacia las mujeres. Es que yo creo que la lesbofòbia es como que tienes doble discriminación, por ser mujer y el hecho de ser mujer que ya te conlleva lo tuyo... y por ser lesbiana. Y si ya eres negra o lo que sea, pues ya flipas.

Tendría que reflexionar bastante pero a primera vista creo que es bueno diferenciarlos porque las mujeres ya partimos de una situación diferenciada respecto a los hombres.

Creus que la teva formació, militància o activisme -si escau- interfereix en la teva visió de la lesbofòbia, de la identitat lesbiana i dels recursos per fer-hi front?

Sí, yo creo que si. Si tu tocas, si tu conoces como que, bueno... conoces mejor lo que pasa, la problemática de cada colectivo, a lo que te acerques. No es lo mismo, por ejemplo mi familia, donde antes no había ningún contacto con una persona homosexual y ahora pues... es como que todo es

nuevo para ellos también, no solo tengo que pasar yo por esa parte sino que ellos también, normalizarlo y tal. Yo creo que si, que acercarte a las personas te ayuda a conocer, y a saber. Conocer me ha ayudado. Me ha ayudado porque yo al principio tenía mucha mucha homofòbia interiorizada. Mucha. Sobretudo conocer a mis compañeros de clase de Integración social, como me aceptaron tan bien y yo les podía contar... allí empecé a salir del armario, pues me sentía como muy a gusto, la gente te entiende, te sientes recolzada.

Quins espais segurs tens per reflexionar sobre la lesbofòbia, la identitat lesbiana...?

Espais segurs? La clase d'Integració: a classe somos 6 lesbianas, 1 gay, 2 o 3 bisexuales... osea, alucinante! Allí si que es fácil, estas dentro... hay mucha diversidad. También con mis amistades; des de que salí del armario todas me han apoyado. Todas me conocían como la "Irene" heterosexual y tal, y cuando con 29 años, que no haba dicho nunca nada de esto ni de lo que me iba pasando, salir del armario, decírselo a la gente, ver que todo el mundo te apoya y no piensan que estas loca ni nada de esto... pues, esta bien. [pensa] Aquí a Blanes ara también se esta creando una asamblea de jóvenes LGTBI, con la técnica de igualdad. Estamos trabajando en un proyecto y...ese también es un espacio seguro.

Què és per a tu l'Educació Social?

Es una oportunidad de trabajar en algo que me gusta, sobretudo. Y de ayudar. Por una parte piensas que estas ayudando pero por dinero, pero si no cobrara dinero esta gente no podría recibir ayuda porque yo también necesito comer. Entonces, es como una cosa recíproca: tu necesitas ayuda, yo también necesito ayuda económica... nos ayudamos mutuamente.

Me hace sentir bien. Desde siempre, de chiquitita, he tenido esa empatía hacia los demás que antes la confundía con la compasión: veía alguien mal y me ponía a llorar, era muy sensible con los demás. He transformado eso en una profesión, en poder estar con los demás desde la empatía, saber donde están los límites, no implicarte tanto para que no te hagan daño... no se, es todo esto.

Et consideres feminista? Per què?

Si. Y es que... ¿como no te vas a considerar feminista? [riu], esa es la pregunta. Porqué te das cuenta de que, en tus carnes, que desde pequeña te crían de una manera preestablecida, para seguir unos roles que yo me los he creído durante 30 años de mi vida y el feminismo me ha hecho despertarme y darme una fuerza de decir quien soy, de mira: tengo 30 años y me he dado cuenta de que me gustan

las mujeres. Y pa'lante. Y tener ese respaldo de todas las demás. Es una ayuda muy grande el feminismo, creo... para todas.

Ha d'existir una relació entre l'Educació Social i els feminismes?

Si, claro. La perspectiva de género tiene que estar en todos los sitios. Y más en la Educación Social, que... ya lo dice la palabra: Educación y Social. Es súper importante. Sobre todo a los jóvenes y menores, a los niños pequeños... Por ejemplo, una amiga mía que es maestra, que hace proyectos y tal, introduce autoras, introduce cuestiones feministas que no se notan pero que van creando imaginario colectivo.

On ens situem les dones dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

Pues la verdad es que me pillas ahí... que no te se responder. No lo se... pero en mi experiencia como integradora social puedo decir que, creo que... hay más cantidad de mujeres que de hombres. Creo que para algunos trabajos puede ser que no nos tengan tan en cuenta por el hecho de no se hombres. Por ejemplo, en un CRAE o en un CREI, te ven así chiquitita, con cara de niña... y a lo mejor quieren un tío así [fa el gest simbolitzant una persona grossa] para que pueda calmar conductas pero... más allá de eso, no se.

On ens situem les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

Es que no lo se, la verdad. Ojalá lo supiera [riu].

Creo que nos han criado con el rol de cuidar, de tener... de ser más sensibles, empáticas... Que a lo mejor es un mito, pero ya nos crían de esta manera quizá tiramos más para este ámbito. Porque por ejemplo, las mujeres que hacen de cuidadoras que no son educadoras sociales pero son del ámbito también, es que el 99% son mujeres, o el 100%. Entonces no se, podría ser una respuesta o una posibilidad.

*Consideres que influeix l'Educació Social en la construcció de la(les) identitat(s) de les persones?
Com?*

Creo que mucho, pero también depende. Si trabajas con jóvenes o menores puedes influirles más porque están creando su pensamiento, su estructura mental. Pero todo el mundo puede darse cuenta de que se necesita igualdad, y de la diversidad que existe.

Com identifiqués o s'identifiquen la reproducció d'estereotips de gènere (masculinitat-feminitat) o

de reproducció social (sistemes d'opressió masclista, sexista...)?

Se sigue, se reproduce. Es inconsciente... también dependerá de cada sitio de trabajo, de los recursos y de cada persona. Yo creo que sí, que lo reproduce. Tengo amistades que son educadores y que intentan romper con esto, son feministas y van contra la reproducción de estereotipos. Yo personalmente no tengo experiencias para contestarte.

Creus que els espais d'intervenció socioeducativa són espais segurs per a l'expressió d'identitats no hegemòniques? Per què? Quines eines tens en el teu entorn laboral per assolir-ho?

Depende. Por ejemplo, si tu pones a un educador social en un colegio, el espacio será seguro cuando hables con el educador. Pero en el colegio en sí, no es un espacio seguro. Por ejemplo, un Morralla [Espai Jove de Blanes] o sitios así, más informales... es más fácil. No depende tanto de las personas que trabajan sino del lugar, aunque la intención de la persona que trabaja en ese lugar sea crear un espacio seguro. Un sitio que esta creado fuera de la administración pública, que es más a nivel social y que está llevado de manera más informal, no hay ningún problema. Es quizás cuando entran otros profesionales que no tienen nada que ver.

Amb quines dificultats creus que es troben les persones no binaries i/o no heterosexuales amb les que treballen en les intervencions educatives? Quines estratègies (alliberadores) desenvolupen per fer-hi front?

No lo se, que yo recuerde no, es que claro... Antes ni me fijaba. Pero seguramente, lo que te decía antes... Lo de la Policía podría ser un ejemplo.

Quina creus que és la sensibilitat respecte la diversitat sexual i de gènere en el teu entorn laboral?

Usuarios cero. Patatero [riu]. Pero ninguna. Es como, les choca mucho... uno me dijo "como va a ser... ¿eso no puede ser!". Claro, tampoco me lo tomo mal: tienen discapacidad intelectual y tienen otra manera de mirar el mundo. Que no debería ser así, deberían estar ellos concienciados porque no son tontos, y son personas como tu y como yo... pero lo dejo pasar.

Con los profesionales... no me he encontrado ningún problema. Ya te digo, yo no me escondo. Si me tienen que preguntar, tengo que poner alguna foto o lo que sea, yo es que no me escondo. Nunca he escuchado ningún comentario discriminatorio ni hacia mi ni hacia el colectivo.

Quines estratègies promotores de la igualtat entre gèneres existeixen en el teu entorn laboral?

No lo se, pero no creo que haya nada escrito. Ni plan de igualdad, y si lo hay no lo conozco. Aspronis es una asociación en la que hay mucha mujer, hay un peso muy grande de la mujer. Los cargos directivos están asumidos por mujeres. No se decir si lo tienen o no, pero no lo necesitan.

Consideres que es treballa en l'eradicació de discriminacions i violències respecte la diversitat sexual i de gènere en el món de l'Educació Social i en el teu entorn laboral? En quin nivell? Per què?

Yo supongo que si yo lo veo y se dijera, se pondría remedio. Si. Tampoco hay tanto equipo para asumirlo, pero vamos... si yo veo algo así lo traspaso seguro. No es algo activo, los profesionales son buenas personas, del mundo social que valoran la igualdad, la tienen como valor y son muy tolerantes -no me gusta esa palabra, pero bueno...- y entonces... creo que no hubiera problema si se tuviera que tratar una situación así.

Saps identificar situacions lgtbifòbiques al llarg de l'exercici d'educadora social? I el teu entorn laboral? Quina és la teva resposta quan les detectes?

Si, las se identificar. Es que me pongo muy nerviosa, no me gusta nada, me enervo. Y debería conseguir que no me afectara tanto, quizás es un indicador de que hay algo, de que me de tanta rabia... Pero es que no puedo evitarlo. No es que me afecte emocionalmente pero me duele. Me duele porque va contra mi libertad, contra mi misma. Algún ejemplo serian los insultos.

Concretament, saps identificar situacions lesbofòbiques, també en l'entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

Cuando te metes en el mundo del feminismo, de LGTB y tienes tantos estímulos, que vas aprendiendo siempre algo nuevo, pues claro que lo identificas. Por ejemplo, ayer viendo la tele con mi madre no me acuerdo que fue pero dije, pero lo critiqué. Y me dijo “estás amargada” y digo: joder, no puedo evitar no criticarlo si lo acabo de ver. No se, lo observo mucho todo. Lo reconozco mucho todo, me es mucho mas fácil verlo todo ahora. Antes no lo veía.

Consideres que les violències i discriminacions relacionades amb la diversitat sexual i de gènere t'afecten a nivell emocional? Més que a d'altres professionals del teu entorn laboral? Com hi fas front?

A les altres persones els molesta menys una situación de lgtbifobia. Creo que pasa porque no son del

colectivo. Bueno... creo que no son del colectivo. Si lo fueran... ni idea, porque cada uno tiene una manera de tomárselo diferente. Por ejemplo, mi expareja no le daba igual pero era más de “dejalo pasar” si había una situación de lgtbifobia. Sin embargo yo... pues no, no me da la gana dejarlo pasar.

Quina opinió et mereix l'ús de categories en l'exercici de l'Educació social? Consideres que és una pràctica que promou o subverteix els models socials actuals?

Creo que las etiquetas y las categorías son necesarias, porque los humanos somos así, que necesitamos describirlo todo. Ojalá no fuera así, pero es así. Creo que si que son necesarias y si que es verdad que a veces te limitan. Por ejemplo “soy lesbiana” pero es que quien sabe si de aquí 15 años me enamoro de un hombre, yo que se! O de una persona no binaria, no lo se. No se puede definir, pero lo que sientes es lo que intentas reflejar en la etiqueta o en la categoría que usas. Y mira que a mi tampoco me gusta que me llamen lesbiana, o no se que... Pero claro, en el mundo de la Educación Social las necesitamos, es muy necesario. Porque, por ejemplo, en el caso de una persona refugiada... ¿Por que está aquí? Por persecución por la orientación sexual. Pues es súper necesario tenerlo en cuenta, sobretodo los bisexuales porque llegan aquí y: “pero a ver, si estabas con un hombre allí porque has venido, si eres heterosexual”. No. No soy heterosexual, soy bisexual. Entonces es como....es muy necesario ponerle nombre, ponerle las etiquetas a las cosas, para poder ayudar, para poder describir la situación y todo el rollo. Luego a nivel personal, pues... pueden variar no se... ¿sabes? Es como que tienen que haberlas pero no te limites a ellas.

Vols fer algun comentari que consideris que no s'ha parlat al llarg de l'entrevista interessant per a la recerca?

Bueno... ahora estoy en un momento de sentir un poco de angustia por no saber por donde conocer gente, por donde tirar... Es que claro... no existimos. Cuando estas dentro del colectivo sabes que existimos, pero cuesta mucho poder tener una xarxa para salir a la calle y conocer a alguien, que no es tan fácil. Eso creo que es lo que hay necesidad, de crear asociaciones, de crear espacios, de crear de todo para que la gente pueda tener algún referente, en cada pueblo, en cada zona, en todos lados.

Estar en Blanes, que es una ciudad pueblo dificulta esta situación. Más que por una mentalidad cerrada, los jóvenes ya suben de otra manera; yo lo veo con compañeros en clase, que tienen el más mayor 22 y el más joven 18... y veo que si, que crecen de otra manera. Pero las discriminaciones

hacia el colectivo LGTB se dan, claro, si si. Hay de todo, claro... por ejemplo en la ESO... debe ser un infierno aún. Creo que menos que en mi época, porque en mi época, ni te lo pensabas salir del armario, es que ni de broma vamos. Eso era bullyg fijo. Ahora no se como estará. Pero cuando vamos creciendo, y todos los estímulos que te viene del instagram y tal, ya se empiezan a ver más otros referentes, que cada dos por tres sale una pareja de chicos, una pareja de chicas y dices “ostras!”. Poco a poco se va normalizando... Pero en mi clase, que son integradores... tienen otra visión y otra sensibilidad.

Con mi edad, con mi generación es muy distinto. No hay esa libertad, es que es casi imposible conocer a alguien y eso te limita, y estar en un pueblo te limita.

Transcripció Entrevista Maria

Explica'm una mica qui ets, quants anys tens, què vas estudiar, experiència laboral...

Em dic Maria, en tinc 51 al setembre en faré 52. Vaig estudiar Educació Social però ja gran, bueno gran.. als 26 o 27 crec. Abans vaig treballar en un laboratori, fent anàlisis clínics.

Jo sóc de Montblanc i estava treballant a Reus, llavors vaig conèixer una parella i vaig venir a Barcelona. Llavors vaig començar a estudiar i a treballar en CRAEs [Centre Residencial d'Atenció Educativa], sempre en CRAEs. Vaig estar no se quants anys, ara no ho se exactament, potser 7 anys, en un CRAE que era concertat, en el que al final la cosa va acabar fatal fins al punt que els vaig haver de denunciar. I vaig guanyar; a una empresa que portava molts anys treballant en el sector social, havia fet moltes barbaritats i ningú els havia denunciat perquè tenien el llibre blanc net: mala praxis, negligents...

Fins que no em va passar això jo vaig estar treballant com educadora com si fos un allargament de la meva vida; o sigui, era una persona feliç, anava a treballar feliç, sentia no que fos vocacional ni res sinó que formava part de mi. Quan em va passar això va ser com un sotrac perquè vaig donar-me compte que en el fons estava en un món empresarial, jo era una més. Llavors els que érem més grans ens van començar a col·locar en diferents horaris: ens van posar de nits, no se que... Vam dir que lluitaríem, vam quedar tres per lluitar [riu sarcàsticament]. Els altres van anar marxant i els que vam dir que lluitaríem una es va comprar un pis, una altra es va quedar embarassada i em vaig quedar jo sola [riu sarcàsticament]. Vaig estar tres anys lluitant, sola, amb el sindicat [agafa un to seriós] fins que... vaig fer la denúncia.

Per a mi és important explicar això, perquè vaig fer la denúncia: perquè volia anar a veure el part de la meva germana. Me mare feia molts anys que era morta per tant, no hi havia mare, i la meva germana era el tercer part que tenia per cesària. Podia ser complicat, i volia ser-hi. La cesària, ara no ho sé però abans tenies permís, i no em van donar permís per anar-hi. El sindicat feia un any que em deia que denunciés, i a mi em sabia greu denunciar. Però aquest va ser el “clic” que em va fer denunciar.

A partir d'aquí he anat treballant per a tot arreu. Perquè clar, d'aquí vaig marxar, em van pagar. Vaig estar a l'atur, i va ser quan em vaig posar a estudiar, a la UB [Universitat de Barcelona]. No me'n recordo dels anys, que ja fa molts anys [riu]. El que no saia jo és que, quan estàs en un lloc treballant i penses que hi estaràs tota la vida... estàs com en una espècia de bombolla i no saps, o jo no sabia com estava el món laboral. I quan vaig sortir vaig veure que estava fatal. Al cap d'un mes de no estar treballant, clar... hòstia! No em venien a cridar, i jo havia d'anar a buscar i costava. Em vaig començar

com a atabalar una miqueta i llavors vaig començar a fer molts exàmens del Maresme, de no se on... i estic apuntada a mig Catalunya. Que ja m'han anat cridant però ja m'he quedat aquí, perquè ho vaig fer tot a la mateixa època. I això em va agobiar una miqueta.

He anat treballant en diferents llocs. No sóc funcionaria; ara, per exemple, hi ha les opos [oposicions per accedir al cos de funcionariat de l'Ajuntament de Barcelona] on hi estic treballant. He d'estudiar i hauria d'estar estudiant, però no... No he començat encara, hi ha gent que porta un any! Avui era el primer dia que volia començar [riu] però m'està costant. És que al final és una cosa de motivació.

Jo vaig estar molts anys en CRAEs però sent suplent com a El Calamot, que és propi. Abans vaig estar en algun concertat alguns estius i alguns mesos i després vaig estar treballant a El Calamot però sense plaça, cobrint baixes d'una que va tenir dos o tres criatures seguides; vull dir, vaig estar-hi temps. I en èpoques en què la feina estava més fluixa estava a Til·lers i a Can Rubió. Llavors... aquests són els tres centres on he estat més jo. Després es va acabar la baixa de El Calamot, que els crios es van fer grans i un es va separar, em va tornar a recuperar més l'horari i llavors jo tenia un horari que no... tal. I va donar la casualitat que una de les coses que havia fet un examen, que ni me'n recordava de que era, em van trucar a treballar; que era l'Ajuntament de Barcelona. No sabia ni qui eren ni perquè era. Jo pensava que era per medidora i resulta que no em van trucar per fer de mediació. Jo pensava que era per fer de medidora i era per fer COFAS; tothom sap que són COFAS, jo no ho sabia... per conciliació familiar. Jo no en tenia ni idea, jo deia que m'havien trucat per fer de medidora! [riu] I des de llavors, que fa 5 anys, estic a l'Ajuntament de Barcelona, de Serveis Socials. No és que sigui la meva d'allòs, diguéssim... per això m'està costant estudiar. Bueno a veure... també estem estudiant la Constitució que és un palizón, però a part d'això és diferent... No estàs tant en contacte amb els nanos, però bueno... aquí estic ara!

Què és per tu ser lesbiana? Què implica? Què significa?

No em considero lesbiana, i no faig servir cap etiqueta per definir-me. Cap ni una. Zero, zero. Potser diria que em sento molt més còmode amb relacions amb dones que amb homes, perquè amb homes arriba un moment amb la meva edat que al final són uns sòmines i és que no els aguanto, saps? De tonteries i de... és que al final, al final, tenen l'herència que tenen encara. Falten molts anys per a que els homes tinguin un paper diferent del que tenen actualment. Llavors, és que no tinc ganes d'aguantar aquestes coses. I ja no és una cosa d'amor, de feeling, o de química. Ja és una cosa del que comporta en una convivència, de fer coses conjuntament i tal. Em sento molt més còmode amb dones que amb homes, en aquest sentit. Ja no tant en el sentit de sexe o d'amor o de romanticisme... no. Jo crec que,

podria ser, si fa no fa... però tiro més cap a les dones perquè m'hi sento més còmode.

Però podria estar perfectament amb un home, no passaria res. Perfectament... Fa temps que no hi estic... no ho se! Però crec que sí.

Quines són les característiques del “ser lesbiana”?

No, et diria que no n'hi ha.

En la societat actual, on ens situem les lesbianes?

És que jo no sóc... és que jo no... no em moc massa pel món on es troben, on es queden... No he sortit mai de sortir de festa... sí que he sigut de sortir de festa a morir, eh? Però no exclusivament en llocs on... no. Em moc com es mouria una parella hetero, oberta al món que pot estar en lloc on hi ha i on no hi ha lesbianes, gais... En el meu dia a dia em relaciono amb nois gais però amb lesbianes diria que no... amb noies lesbianes... [pensa] que jo conegui... Sí que va haver algunes èpoques que sí, però per feina però ara a l'Ajuntament són Tutankamons tots els que estem allí. Si... [riu].

Que et suggereixen les paraules “bollera”, “marimacho”...? Quina evolució has tingut al llarg de la vida amb el lesbianisme?

Mira, marimacho no m'ha afectava perquè no sabia ni el que volia dir. O sigui, no sabia on estava encabida. Però a mi si que em deien... a mi m'agradava molt jugar a futbol. Mira! Igual lo de jugar a futbol és una característica de ser lesbiana [riu]. Perquè les nenes més fifis jugaven a vòlei i eren un grup molt tancat; o les que jugaven a bàsquet, que també eren un grup molt tancat, eren molt poquetes. Jo era la típica que quan veia que a algú el matxacaven, jo anava cap allà i si feia falta m'arremangava i repartia. Saps?

Llavors... si que he sigut una mica com... no se com explicar-t'ho, he sigut una miqueta no tant una marimacho però si més una especie de Tom Sawyer, més assalvatjada. De poble [riu], i de les afores [riu] que jugàvem amb sargantanes i amb serps, vull dir... amb el que teníem. Vull dir, que és una altra manera apart de la ciutat.

Llavors clar... jo tenia una germana més gran que va ser la cuidadora dels més petits. Però pel darrera meu eren nois. Els jocs, per exemple, estaven ben barrejats. Per tant, això de marimacho... jo se que m'ho deien despectivament i m'enfadava quan m'ho deien, quan jugava a futbol i tal... Però no ho veia com a despectiu.

Quan he estat més gran no m'he trobat mai amb una situació així. De fet, l'única persona que m'ho

deia és la meva millor amiga; ara és la meva millor amiga, de la meva colla, la que em deia marimacho i jo a ella li deia elefant marí. Perquè era molt grossa i quan et passava la pilota quasi que t'apartaves perquè no t'aplastés [riu]. Vull dir, que ara és la meva millor amiga i no, ara ja no.

Quina formació respecte la diversitat sexual i de gènere has tingut al llarg de la vida, especialment durant l'època universitària? Creus que és important? Perquè?

No m'he format mai. Estic a tot arreu, col·laboro amb tot el que em demanin però no m'he format. Tinc col·legues que... la meva companya és més jove que jo, i ella és molt més àgil i activa amb tot aquest tema. Té moltes més amistats que estan posades amb el tema i llavors, clar... són del grup d'amistats, són gent que són tal, que es mou, i el Facebook... Al que pots doncs t'hi apuntes i al que no, doncs no t'hi apuntes. No és tant que ho busqui jo sinó que m'ho fan saber, ja tinc gent a l'entorn i m'és fàcil.

Llavors, de llegir, de quan feia Antropologia... El llibre de... “Lesbofòbia”... de qui era aquest? Vaig tenir una època on em vaig comprar molts llibres, sí sí. Potser sí, sóc més autodidacta en aquest sentit. La informació la busco jo però no tant estructurada.

Com va ser el sortir de l'armari a nivell personal? I a nivell professional? Quines estratègies fas servir per sortir de l'armari en nous espais o persones en la teva feina, si escau? Creus que pots ser un model per a d'altres?

Quan estava al CRAE no, amb els companys sí, amb els nens no. Però pel motiu que no... creia que no m'hagués anat bé. Després vaig tenir una nena que es va desinternar, em va trucar un dia i em va dir que era lesbiana, que s'havia casat amb una noia. Vam quedar, em va dir que volia presentar-me-la i em va fer molta il·lusió. Llavors allí li vaig dir, ella no ho sabia i li vaig dir “jo també estic amb una noia” i va ser molt guai. Ens vam veure algunes ocasions més, després al cap d'un temps vaig saber que es va morir de leucèmia; la vaig trucar per Sant Jordi, i em va contestar la seva companya, la seva dona que de fet estaven casades, i em va dir que s'havia mort. Però si no, no.

I ara tampoc, amb els usuaris. Ara que tinc aquests usuaris, a aquests no els hi dic perquè no els hi expliques la teva vida, tampoc. Saps? Si algun dia em veuen, o em trobo anant en tren i “ai, hola, ¿que haces aquí?” i vaig amb la meva companya doncs no m'amagaré, “aquí amb la meva companya”. Saps? Però gratuïtament, no.

Ara, els meus companys i companyes de feina ho saben tots. I cap problema.

A casa meva també, de sempre. Tant amb la meva mare com amb amb el meu pare bé. Les meves

nebodes quan tenien 4 anys, el seu primer “nòvio” va ser novia. Vull dir... ho vivien tant natural que les nenes amb aquesta edat, amb qui tenen més amistat al cole són amb nenes i per tant... tenien novia!

En el meu cas... en el moment que jo em vaig sentir feliç amb la relació, jo sense necessitat de dir-ho al poble, ho deia. Però ho deia com una cosa de rebeldia, sí que me'n recordo que ho feia. Si venia una dona i m'ho preguntava, que ho deia amb malícia... llavors jo... pam! Li deia. [canvia el to de veu com imitant a una altra persona] “Ai que m'han dit que no se que... que estàs amb una noia...”, i llavors pum... li deia: estic amb una dona. I marxaven ràpidament. I li vaig anar agafant el gust a fer-ho; a la mínima que veia que venia algú, ja li deia ràpid. Per gust meu, de deixar-les planxades. Parlo de dones, perquè els homes ni t'ho pregunten.

Quan la condició humana falla, em destrossa. Quan hi comptes, eh? Hi ha èpoques o països que es destrossen entre ells i no hi comptes, perquè forma part de l'estructura del moment. Però quan hi comptes... això és, per a mi... Suposo que és ser covard, o em reservo per no patir... no se... és protecció? És supervivència? No se que és... però ho evito, jo no. Hi ha gent que tira pa' lante, que s'hi enfronta... jo no, si no fa falta, no. Si vaig de viatge, depèn del país per exemple, no m'agafo amb ella, ni harta de vino. I això és trist, però és així. No val la pena forçar les coses, no canviarem res.

Què és per a tu la discriminació o violència per raó de sexe, gènere o sexualitat? Amb quin tipus de discriminació t'has trobat al llarg de la vida? O violència? Per ser dona, per ser lesbiana, per ser educadora social... una, dues o les tres? Altres discriminacions que travessen la vida?

A la vida, per ser dona sí. El que pot dir quasi la majoria, que és lo típic: que els tíos et treuen la cigala, que et fan allò que et fan... a la meva adolescència i joventut al poble m'he fet un fart de veure tíos fent allò, com es diu... [fa el gest de treure's una jaqueta]... exhibicionisme! Però uns farts...!

Després a la feina, quan hi ha coses que són molt... Si que crec que quan ets una dona, si tens un cap que tant és que sigui home o dona, si ets una dona les coses te les diuen d'una manera més lleugera que si ets un home. Si ets un home crec que tenen una compostura diferent, és com se situen diferent... I també passa en si la cap és una dona, la dona jefa té la capacitat de resituar-se també en aquest punt. Aquí sí, aquí et dones compte que algunes direccions... Tu surts petada d'una reunió o d'un canvi d'intervenció, que la tarda ha anat fatal i la resposta que has tingut no t'agrada, doncs jo surto molt rabiosa i enfadada. I en canvi, a un altre home fa lo mateix però se li diu d'una altra manera... no se... Tampoc et sabria dir molt bé, alguna cosa sí, clar! Per exemple, te'n vas amb el tren i és molt diferent si és un noi o una noia el revisor, o a l'hora de demanar el bitllet, si hi ha algun

problema... amb els homes et marques com una manera, no se si de respecte, de por o de no se què. Amb les dones el to és més lleuger. No he viscut insults ni acudits en primera persona, que ara em vinguin al cap.

Què creus que és la lesbofòbia?

Jo matiso, jo sóc una persona que a la vida em fixo amb les coses en les que em vull fixar i en les altres doncs ni m'hi fixo. I quan estava fent segon o ja estava acabant la carrera, jo no sabia... em van dir que tothom que estudiava allà era lesbiana. I jo "oh!", no me n'havia enterat [riu]. No m'entero massa, sóc una mica... és que no ho veig! O potser llavors no ho estava buscant, no tenia aquesta mirada. Després, a Antropologia, tenia un amic que feia un màster, un postgrau... un doctorat! I ara està treballant a la Bonnemaïson [Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaïson] i és tècnic... i va ser ell qui ens deia quins professors i quins no, i ens va dir alguns professors i alguns llibres i ell sí que estava més posat... Era una època en la que t'anaves passant informació, autores i tal... I el llibre de lesbofòbia no sabia ni dir-te que hi posava.

No se si la lesbofòbia és l'antipatia... no se si és la mateixa dona... o no! Hi ha la dona hetero que es fa col·lega, que té el típic amic gai però no té la típica amiga lesbiana. I el llibre estava enfocat en aquest sentit, per aquí però no t'ho sabia dir ben bé. Per a mi, si t'ho he de definir no ho se, m'ho inventaria... Però clar, fòbia... és que tens por, tens pànic de les lesbianes. Una fòbia, acaba en fòbia... lesbofòbia. En principi hauria de ser això, no? Però clar, és que no ho se!

Quines estratègies fas servir davant la lesbofòbia? Creus interessant diferenciar-se dels conceptes "homofòbia"? Per què?

A veure... jo crec que no s'hauria de separar. El que passa és que es separa, com tot. Perquè al final inclús l'homofòbia, al final el personatge gai sí que és gai, però segueix estant en un estatus superior. Perquè és home. Ja està. Sempre estarà separat, mai deixaran que estiguin junts, que formi part... per mi és el mateix, crec que hauria de ser el mateix: la fòbia en aquest sentit, però no ho serà mai. Crec que l'home gai i l'home hetero estan separats de la dona, per ser home. Que sigui gai no vol dir que sigui més guai.

Seria interessant que s'ajuntessin o que ni existís aquest terme... que desaparegués, i que formem part del mateix col·lectiu però no crec que passi. Si estem lluitant des de fa segles i segueix tot igual... [riu].

Creus que la teva formació, militància o activisme -si escau- interfereix en la teva visió de la lesbofòbia, de la identitat lesbiana i dels recursos per fer-hi front? Quins espais segurs tens per reflexionar sobre la lesbofòbia, la identitat lesbiana...?

A tot arreu. Però mira, l'altre dia vaig anar a un supermercat. Anem a comprar sempre separades amb la meva companya, anem aquí al costat. Llavors jo sempre compro un pavo natural, i hi ha una senyora equatoriana bastant gran treballant allí. Jo sempre que h vaig, que és cap al migdia, no hi ha ningú i em dona el culet de la peça. I jo encantada, perquè tinc dos gats i llavors ho faig a quadradets. Un dia vaig anar allà i tal, i em va dir “mira, con este pavo te regalamos un vaso” i em va regalar una tassa. Que bé! Em va explicar coses i ens expliquem coses i tal... i em va dir “te voy a dar otro vaso para tu marido”. I és allò que et quedes així [fa un gest de no moviment], perquè la relació que tenim és aquesta: comprar pavo i formatge fresc un cop a la setmana. Res més. Però quan hi anem no hi ha ningú més i parlem de la vida i aquestes coses, parla ella de com es sent ella, del temps i tal... Doncs em va semblar, no malament però em va semblar que era com una traïció cap a aquesta dona no dir-li que jo no tenia marit. Però després vaig pensar, “perquè li he de dir jo si tinc o no marit?” Si no ens hem explicat mai res, no sap si ni tinc fills ni res! I no li vaig dir res. Doncs ahir, va donar la casualitat que vam anar la meva companya i jo a comprar. I ella em va dir que anava a comprar el pavo, i va anar cap allà. Jo ja havia agafat les quatre coses que faltaven, i vaig anar cap allà. I penso “oh! Si ens veu juntes...” i no hi vaig anar. Però no perquè... vaig pensar: per mi és més difícil després, igual no passa res perquè és una dona prudent i tal, però és evident que ella estava comprant el pavo que compro jo... per tant, és evident que o visc amb companyes o és la meva parella o evidentment no hi ha un home. Llavors clar... vaig pensar: vull que em torni a donar els trossets de pavo? [riu] I vaig mirar la meva companya i li vaig fer així [fa un gest de no amb el dit], no vinc! No ho havia fet mai a la vida això, i ho vaig fer ahir! Curiós... per un tros de pavo, vaig fer-ho? No ho se... [riu] Una dona que potser no ho entendria? No ho se... No se perquè vaig fer-ho però ja 'està bé seguir amb la mateixa línia de sempre, pim pam i ja està. No vull incomodar-la amb ella, si a mi m'és igual... me'n vaig a un altre lloc a comprar el pavo!

Jo a vegades penso que me mare no sabia... a mi m'ha sigut molt fàcil perquè al segon ja vaig saber qui era. I amb mon pare tampoc vaig tenir dificultats. No he tingut dificultats amb ningú. I ho he dit a tot arreu. Potser al començament em costava dir-ho a gent que no coneixia, però ara que va! I els pares de la companya, quan es van enterar... que ja portàvem un temps, com tres anys o així... van venir perquè viuen lluny i van venir aquí, i es pensaven que la seva filla ho havia passat fatal des de petita, allò que fatal... que no s'havien donat conta i venien traumatitzats... Però ella com jo, igual...

“no, ha anat així. És ella i no és ell, i no és un altre” i ja està.

Què és per a tu l'Educació Social?

Per mi seria... queda molt religiós, però seria una mà estesa. Visualment seria això, seria acompanyar, acompanyar, acompanyar. No ajudar, no dirigir. Orientar sí, però és acompanyar. O sigui inclús orientar no ho és, és acompanyar. Perquè és una cosa que no... recordo que a primer d'Educació Social ens deien: “no us penseu que els canvis són un pim pam. Igual no ho veig mai” i tots “home..! com que no els veurem mai!?”. Jo ja era més gran, era del grup dels grans; era l'època que la gent anava a estudiar per homologar i molts ja treballàvem en centres. No era el meu cas, però hi havia molta varietat d'edats. Hi avia gent que li tocava per edat, i deien: “no, és que clar... no veurem mai els canvis!...”. Seria acompanyar, sí sí.

Et consideres feminista? Per què?

Mira... jo... Com t'ho explico. Al començament de tot el moviment, el món feminista el veia, de cara al món extern, el veia agressiu. Després et dones compte que ha de ser així, agressiu, perquè el món se't menja. Feminista ho sóc seguríssim, ho sóc, segur, segur, segur. El que passa és que hi ha maneres, accions o actuacions que a vegades, ara no tant, però al començament quan no era tan conegut -ara s'ha globalitzat més- hi havia vegades en les que jo no em sentia còmode. Veia coses com agressives o com molt... que en el fons era molt tancat. Volien que fos una mirada oberta al món però al mateix temps també es tancaven. Llavors jo no ho entenia...

Ha d'existir una relació entre l'Educació Social i els feminismes?

Absolutament. Perquè hem de començar a canviar-ho tot [riu sarcàsticament]. Hauríem de començar a formar part d'una assignatura de classe, però perquè són coses que....no cal obviar tot lo altre, però fer-ho tot junt. És com quan tu vols explicar la teva religió, que és la cristiana... i no volem que només s'expliqui una cosa, doncs les expliquem totes. Seria una mica tot, no encarar-se només a una sola cosa; però clar, és com tot...no acaba d'estar treballat.

Jo faig molts tallers, bueno molts... com a educadora de serveis socials faig tallers a instituts. Els fem, segons les edats, de relacions emocionals i tal, el de xarxes [socials] i drogues. I toques bastant aquests temes i te n'adones que estem a les cavernes. O sigui... arriba un moment en que inclús nosaltres ens ratllem de fer aquests tallers perquè el que estem explicant és com material com a passat de moda. No els hi entra, i te n'adones que no els hi entra. Però és que tu repeteixen algo que tampoc

t'ho creus, com ara no... que jo he d'estudiar les opos aquestes i no m'ho crec, perquè és mentida tot això... al final, els articles de la constitució són mentida. I costa. Llavors clar... estàs fent coses que no. Hauríem de fer coses més realistes, tot hauria de formar part d'un estudi acadèmic ja que tens als nanos allà assentats moltes hores, és l'època de creixement i de tot plegat... i hauria de ser una cosa molt currada, com una assignatura treballada, no una assignatura maria.

On ens situem les dones dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així? On ens situem les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

Els de missioneres, el de bona dona... els que feien les dones abans... que ajudaven als pobres, als capellans. Nosaltres a Serveis Socials clar... el 70% som dones. I tu vas a mirar els càrrecs alts i són homes. Llavors sempre, la típica imatge del papa de Roma quan va venir a Barcelona que tot eren que si capellans, bisbes, cardenals i la mare que els va matricular, blablaba... amb els seus birrets i tota la història i quan van acabar, van sortir les mongetes a netejar tota la història. Seria una miqueta això.

Em trobo un patró diferenciat entre homes i dones en la manera d'educar, en com ens situem. Et dones compte que la teva motxilla de casa la portes a la feina i que la motxilla de cada és la de fa 150 anys. I lluitar contra això és... costa moltíssim. I clar, transmetem els mateixos patrons a la canella. És que són micromasclismes que estan arrelats coma puces per tot arreu. Però tant com per homes que per dones, i a vegades més per a les dones; és com a complicat. Reproduïm els estereotips de gènere, i estic d'acord en que les dones fem i assumim un tipus de tasques més verbals i emocionals i els homes més físiques. I els homes a vegades ho fan de manera denunciabile, per abús de la força.

Les dones lesbianes dins l'Educació Social no som visibles. Però no se perquè, perquè no cal, o perquè no volen... Jo, per a mi seria, que no caldria... potser sí que cal quan una cosa no està visibilitzada encara, i cal. Però no ho he vist molt. Igual passa amb els homes gais.

Creus que els espais d'intervenció socioeducativa són espais segurs per a l'expressió d'identitats no hegemòniques? Per què? Quines eines tens en el teu entorn laboral per assolir-ho? Amb quines dificultats creus que es troben les persones no binaries i/o no heterosexuales amb les que treballes en les intervencions educatives? Quines estratègies (alliberadores) desenvolupen per fer-hi front?

Jo crec que és igual un lloc que un altre... Clar, a veure... crec que estan encorsetats sempre, encara que tu vulguis ser més lliure amb tot... al final tot acaba encorsetant. Si resulta que hi ha una persona que és trans, i hi és informàtic o informàtica... no se com la tractarien en aquest espai. Però potser sí però és que crec que al final és la motxilla que portes. Que estiguis en el camp de l'Educació Social o

en el món de l'ensenyament a secundària o... jo crec que és igual, que si tens la sort que les persones del teu entorn tinguin una mirada diferent.

Jo crec que sí, que les persones tenen les mateixes dificultats en els espais de l'educació social com en d'altres. És que penso que el món de l'Educació Social no és tant guai, sembla que ha de ser molt guai però no. Et trobes de tot, jo és que tinc la sort que em se moure per a tot arreu, tinc la sort de caure bé i no posar-me en embolics, m'enganxo amb la gent i... se tramejar per la vida. Però clar, és que depèn de com ets. Que siguis una persona trans no vol dir que tinguis un caràcter més o menys punyeta, o més agressiu o més no se que... o que no et trobis amb gent així per la vida, perquè aquí pillaràs. És com ets tu, i el que et vs trobar. És la persona.

Quina creus que és la sensibilitat respecte la diversitat sexual i de gènere en el teu entorn laboral? Saps identificar situacions lgtbifòbiques al llarg de l'exercici d'educadora social? I el teu entorn laboral? Quina és la teva resposta quan les detectes?

És amplia, però per exemple a mi... només em pregunten per la meva parella... m'ho pregunten més els nois gais que les dones hetero. Saps? Perquè allà et coneixes però tampoc et coneixes tant, i acabes fent amistat amb dos o tres amb qui hi ha més feeling i tal... però no és com als CRAEs que són moltes hores i fas molta, no se... és una altra història. És una feina d'oficina, hi ha gent més gran... és un ambient molt tranquil, i és veritat que...

Jo no he conegut a molta gent, tampoc, que sigui no heterosexual... a moltes noies. Si que he conegut a gent que posaria la ma al foc, però clar... perquè hi ha tingut una certa química, per temes laborals. Però si que hi ha altres personatges que són més... no se, no t'ho sabria dir exactament...

Jo per exemple, amb la meva companya, depèn dels llocs per on anàvem... no som molt d'agafar-nos, bé... jo no sóc d'agafar-me... però depèn de per on passàvem, és allò de com... saps... és allò que vols evitar, més que per a mi per a ella. Ella és més tirada pa' lante, i jo tampoc la vull frenar perquè clar, olé tu. Però a mi em fa cosa allò que pugui venir algú, en festes o festes majors que ja cap al final, al metro hi ha aquests que estan passats de voltes... saps? A vegades la por està més en el que podria passar, no en el que passa i en el que em pot passar: que em crea un mal rotllo, em trenca la nit... que hagi de viure una situació de violència... Per estalviar-te alguna cosa que no serà guai... Crec que per les noies és molt diferent, i el noi ho té més fotut... però el noi gai s'ha buscat les solucions per a ell, no ha pensat en la dona; ha tingut un pensament cap a ell només, cap als seus iguals.

Quines estratègies promotores de la igualtat entre gèneres existeixen en el teu entorn laboral?

No, no n'hi ha. Però aquí sí que... no fa falta tampoc. Aquí qui entra està al mateix lloc, entre treballadors no hi ha cap tipus de discriminació. Zero.

Consideres que es treballa en l'eradicació de discriminacions i violències respecte la diversitat sexual i de gènere en el món de l'Educació Social i en el teu entorn laboral? En quin nivell? Per què?

Sí, el que sí que fem altruista... però clar, parles perquè la gent es doni compte perquè la gent no fa res expressament, i expressament no actua malament... és més perquè es deixen portar, és un *lasse-faire* de la vida. Llavors sí que tu ets més conscient, perquè estàs més pendent... Jo per exemple si que a vegades enganxo algun cartell, alguna cosa... L'altre dia vaig deixar un full aquí [fa el gest d'un paper al seu costat] que vaig posar que era per tallers -que no era per tallers- i tothom que veia a la meua taula ho veia: micromasclismes. Si perquè això i lo altre... És com que vas fent-ho... és més fàcil fer-ho en encobert, com que ho deixes anar que no pas expressament, que sembla que vulguis com adoctrinar.

Però no hi ha res en aquesta línia. Jo ho faig perquè em surt fer-ho, no està pensat ni res... No no no. A nivell d'usuari tampoc, és un treball molt individual. No m'he trobat mai amb alguna persona que hagi fet o dit cap comentari masclista o lgtbifòbic. Ara mateix tinc un tema, d'una família musulmana, que el pare és vidu. I el nen... l'any que ve se n'anirà a 1er d'ESO, a un Institut gegant, de 1.000 alumnes. És molt gran, i amb aquest nen hauria de tenir una altra mirada perquè... aquest nen quan jo vaig conèixer el cas volia fer dansa, el pare el va apuntar a futbol. Saps? Anem així... és un nano molt artístic, i llavors clar... has d'anar treballant de manera molt individual, que el pare ho pugui veure, que aquest nen anirà a primer i s'ha de treballar molt a poc a poc. I ja ho vaig proposar l'altre dia a la reunió, que aquest pare entengués que ha de fer alguns canvis, adoptar una altra mirada abans que comenci el curs que ve perquè sinó a aquest nen se'l menjaran. Perquè clar... aquestes coses segueixen passant.

Als instituts segueix passant, no està gens superat el bullying homofòbic. El que passa és que sí que els nens són, nenes no... cap nena diu res. Els nens gais són més tiraos pa' lante, i parlen, diuen coses... són capaços d'expressar-se, molt més. Però també se'ls mengen, i clar... això has de treballar-ho i perquè això i perquè lo altre. Però nenes, noies joves... és més difícil de veure... si que hi ha nenes que tenen novies, i algunes es troben a l'entrada de l'escola, s'abracen i es fan el petó... però són molt poquetes. Ara estem amb uns companys, estem fent un grup de futbol... a vegades és més fàcil, o sigui les noies... no se perquè, és més fàcil que busquin un grup d'iguals a partir d'un lleure -amb les

classes més humils, que no tenen una posició que els puguin pagar els pares- vas veient que el futbol, els esports però més el futbol, vas veient que es van trobant... sobretot al començament, quan tenen 13 o 14 anys. Però parlar a classe, no... els costa.

Això estaria bé pensar-ho de cares a l'any vinent! Tenir-ho en compte... els tallers estan tancats però clar... podem fer un plantejament per a que les noies es puguin expressar!

Per a mi els homes és una cosa... o que s'espavilen o desapareixeran de la Terra. S'han de treballar tot. Crec que acabaran desapareixeran d'aquí 5.000 anys o menys, menys. No arribaran. Acabaran desapareixen o s'acabaran desdibuixant. Trobo que, en general, són molt... són molts pocs els íntegres, que tinguin la capacitat de tenir i respectar totes les visions. I no puc dir-te si són els heteros, els gais, les persones trans... no no. L'home en general, penso... quina pena, tío. I em sap molt de greu, perquè els que estem en el camp de l'educació no tenim la capacitat per... no tenim prou temps i la capacitat de donar-li la volta. No la tenim. Jo no se si seria a través de sessions a les cases, més a nivell de pares... Però no, no... perquè nosaltres també. Com et dic, els micromasclismes estan a tot arreu, són constants. Això si que valdria la pena fotre-li canya a aquests temes, que quedés com un mantra. Aquells comentaris tant típics tant típics... hauria de ser treballat en una assignatura obligatòria, de relacions humanes. Perquè està la situació greu, perquè els nens i les nenes estan en situació de perill... els joves adolescents segueixen estant en situació de perill. Si no ets nen-nena, relació parella... és una putada per tu, tens doble feina. Bé, no tens molta més feina, una feina de la hòstia. I això no hi ha dret que segueixi passant. I aquí que encara es parla, vas a un altre país i són altres històries.

Consideres que les violències i discriminacions relacionades amb la diversitat sexual i de gènere t'afecten a nivell emocional? Més que a d'altres professionals del teu entorn laboral? Com hi fas front?

La gent del del meu entorn és molt respectuosa, i la gent que ha pogut enriue-se'n enriu d'altres, al final... és per ignorància. El problema el té ell o ella. No m'afecten massa, no.

Per exemple... jo d'anglès no en tinc ni idea. I un dia, fa molts anys, anava xerrant amb varia gent i vaig veure "home tv" en un aparador, i vaig pensar... i vaig dir: "ja hi som, les coses de les teles i ordinadors pels homes, i les fregones per les dones!" Així com t'ho dic... és com el Mercadona, que sóc molt pesada amb el tema perquè ha tothom li dic que al Mercadona no hi han d'anar, i un dia ens posarem les caputxes i tinxarem la paraula dona... [riu]. Tot això sí... tot això ho tinc, i amb això sóc militant en el meu dia a dia, segon a segon. Llavors... es van posar a riure i em van dir "home és casa"

i una noia es va riure molt. D'això deu fer uns tres anys, i la noia cada vegada que em veu es fica a riure primer i em recorda això, i penso: “uau!”. Jo no em puc enfadar, perquè penso que la tristesa és la seva, perquè se'n fot de la meva ignorància.

Però això del Mercadona i coses així, sí... el dia a dia em posa negra. I sempre actuo al moment; aquí sí que no... jo sóc pa' lante. Jo no sóc molt d'anar pel carrer... agafada de la meva parella. Però amb les noies és una altra història, no es fa estrany veure dues noies agafades pel carrer... amb els nois és una altra història: és allò “maricón!” però crec que amb les noies agafades és diferent, i ens agafem totes i no passa res. I si m'he de fer un pico doncs és que... amb la gent que vaig ens fem picos entre tots... llavors no és un problema per a mi.

Quina opinió et mereix l'ús de categories en l'exercici de l'Educació social? Consideres que és una pràctica que promou o subverteix els models socials actuals?

Clar... jo no etiquetaria res. Però clar, ja estem etiquetats en el moment en que naixem. Llegia que, una que deia, que en el moment en que naixem ja estem etiquetats pel nom propi. Ja estem etiquetats, ho estem aquí a nivell més paternalista amb el cognom, no? Amb el cognom... Encara que no ho vulguem, estem etiquetats.

Seria ideal no etiquetar ningú. Jo alhora de fer un informe no utilitzo etiquetes però... però però... si estic en confiança, amb gent... si que les utilitzo per anar ràpid, per utilitzar un llenguatge que saps que una paraula és tot un món. No tant en reunions o espais així, perquè no tinc tanta confiança... més a nivell personal, amb amigues i tal... si és amb algú de molta confiança de la feina, també. Però jo er exemple, vaig tenir un problema a la feina que tenien raó, sí... però em van enganxar per aquí. Jo vaig tornar d'una baixa important, i quan vaig tornar em vaig trobar el centre molt petat, molt molt. Una cosa que jo... era un centre vertical, de totes les edats... bueno, un descontrol total. I quan vaig fer el diari, hi havia un nano... a veure, hi havia nanos de tot, n'hi ha que són bons i d'altres no tant bons... I llavors, havia un noi que per mi, amb el temps que no jo no havia estat, havia empitjorat moltíssim. Tenia un punt maquiavèlic. Llavors, al diari vaig posar, entre cometes... el diari nostre, el que no pot sortir del centre... És que clar, em van obrir... em van fer arribar un avís però clar... era també perquè els havia arribat la meva denuncia, al cap d'un any d'haver-la fet. Jo la vaig posar però fins al cap d'un any no la van rebre, flipes! Et deixen una mica amb el cul a l'aire. I llavors, vaig saber que era per això i va venir el jefazo a les 11 de la nit a portar-m'ho. Un tíó que no l'havia vist en la vida allà, i menys de nit. I era perquè jo havia posat al diari “la voz de su amo”. Saps que vol dir? Es diu d'una persona quan, que tot el grup diu el que ha de fer, com un lacayo. El que diu ho fas. I em van

expedientar per això, per posar una etiqueta; que és una etiqueta despectiva. Tenien raó, no per revisar-me ni molt menys; els va anar bé utilitzar-ho contra meu.

Clar... les etiquetes tenen molta força. T'ho explico perquè aquí... i que a més ho van poder fer servir perquè era una etiqueta. I clar, les etiquetes són, poden ser amb visió positiva o visió negativa. Quan són en positiu doncs genial, però clar... una visió negativa... i normalment les etiquetes solen ser pejoratives, negatives... s'haurien d'evitar. Per exemple, d'un nen... que apunta maneres. Què vol dir que apunta maneres? Però clar... i penses és bo o dolent dir això, com ho explico a tot un equip que una està a punt de jubilar-se, una altra no se que... Saps? Doncs apunta maneres, i tots ens entenem. Clar... i quan parles així fas allò, fas així [gest d'entre cometes] i m'excuso i m'exculpo, però ho has dit.

Al final és ser bona gent. I si ets bona gent, les eines i els recursos que tens els utilitzes de la millor manera que saps i pots. Com tot a la vida.

Vols fer algun comentari que consideris que no s'ha parlat al llarg de l'entrevista interessant per a la recerca?

[Silenci durant uns segons] Jo ja estic en un altre punt... no per estar aparellada... sinó per tot el rollo de "lesbianes i gais" no em va gens, l'encorsetar... Si que amb els amics gais que tinc, si que són més, d'entre ells, que utilitzen les etiquetes, entre ells: ets una floreta del camp, ets un maricón... Jo això no ho he pogut veure entre dones, perquè no em moc. Però al final, la gent que he anat coneixent són una miqueta com jo... Però potser penso que m'he perdut moltes coses [riu].

Jo crec que la dona, a nivell d'imatge... és més difícil que es vegi des de fora la seva orientació sexual. L'home gai sí té flor, sí té ploma... ha pillat. Hi ha gai que no en té, i també ha pillat. La dona és més difícil, no té aquest component perquè es pugui dir: és lesbiana, anem a per tu. També crec que la gent jove respecta més a una dona que a un home. No se perquè... potser crec que l'agressivitat està més en l'home, aquesta cosa més primitiva... les coses aquestes que no saben, que no entenen, que no es volen emmirallar, que volen lluitar en contra d'allò... quan veuen un gai, veuen allò que no volen i llavors clar... han d'anar a destruir i matxacar aquesta idea. Veuen el que és igual que ells i clar... A les noies no acostumen a matxacar-les, per exemple, als metros... Els nois tenen por, i potser és normal que tinguin por.

Transcripció Entrevista Míriam

Explica'm una mica qui ets, quants anys tens, què vas estudiar, experiència laboral...

Em dic Míriam, tinc 32 anys. Visc aquí, a Girona i treballo a una ciutat propera, en un centre de menors, en un CRAE amb nens d'entre 8 a 15 anys. D'educadora porto 6 anys treballant, sempre amb infància i adolescència. Vaig acabar al 2013 la carrera d'Educació Social.

Què és per tu ser lesbiana? Què implica? Què significa?

Què implica? Uf!! [riu]. Mai m'ho havia plantejat. Bueno, és... estar amb la persona que estimes, que en aquest cas, seria una noia. Sí. Dintre d'aquesta societat a vegades sí que és una mica complicat, no? Depèn de quina zona et moguis... és veritat que aquí a Catalunya, concretament en aquesta zona [fa el gest nord-sud, indicant el nord] no està mal vist. Però si et desplaces una mica més cap al sud d'Espanya, o a Madrid... que m'ha arribat a passar, que la gent et mira molt malament. Però també a d'altres països, com a França... França va ser horrible, recordo que vaig tenir una experiència bastant heavy de fins i tot, de “quin fastig”.

Doncs què significa... estar amb una persona del mateix sexe, i ja està!

Quines són les característiques del “ser lesbiana”?

[pensa]. No, crec que no. Potser sí que la gent té aquesta visió, de portar el cabell d'una certa manera, portar arracades, portar tatuatges, pírcings, anar vestit d'una manera... però no és així. Vull dir, jo he vist i conegut noies lesbianes de tot tipus, de tota classe social, ja pot ser rics o classe mitjana, de diferents ètnies, de diferents països... Si que és veritat que tenim aquesta visió de la noia que va amb sudadera i porta bambes tipus skater, doncs ja és lesbiana. Porta tatuatges? Ja és lesbiana! I porta el cabell rapat? Doncs encara més lesbiana! I si porta un costat més rapat que l'altre.. encara més! Però jo no ho he vist, he conegut moltes noies lesbianes de diferents llocs i classes, i no som totes iguals.

Que et suggereixen les paraules “bollera”, “marimacho”...?

Marimacho bastant despectiu, la veritat. Bollera... suposo que s'ha anar fent servir més sovint, i aquesta paraula no és... tampoc és que em molesti molt, però marimacho potser és una paraula que no s'ha vist com algo positiu: es refereix a una persona que no és el que realment és. Pel que he anat escoltant, sobretot a nivell familiar; marimacho és aquella dona disfressada d'home. Això de disfressada d'home... home, bé no queda.

A mi m'ho han dit des de petita, m'ho ha arribat a dir la meva mare. Jo sóc belga, que la traducció de

marimacho seria “chico que no es chica”, una cosa així... “que troba a faltar el noi”... Llavors tortillera, la primera vegada que ho vaig escoltar... que ni jo ho sabia que era lesbiana, perquè clar no neixes així... estava a primer d'ESO. No sabia ni jo el que volia dir aquesta paraula!

Quina evolució has tingut al llarg de la vida amb el lesbianisme?

He rebutjat la identitat lesbiana fins als 16. Si que intuïa alguna cosa, als 13-14 però no ho volia acceptar. Perquè clar, a les meves amigues els agradaven els nois, els nens i a mi m'havien d'agradar els nens. Perquè era el que estava ben vist, el que em deia l'educació que havia tingut, el que havia vist al voltant meu, a nivell familiar, a nivell d'amistats. Jo em forçava a que m'agradessin els nens, i feia veure que m'agradava un nen, i que li havia fet el primer petó a un nen... Si clar, fins als 16 que vaig començar batxillerat i vaig veure un altre món, diferent gent... Vaig tenir contacte amb altres persones amb les que em podia identificar.

Jo no vaig tenir cap tipus de relació lesbiana fins als 17-18 gaire bé, que va ser amb una amiga. Li vaig dir “osti tia, em passa això” i quasi com un joc, em va dir “fes-me un petó a veure què passa” [riu] i vaig descobrir, en aquell moment, que aquell petó em va fer sentir alguna cosa. I clar... potser si, potser si que 'agraden les noies! [riu].

Quina formació respecte la diversitat sexual i de gènere has tingut al llarg de la vida, especialment durant l'època universitària? Creus que és important? Perquè?

No, fins que no vaig fer integració social res. No era algo que es parlava. Es parlava de sexualitat, amb els tallers que venien a l'institut... però diversitat sexual, fins que no vaig començar a fer integració social [Cicle Superior d'Integració Social] res! Que jo tenia 19 anys.

Com va ser el sortir de l'armari a nivell personal? I a nivell professional? Quines estratègies fas servir per sortir de l'armari en nous espais o persones en la teva feina, si escau? Creus que pots ser un model per a d'altres?

Amb les amistats em vaig quedar molt sorpresa, perquè quan ho vaig verbalitzar la contesta de les meves amigues va ser: “però si ja ho sabíem”. I és com, “Ah si?” i em deien “sí, és que es veu”. I jo em preguntava “però com es veu!?”. I em deien “no se, pel teu comportament...ja es veia que t'agradaven les noies”. Ho veien les meves amigues però jo no ho veia. Llavors, per part de les meves amistats molt bé, per part de la família no tant. Sobretot la meva mare... el meu pare va acceptar-ho bastant bé, però la meva mare... hòstia, li va costar molt! Fins i tot vam estar un temps sense parlar-

nos perquè em deia que no era normal, que ho feia per molestar-la. Va ser difícil per la meua mare, i encara és un tema que he de parlar amb ella. Realment en aquella època ho vaig passar molt malament, estava com amagada dins la família: “no li diem a ningú”, “els teus cosins no ho han de saber”... És que clar, vinc d'una família bastant tradicional on trobes algú, et cases, tens fills, cotxe, casa... no? I jo no he sortit com ella esperava, i això a mi em va crear bastant de dolor per això, perquè no sóc el que ella esperava. Per la part familiar, sí... ho vaig passar bastant malament.

A nivell de feina, doncs... cap problema! La veritat, un cop vaig sortir de l'armari em vaig sentir feliç perquè veia que la reacció de la gent era bona, a part de la meua família... la reacció de la gent del meu voltant va ser positiva. Jo vaig començar a treballar en un bar, en un restaurant... lo típic, per guanyar unes peles per la universitat i pel pis... i molt bé, fins i tot tenien curiositat: “i què, com ho portes?” però amb molta naturalitat, molt bé. Jo quan ho vaig poder dir a la gent, em vaig treure un pes de sobre i la gent va reaccionar molt bé, i és el que em va sorprendre perquè em pensava que no seria així. Un cop fet, superbé! Súper bé!

En la societat actual, on ens situem les lesbianes?

És veritat que totes ens coneixem, totes no... potser la totalitat no, no és todo o nada. Però va haver un moment en què jo em vaig sentir que formava part com d'un grup, on entre totes ens coneixíem... entre que passaves una nit amb una noia, i després amb una altra... i que al final acabàvem sent ex d'aquesta noia i era molt estrany, perquè et trobaves que et deien “tu ets l'ex d'aquesta noia, i aquesta i jo som ex” [riu] però totes som amigues ara mateix, no? És com, es fa estrany però a Girona tinc aquesta sensació.

Hi ha el tema aquest del radar que tenim. És algo molt estrany però quan ets lesbiana tu perceps que aquesta noia és lesbiana, vagi vestida com vagi. Aquí a Girona, hi ha espais com El Forn [Casal Independentista El Forn] sí que hi van moltes noies, però te les pots trobar a tot arreu. A Girona no hi ha un lloc concret. Es va intentar a Girona, més d'una vegada, fer discoteques d'ambient, locals d'ambient però no funcionaven. No se perquè, suposo, jo crec que això de tenir llocs no té cap sentit. L'amor de la teua vida te'l pots trobar a la cantonada, no tens perquè anar a un lloc d'ambient per anar amb la teua parella. Bueno, que hi sigui... vale. No estic gaire d'acord amb els llocs d'ambient, nosaltres mateixos ens estem com excloent. Perquè hem de crear un lloc específic per a noies lesbianes, o per nois? És el mateix! Perquè et sents més a gust? Perquè ningú et mirarà? Perquè ningú et jutjarà? Jo crec que això s'ha de convertir en una cosa normal, que puguis anar a una discoteca on hi hagi diversitat i no et diguis res. I quan més llocs hi hagi així, d'ambient, menys normalitzarem la

situació. Moltes noies amigues meves lesbianes m'ho diuen: “allà és molt més fàcil” però clar... tot ha de ser fàcil? La parella no ha de ser fàcil trobar-la! Pot fer-ho en un dia qualsevol, en un concert, prenent una birra i parlant amb la taula del costat, i qui sap...! T'acabes enamorant d'aquella persona. És que no se... Clar, a El Forn és un lloc independentista, un lloc on hi van... però sí, és curiós i ara pensant-hi hi ha llocs més concrets on ens podem trobar. Però potser és degut al moment polític en el què ens trobem ara mateix, a nivell de que es crea un local que aposta per una política diferent a la resta, això agrada molt a un tipus de gent que hi acaba anat sovint. No?

Què és per a tu la discriminació o violència per raó de sexe, gènere o sexualitat? Amb quin tipus de discriminació t'has trobat al llarg de la vida? O violència? Per ser dona, per ser lesbiana, per ser educadora social... una, dues o les tres? Altres discriminacions que travessen la vida?

Bueno... per exemple, a França si que n'he patit. Allà m'he donat compte que clar, aquí vas agafada de la ma i ningú et diu res. Com a molt alguna persona gran que es queda una mica sorpresa, però no amb mala fe. Però en canvi a França sí... amb cometaris com “quin fàstic”. Hòstia, fàstic per a mi és algo molt denigrant. No em coneixes, perquè em dius quin fàstic; m'estàs jutjant perquè vaig agafada de la ma de la meva parella? Ho trobo molt heavy.

Algun comentari si que he sentit, un amic d'un amic un dia em va dir: “quina llàstima que siguis lesbiana”. I jo clar, “perdona? Quina llàstima!”. És dolent, no? Clar, vam parlar i el vaig deixar bastant calladet. A mi m'agrada parlar i reflexionar sobre aquestes coses i li vaig dir, que llàstima volia dir algo dolent, sóc dolenta per a tu... La seva resposta va ser “no no, no és dolent. Que desperdicio”... molt millor! Que m'estàs dient? Què és millor que estigui amb un home, 30 anys, tingui fills i estigui trista tots els dies, plorant, perquè realment no és la persona que vull tenir al costat? I allà és quan va canviar una mica la cosa, i em va dir “hòstia perdona”. És que clar, hòstia... pensem-hi, pensem en les coses que diem perquè poden fer mal, i jo mira... me la pot relliscar i li puc donar la volta, però potser una altra persona en segons quina situació estigui se li pot fer molt de mal. Les paraules tenen molt de poder, i hem de vigilar.

Insults, sí... a l'Institut. Bueno, l'Institut va ser un moment molt complicat a la meua vida. Des de 1er fins a 4t va ser horrible, perquè vaig patir bullying. Jo crec que va ser una suma de tot: era una nena molt tímida, que no... que em volia portar bé amb tothom, estava més grassoneta... i tot això... i bueno, a més a més em van posar l'etiqueta sense que jo encara ho sàpigues, de tortillera. Si que vaig patir agressions... Bueno agressions... [dubta però es reafirma]. Sí, agressions. Perquè em picaven, em feien la vida impossible, però no crec que fos perquè em veiessin com a lesbiana sinó perquè estava

més grassoneta. Però clar, sumaven més coses, que si era tortillera, que s'inventaven coses... va ser un moment bastant complicat, va ser una barreja de tot i de coses que ni jo sabia.

Més endavant, ja de més gran... no... A Girona és diferent. Per exemple, quan vas més cap al sud, cap a Sevilla, Granada... si que ens vam haver de frenar una miqueta, perquè la gent ens mirava, ens mirava malament. Segons a quins llocs vas, doncs vigiles. Però aquí no, no tinc cap problema.

M'estic recordant d'un moment.... aquell capítol el vaig voler esborrar de la meva vida, perquè ho vaig passar molt malament.... [bufa]. T'ho explicaré a grosso modo. La noia que he explicat abans, que em va fer com el favor de fer-me un petó i tal i qual... sempre hem sigut amigues i... i bueno, ella estava amb un noi romanès, i tenia problemes amb l'alcohol; era alcohòlic. I un dia, vaig anar a buscar la meva amiga a casa seva per sortir. El noi aquest sabia que jo era lesbiana, i no se fins a quin punt sabia que ens vam fer un petó, però havien passat molts anys! Havien passat com 3 o 4 anys, i no crec que arribés a saber-ho però sí sabia que jo era lesbiana. I ell es va pensar que jo me l'emportava de festa per poder-me liar amb ella, i no era així. Era amiga meva, va passar allò però no volia dir res més. I va aprofitar que la meva amiga va anar a canviar-se que em va tirar les claus a la cara, i jo amb tota la rabia m'hi vaig tornar, i ell es va aixecar del sofà i em va apallissar. I jo bueno, quan va... vaig agafar la porta i vaig sortir corrents. Vaig haver d'anar a l'hospital, em van fer l'informe, el parte... i jo amb el document no sabia que fer. Normalment, el que hauria d'haver fet era denunciar-ho però la meva amiga va venir vam estar parlant i em va dir "si us plau no el denunciar, que no té papers. Si el denuncies, se'n tornarà cap a Romania". I jo no ho vaig fer, però tenia dubtes. I llavors vaig parlar amb els meus pares, i els meus pares em van dir: "millor que no denunciïs, són gent perillosa, saben on vius. Si mai ho denuncies, pot ser que a nosaltres també ens facin mal". I clar, això és un capítol que vaig intentar esborrar... com oblidar una mica perquè realment va ser molt heavy, hòstia... però ara no... i va ser perquè era lesbiana, estava gelós, no volia que sortís amb la meva amiga perquè es pensava que jo me l'anava a lligar, i ell era súper homòfob. Fa molts anys d'això.

Per ser estrangera no he patit discriminació. Potser pel fet de ser europea, i de Brussel·les està més ben vist... cerveses belgues, tot molt guai!

Què creus que és la lesbofòbia? Quines estratègies fas servir davant la lesbofòbia? Creus interessant diferenciar-se dels conceptes "homofòbia"? Per què?

Fa referència a persones que no accepten a les lesbianes. Crec que s'ha de separar del concepte d'homofòbia perquè [pensa] les dones avui dia, no dic els homes i que cadascú ha de fer la seva part...

però crec que les dones hem patit molt més en aquest sentit. Per ser dona, i sumes lesbiana encara pitjor.

És un tema de la societat, l'home ha tingut poder sobre les dones fins ahir, com qui diu. Si que ara, evidentment, estem en una època revolucionària de les dones, de posar llum a les coses... però si que ho hauríem de separar. Per ser dones ens beneficia separar els conceptes, sí.

Creus que la teva formació, militància o activisme -si escau- interfereix en la teva visió de la lesbofòbia, de la identitat lesbiana i dels recursos per fer-hi front?

No, crec que tota la formació que he fet ha estat per millorar a nivell professional. Com a persona... crec que és una cosa que he portat sempre. Em considero una persona valenta, d'afrontar les coses, dir les coses tal i com són. I si després em venen les hòsties doncs ja ho arreglaré d'alguna manera [riu], no? Però crec que hem de seguir endavant, hem de lluitar, no ens hem d'amagar del que som. I no crec que la formació que he fet tingui relació amb ser més... no se, no e com dir la paraula... més empoderada. No ho crec. És una cosa més del meu caràcter, que fa que sigui així... que ho he après amb els anys, amb les experiències i de la gent amb la que m'envolto. Crec que la gent que tenim al costat fa que ens sentim millor, bueno mira... estic en un grup de gent que m'accepta tal i com sóc i no tinc perquè no ser el que sóc.

Quins espais segurs tens per reflexionar sobre la lesbofòbia, la identitat lesbiana...?

[pensa] És que estic pensant! [riu]. Jo és que... ara estic segura a gaire bé tots els espais, on em moc ara mateix a menys que vagi a l'estranger, això ho tinc clar. Per exemple, al desembre hauré d'anar a Xile i se que allà hauré d'anar amb molt de cuidado. Perquè allà estan molt perseguides les noies lesbianes. De fet, la meva parella és xilena i no tornaria mai, i una de les coses per les que no tornarà és simplement això, de no sentir-se segura i mostrar-se tal i com és, ni amb la seva parella.

Al principi si que amb la meva família no podia parlar-ho molt, però perquè la meva mare em deia "cuidado" però ara sí que ho han acceptat una mica millor, i amb la meva família puc parlar-ho.

En general bé, a la feina súper bé. De fet, crec que per ser educadora social... clar, és que... seria molt mal vist que un educador... no? Fos, homòfob. O educadora! Seria raro... que existeix? Segur! [riu] però de moment no m'ho he trobat.

Què és per a tu l'Educació Social?

[riu] Feia anys que no ho escoltava això! Jo crec que l'Educació Social és un acompanyament, un

acompanyament a la persona... a persones amb diferents tipus de necessitat, que s'han d'acompanyar en un camí. Acompanyar que no vol dir obligar-lo a passar per allà, perquè sí que és veritat que estem on estem però no podem fer més. Pots donar consells, pots dir el què penses de com creus que aquesta persona hauria d'encaminar la seva vida però no pots obligar... per tant, per a mi és acompanyar persona cap a un nivell de vida positiu i que pugui fer un procés adequat.

Et consideres feminista? Per què?

Sí [riu]. Perquè jo crec que la dona ha patit moltíssim, perquè ja és hora que vagi sortint a la llum la feina de moltíssimes dones que les han tapat amb noms d'homes, no? Que n'hi ha moltíssims! I sobretot això, bàsicament això... per tot el que hem lluitat, per tot el que hem patit. Que ja és hora que ens vegin amb els mateixos ulls, i que nosaltres mateixes siguem capaces de seguir endavant sense la necessitat de tenir una persona home que ens hagi de mantenir o estar al costat.

Ha d'existir una relació entre l'Educació Social i els feminismes?

No, no té perquè. Jo crec que cadascú és com és, i si hi ha algú que no es considera feminista no passa res. Tothom defensa lo que realment vol... un educador social sí, pot ser feminista però també pot creure que hi ha altres coses més importants ara mateix... no ens hem de tancar tampoc en què tothom ha de ser feminista, i si no ets feminista és dolent. No. Potser és més important altres coses, i potser si que creu que hi ha una raó, i que les dones estem en aquesta situació ara... però no hem d'obligar a la gent. I no tots els educadors socials hem de ser d'una mateix grup, no és el cas.

On ens situem les dones dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així? On ens situem les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

Jo crec que dones i homes estem per igual, les funcions són les mateixes. Sí que és veritat que m'ha sorprès molt alguns comentaris de direcció: “és que hem de tenir homes”. No? Que falten homes en l'equip, que som moltes dones. La meua pregunta és: perquè? I he fet aquesta pregunta en moltes reunions, de perquè hem de tenir la figura d'un home. Bueno... “perquè la figura paterna...” Aaa, ja estem caient en el mateix de sempre, en el mateix de sempre: una família tradicional, que es pot dir normal [fa el gest d'entre cometes] pot tenir pare i mare, mare i mare, pare i pare, mare soltera, pare solter... Llavors... perquè en un centre, en un lloc de feina han d'haver-hi homes? No és lògic! Bueno, doncs és un centre on no hi ha nois. Quina hauria de ser la diferència? Perquè ha d'haver-hi nois o homes? Què és el que canviaria? I no em saben contestar més enllà de “és que la figura paterna...”

però clar, quina funció fa la figura paterna diferent a la materna? I allà ja... [riu] ja no saben contestar! Però és que és veritat...! Vull dir, si cau la casualitat que en un centre som tot noies com és ara el meu cas, que som totes noies... passa alguna cosa? És dolent? O sigui, quina diferència hi ha? No hi veig cap inconvenient; mentre la feina la fem bé, mentre som i fem equip, anem tots a la una i seguim la mateixa línia educativa... no hi ha cap problema! Una cosa seria en que la cosa fos un desastre, que no es seguissin les rutines, o no es seguís la dinàmica... vale, no seria per culpa que no hi hagués un noi sinó seria una qüestió d'equip. I això és un tema que he escoltat en tots els llocs de feina on he estat, aquesta part de: falten nois. És com... si, i?

Les direccions i coordinacions dels centres on he estat han estat noies. També són noies les auxiliars-integradores socials.

Consideres que influeix l'Educació Social en la construcció de la(les) identitat(s) de les persones? Com? Com identifiques o s'identifiquen la reproducció d'estereotips de gènere (masculinitat-feminitat) o de reproducció social (sistemes d'opressió masclista, sexista...)?

Influïm en la manera de ser... en la identitat... [pensa]. La manera de ser seria més el caràcter, la identitat és més qui ets. [pensa]. Jo crec que sí, jo crec que sí. Jo crec que sí que influïm, perquè bé que ens influeixen els nostres pares. Som un exemple, i si que es veritat que dins un equip hi ha diferents maneres de ser, diferents maneres de fer i... llavors, suposo que cada nen es deu identificar amb un de nosaltres i deu seleccionar les coses que li deuen agradar més. Perquè clar, jo per exemple selecciono coses de la meva mare que m'agraden i coses del meu pare que m'agraden i potser me les faig meves... i jo crec que és el mateix amb un nen. No? Que hi ha coses que no els agraden de nosaltres, que les rebutgen totalment però sí, jo crec que sí que influïm.

En el meu lloc de feina es reproduïxen actituds masclistes i estereotips de gènere. Per exemple, en el meu centre tenim 3 nois MENAs [menor estranger no acompanyat] i... per a ells és complicat, perquè han estat educats d'una manera, ja són grans que tenen 13 i 14 anys, han viscut una temporada llarga amb els seus pares i això de que una noia els digui i els doni direccions, indicacions... ho porten súper malament, ho porten malament. I és curiós, i tenen encara aquesta visió de les dones han de cuinar, fregar i han de cuidar als petits i els nois no cal que facin res, poden jugar, poden fer altres coses. I tenen 13 i 14 anys, i tenen aquesta visió, i aquestes coses les hem de frenar moltíssim: hem de fer moltes intervencions i anar remarcant de que les dones, les dones... poden fer això i això, i els homes també poden fer això i això. Per això és molt important amb ells tot el tema de les tasques, no? Que fem al centre, tasques de neteja, de netejar plats, d'ajudar a la cuina alhora de preparar qualsevol tipus

de menjar... i ho fan! I poc a poc jo crec que aniran veient que és normal, però moltes vegades els hi surt la manera així, inconscient. I al principi, a l'hora de menjar, volien que ens separéssim: primer els nois i després sopessin les noies. Però perquè!? I deien: “es que asi estamos mejor”. No no, hem d'aprendre a sopar tots junts, a estar junts, a discutir junts, no hi ha res a canviar aquí.

A dins l'equip no... a part del que t'he comentat abans de la falta de paritat que diu la direcció... No crec que passi, és que som súper guerreres [riu]. No, la veritat és que tenim un equip molt potent, noies amb molt de caràcter, i no hi ha cap dia que permetem alguns comentaris d'aquest tipus. Si cal insistir, insistim molt en què les dones poden fer el que volen i sense la necessitat de tenir un home al costat. I això insistim moltíssim, però perquè som les que som. Potser en un altre equip seria diferent. Però amb aquest en concret, és així!

Creus que els espais d'intervenció socioeducativa són espais segurs per a l'expressió d'identitats no hegemòniques? Per què? Quines eines tens en el teu entorn laboral per assolir-ho? Amb quines dificultats creus que es troben les persones no binaries i/o no heterosexuales amb les que treballes en les intervencions educatives? Quines estratègies (alliberadores) desenvolupen per fer-hi front?

Jo trobo que no hi ha cap problema en aquest sentit. En l'anterior feina, [pensa] teníem 3 o 4 noies lesbianes i... no, estava bé! I era així, i ja està i no passava res. Hi havia una noia gitana que li van rapar el cabell, quan ho va saber la seva família la van rebutjar tota la família, i va tenir molts problemes i va aterrir al centre. I ella ho deia: “aquí em sento bé perquè m'accepten tal i com soc, i no tinc cap problema amb les meves companyes ni amb vosaltres tampoc” i això et feia sentir molt bé. En l'actual centre tenim una noia que és lesbiana i no hi ha cap problema; tenim un noi que té discapacitat, li agraden els nois i les noies. Potser a ell si que algun nen, dins el CRAE, li diuen alguna cosa però ho treballem molt amb els nens; de seguida que veiem o que escoltem algun comentari, no es deixa passar. Això si que no. Això són coses molt greus per deixar passar, això no es pot permetre, i menys en un centre.

Quina creus que és la sensibilitat respecte la diversitat sexual i de gènere en el teu entorn laboral? Consideres que es treballa en l'eradicació de discriminacions i violències respecte la diversitat sexual i de gènere en el món de l'Educació Social i en el teu entorn laboral? En quin nivell? Per què?

Tot l'equip és contundent i està cohesionat per donar la mateixa resposta. En el mateix equip som, i mira que no som tantes, som 4 educadores lesbianes. I a part d'això, som noies que defensem a

muerte el que sigui necessari.

Quines estratègies promotores de la igualtat entre gèneres existeixen en el teu entorn laboral?

No ho se, ho desconec. No em sona.

Jo, al menys, no he rebut cap informació, comunicat, ni res...

Saps identificar situacions lgbifòbiques al llarg de l'exercici d'educadora social? I el teu entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes? Concretament, saps identificar situacions lesbofòbiques, també en l'entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

Crec que ho se identificar millor que una persona heterosexual per un tema d'experiències, puc entendre millor en el sentit de si està patint alguna experiència negativa. És que això és complicat... és el mateix que un educador social que hagi tingut un problema d'addicions i està en un centre de desintoxicació. Jo crec que pot entendre millor a la persona amb la que estigui tractant. En el meu cas... no vull comparar-ho, però sí que puc arribar a entendre què és passar-ho malament, per exemple a nivell familiar, a nivell de societat no perquè si que jo vaig ser acceptada de seguida per la gent que tenia al meu costat. El fet de que et rebutgin, que vulguin que siguis una altra persona de qui ets...

Però clar, un educador social ha de ser capaç d'entendre... Jo crec que cadascú té la seva vivència. Tots els educadors socials hem viscut coses difícils, jo crec. I a vegades, segons amb quin nen ens identifiquem perquè hem viscut coses semblats i llavors, dóna peu a que el puguis ajudar una mica millor. Una mica millor no és la paraula, sinó que el vincle serà diferent, exacte! No se si m'entens... no vull dir que per ser lesbiana sóc l'única persona que pot ajudar a aquesta nena... no, no, no! No dic això, però sí que hi ha cosetes, vivències al llarg de la vida que si tu veus a un nano passar-ho pel mateix moment, pots identificar-ho més aviat i pots acompanyar-lo més ràpid, anem a dir-ho així.

En coses molt puntuals sí que puc identificar-ho diferent i respondre diferent. Per exemple abans ho he comentat, a nivell escolar...si no està acceptat a nivell escolar per ser lesbiana, jo crec que qualsevol educador és capaç d'actual i saber què fer en aquell moment. Però si per exemple una lesbiana ha patit un bullying escolar per ser-ho, potser si que tindrà més accés i més vincle a l'hora de poder ajudar-lo.

Consideres que les violències i discriminacions relacionades amb la diversitat sexual i de gènere t'afecten a nivell emocional? Com hi fas front?

Hòstia... no ho se! Potser sí, però per com sóc. Perquè jo li dono moltes voltes a les coses, no? Això em pot passar més per com soc jo, pel meu caràcter que no per ser lesbiana. Intento pensar en les coses bones, positives... no se! Però jo crec, que avui en dia, un educador social li hauria d'afectar igual. Hauria... és tant... no ho se! Jo crec que sí, com qualsevol altre discriminació o agressió. És greu, un nen que pateixi discriminació per ser el que és... jo crec que ens hauria d'afectar, no només als educadors sinó a tots. No perquè... si, som molt guais però ens hem d'implicar una mica tots, i jo per ser lesbiana que m'afecti més... és que a mi em fan molta ràbia aquest tipus de situacions, no? I faré el que sigui per poder defensar-lo i per a que no torni a passar. Però jo crec que tots els educadors hauríem d'estar igual d'afectat, però per una qüestió de drets, de drets humans i que per alguna cosa som educadors socials.

Quina opinió et mereix l'ús de categories en l'exercici de l'Educació social? Consideres que és una pràctica que promou o subverteix els models socials actuals?

És molt complicat, perquè sense voler hi caus. Però perquè som persones, i hem estat educats d'una manera, ens han ensenyat a posar etiquetes a tot. I hi caus, clar que hi caus! Però què en penso? Que no hauríem de caure [riu], i donar-li la volta. Si caus, poder donar-li la volta, de que estàs jutjant a una persona sense saber ni com és i ni tan sols parlar-ne. Jo puc pensar: mira, aquest tíó és alcohòlic perquè està bevent una cervesa a la taula del costat. Hi caient molt sovint, siguem educadors socials o no. És cert que a la carrera ens diuen: no no! Però ho fem sovint. Evidentment que noestic còmode. Les etiquetes no són útils ni pràctiques per a la nostra tasca, perquè ens acabariem equivocant. O sigui, pot ser... pot ser que sigui això, però clar! Anem a profunditzar una miqueta. Si que podem tenir una primera imatge d'una persona, o d'un nen o... El primer que et ve d'un nen és un informe, te'l llegeixes... la síntesi avaluativa. Què fas tu? Li poses una etiqueta. Abans que entri, ni que l'hagis vist i ni tal sols saps el color d'ulls que té... saps? I abans d'entrar... ui! És agressiu perquè ha picat a la seva mare. Bueno... ni tan sols l'has vist! Potser arriba al centre i no ho és, no saps què ha passat. Ho fem de manera inconscient i no ho hauríem de fer. És normal, trobo que és normal que hi caiguem però hem de donar-hi la volta quan ens passi.

Vols fer algun comentari que consideris que no s'ha parlat al llarg de l'entrevista interessant per a la recerca?

No, m'han sorprès algunes preguntes que m'ha costat respondre, que mai ho havia pensat. Però m'agrada perquè després hi penso, està guai! M'ha agradat!

Transcripció Entrevista Lexa

Explica'm una mica qui ets, quants anys tens, què vas estudiar, experiència laboral...

Em dic Lexa, tinc 26 anys i vaig acabar la carrera... realment fa molt poc, deu fer... dos anys o així. Vaig fer el Grau Superior d'Integració Social i després vaig fer la carrera. Al mig vaig anar parant, vaig estar viatjant, canviar l'expedient d'un lloc a l'altre... i a més a més treballava, agafava crèdits sols... Per tant, acabar, acabar... fa dos anys. A més, vaig decidir acabar-la perquè a la feina anterior a l'actual, treballava amb persones amb discapacitat intel·lectual, vaig passar a ser tutora i amb el títol d'integradora no en feia prou. Em van donar un any de marge per acabar la carrera, i la vaig acabar. Sinó potser encara estaria per acabar.

He treballat amb discapacitat intel·lectual, sobretot amb autisme amb adults. Vaig estar fent pràctiques, que és treballar, no remunerat però és treballar, en un espai de calor i cafè de persones drogodependents que s'injectaven per vena droga, que tenien SIDA i que dormien al carrer; allà fèiem intercanvi de xeringues. Ara estic en l'àmbit de la infància, amb menors de diferents edats, tant nadons com adolescents, en un Centre d'Acollida.

Vaig estar a Sud-Amèrica en una escola, no era escola però es deia escola perquè s'hi feia reforç escolar. Estava a Cusco [Perú] i era que quan els nens i nenes sortien de l'escola, com que les seves situacions familiars eren molt difícils, allà fèiem reforç escolar, algunes activitats i sopaven. Llavors anaven a casa anaven a dormir, i se'ls cobria l'alimentació perquè a casa no es podia assumir moltes vegades. Allà vaig aprendre molt, era una cosa voluntària a canvi de dormir. Vaig aprendre molt, perquè la realitat era molt diferent a la nostra.

Què és per tu ser lesbiana? Què implica? Què significa?

Vale, a veure... vaig sentir que m'agradaven les noies i ja està. Però ara que ja fa temps que estic en aquesta posició, crec que és una manera d'entendre la vida, d'entendre la família, d'entendre l'amor... d'entendre com em relaciono, i de sobretot de no funcionar moltes vegades com el sistema vol, que és de manera hetero. Llavors, quan comences... o jo quan vaig començar a sentir-me atreta per les noies no em qüestionava res, que m'agradaven les noies i punt. En canvi, amb el temps et vas adonant de moltes coses, és més una posició dins un sistema. A part de que m'atrauen les noies, clar... això és la clau.

Quines són les característiques del "ser lesbiana"?

Home sí... pel fet de ser lesbiana a la nostra societat, al nostre país... vol dir trencar una sèrie de

barreres, que en altres països i en d'altres cultures són diferents. Però ja vol dir que tenim en comú el trencar la manera que ens han imposat, perquè la nostra generació encara hem hagut de trencar moltes barreres. Espero que les properes generacions ja no tantes, però clar... la meua família, per exemple, encara no era una cosa normalitzada, no em donaven aquesta opció, jo la vaig haver de trobar... llavors vaig haver de justificar-me... Llavors, crec que tenim en comú que hem hagut de fer un pas que les persones heteros no han de fer, i això ja uneix a molta gent. La resta no perquè crec que és molt mite: "les lesbianes són així", no. Les lesbianes són com vulguin ser. El punt en comú el tenim amb l'haver de trencar, en l'àmbit familiar, laboral, d'amistats... perquè t'has de justificar i les persones heteros no, i això implica moltes coses que a les persones heteros no. I crec que això uneix a les persones que es consideren lesbianes.

En la societat actual, on ens situem les lesbianes?

On ens situem? A veure, estem bastant amagades crec. De la nostra edat potser ja no, en quan a referents més grans no se on son, ho desconec, no tinc cap referència. També crec que cada vegada més estem visibles però dins el sistema general estem invisibles, perquè a tots els llocs t'has d'explicar, has de justificar-te... llavors quan ja no ens haguem d'explicar perquè ja sigui una opció més, voldrà dir que estem visibles. Visibles considero que no ho estem, tot i que cada vegada ho estem més, i espero que d'aquí uns anys, si us plau, sigui súper visible.

Tot just ara a la tele comencen a haver-hi personatges de referència, a les sèries, en els programes en els que la gent està molt pendent però... uf uf! Llibres, ara comencen a sortir alguns llibres de nens així petits perquè al cole es pugui treballar... però crec que estem molt invisibilitzades. Com a dones i com a lesbianes.

Que et suggereixen les paraules "bollera", "marimacho"...

A veure, clar... la paraula va amb el context. Jo puc auto-definir-me com a bollera, marimacho o lesbiana en un context d'amistat o familiar i no passarà res que la resta de gent m'ho digui perquè se que em respecten. Si aquesta paraula la fa servir una altra persona que no té vincle amb mi, en un altre context i la fa servir com un insult... Entenc que es fa servir molt com a un insult. És com tot, quan ens ho diem a nosaltres mateixes no passa res però la resta del món si que la fa servir com a insult, pels prejudicis de marimacho, camionera i tot aquest rotllo. I m'ho han dit varies vegades.

Quina evolució has tingut al llarg de la vida amb el lesbianisme?

Ja et dic... al principi, quan vaig tenir la meva primera experiència 18 anys. Era com una experiència... de “ah! Només m'agradarà aquesta noia”, no 'etiquetava com a lesbiana. Llavors van passant els anys i te n'adones que només et vas relacionant sexualment amb noies i dius: “hòstia, potser sí que sóc lesbiana”. Però és una cosa estranya perquè jo no m'he relacionat amb aquest concepte d'una manera natural i normal, perquè no m'hi he relacionat, no tenia ningú al costat, ningú m'havia donat aquesta opció... a vegades, encara inclús a mi, em xirria la paraula que jo sóc lesbiana. No se si m'explico el que vull dir, perquè penso... sóc lesbiana. Per mi és una cosa natural relacionar-me amb dones però l'etiqueta, com que no l'he fet servir molt a vegades penso: “hòstia! Soc lesbiana” Saps? Això em passa, és una cosa curiosa. O inclús veig a dues noies al carrer i penso: “hòstia, són lesbianes!” però jo també tinc aquest paper a la societat, perquè em relaciono d'aquesta manera. El concepte no el tinc normalitzat i mira que fa anys que em relaciono amb noies.

Quina formació respecte la diversitat sexual i de gènere has tingut al llarg de la vida, especialment durant l'època universitària? Creus que és important? Perquè?

Zero absolut. Formació formal zero. No tenia cap referència, quan tenia 18 anys i estava experimentant amb una noia a Barcelona no tenia ni idea, era algo que no m'hagués imaginat en la vida. No tenia cap referent, ni en llibres, ni el pel·lícules, ni d'absolutament res. També vinc d'un poble, després vaig anar a Barcelona i allà no tenia ningú al voltant. Tothom era hetero, absolutament tothom; hi havia una bollera de poble i un gai, i eren com els estranys. No tenia res, cap referència. I era una cosa que... no se... més important del que ara veig que és.

Com va ser el sortir de l'armari a nivell personal? I a nivell professional? Quines estratègies fas servir per sortir de l'armari en nous espais o persones en la teva feina, si escau? Creus que pots ser un model per a d'altres?

Sortir de l'armari a nivell personal, per a mi mateixa diem, assumir que era lesbiana... no em va costar. Si que vaig passar un període que pensava “només m'agrada aquesta noia” o “potser només t'agrada alguna noia” perquè vaig tenir una època que em liava amb noies i amb nois. Després em vaig adonar que no, que realment m'atreien les noies. Potser d'aquí uns anys flueixo en una altra manera de relacionar-me, però ara mateix... des dels 18 i fins ara, de com ha anat passat el temps, me n'he anat adonant que finalment només m'acabava relacionant sexualment i afectivament, dones.

A mi no em va costar acceptar-ho, al principi era més “ostres! M'agraden les noies, sóc lesbiana” però no em va costar acceptar-ho. Però és veritat que vaig estar un any i mig, ja estant amb noies, i a les

meves amigues del poble i a la meva família no els hi deia. Ho amagava, feia veure que eren nois. Ho vaig acceptar per a mi però a fora, no va ser fins que vaig tenir una relació més duradera amb una noia que vaig dir: “no no! Hòstia, és així i ja està”. Llavors sí que ho vaig dir, primer a la meva mare, vaig plorar. Considero que hi havia una tensió i un conflicte intern que jo em pensava que no tenia però el tenia, tenia sobretot por a que em jutgessin des de fora de manera negativa. Vaig plorar, tot i que considero que la meva família és oberta, vaig plorar. La meva mare em va haver d'ajudar a dir-li al meu pare i al meu germà, va ser una cosa no gens fàcil, zero. Però llavors, un cop ho vaig dir a la meva família, al meu pare, mare i al meu germà... jo si tinc el seu ok de les coses tot m'és més fàcil, llavors sí que ho vaig dir naturalment a les meves amigues i la seva reacció va ser súper xula. És més, me'n recordo del moment: primer a un parell sí que els vaig dir quan vaig començar a tontejar amb noies, diem... llavors la resta els hi vaig dir a totes juntes, en una casa quan estàvem fent una celebració i... i va ser realment bonic, de curiositat, de preguntar-me... va ser molt xuli. I llavors la resta de família va anar sortint de manera més natural.

El major impacte va ser amb la meva família, on vaig plorar. I clar, vaig dir “uau!”, realment era difícil per a mi dir-ho, no era fàcil. I vaig veure que tenia importància. Un cop em van acceptar ells, que la reacció va ser bonica tot i que es pensaven que seria... “bueno, ja et passarà, és una cosa que ara t'està passant...” però quan han vist amb el temps que continuava, i han conegut a les meves parelles... l'evolució ha estat molt xula.

Llavors... laboralment no he tingut cap mena de conflicte, perquè jo ja ho tenia molt assumit quan ho vaig dir. A la feina a Barcelona, hi havia molta gent en l'àmbit i en el meu voltant que ho era i no va ser res fora del normal. Onestic ara treballant sí que va ser algo no normal, però la meva reacció era tant tranquil·la que vaig fer que fos normal. No en quan a les educadores i els educadors, sinó en els infants. Vaig veure que per a ells no havien tingut educadors o referents que fossin... que sortissin de la norma hetero. Llavors... quan els hi vaig dir si que van dir “uau! Y ¿cómo folláis? ¿y que haceis?” i “marimacho” i aquestes coses. Quan tu respons amb normalitat, finalment ja s'acaba tornant normal. Allà ningú els havia dit, i jo vaig reaccionar molt normal, quan ho vaig normalitzar doncs cap problema!

[pensa] Una mica em genera conflicte el tema de sortir de l'armari, però me l'ha generat sempre. Perquè és com... jo no he de sortir de l'armari. La gent que està al meu voltant ha d'obrir la perspectiva de mirar, saps? És com que tot el rato, les dones, les lesbianes... quantes més etiquetes més invisibilitzades estem i més dificultats tenim alhora de ser visibles en el món. I a més, ens ho personalitzen quan el problema no és nostre. El problema és de la resta, que no ho té com una cosa

normal ni normalitzada. Fa que un problema general i global sigui individual, i això suposo que també li interessa al sistema. No? Per anar-nos tapant. Penso que el problema no el tenim nosaltres, nosaltres no hem de sortir d'enlloc. És la resta la que ha d'obrir la visió, de saps? De les maneres de relacionar-se. Si això passés, les minories, les que estem oprimides podríem visibilitzar-nos encara més, i no hauríem de patir aquest desgast constant i diari. Que és un cansanci! Per això arribes a punts d'insultar a vegades, perquè estàs fins al... estàs tipa d'haver-te de justificar tot el rato per ser dona i per ser lesbiana. Tot el rato, a tots els llocs. I això només ho pot entendre les dones lesbianes. Per això cal reivindicar el concepte lesbiana, no? Com que només ens podem entendre les que hem viscut aquesta situació i podem fer que la resta ens entengui, explicant com ens sentim.

Què és per a tu la discriminació o violència per raó de sexe, gènere o sexualitat? Amb quin tipus de discriminació t'has trobat al llarg de la vida? O violència? Per ser dona, per ser lesbiana, per ser educadora social... una, dues o les tres? Altres discriminacions que travessen la vida?

Patir una desigualtat, o un insult, o una actitud totalment desagradable per ser dona, per ser lesbiana... És això, i és greu. I passa en tots els àmbits gaire bé tot el rato, per ser dona i per ser lesbiana... doncs s'hi suma. Si ja per ser dona ho pateixes molt, per ser dona lesbiana més encara. Llavors crec que és això, i que passa molt en tots els àmbits i en comentaris que la gent pensa que són quotidians i són de súper falta de respecte. Llavors penso que passa molt, i que penso que també quan passa, i passa davant ens hem d'empoderar i dir-ho, que ens està molestant aquest comentari, “ep! Que això és una falta de respecte”. Perquè hi ha comentaris culturals que estan molt arraigats en la falta de respecte cap a les dones, i cap a les dones lesbianes.

Per exemple, que la gent no ho considera... quan estic en un àmbit d'amistat o familiar, que se li digui a una persona: “ets un maricón”, com que no aguanta res, que és un merda... i això em molesta moltíssim. Perquè és com: “jo! No és cap insult” i per ser maricón no hi ha cap condició. Aquesta comentari, moltíssimes vegades i quan més m'hi fixo, més l'escolto. També una altra cosa que m'ha molestat moltes vegades és que m'han donat a entendre és que sóc lesbiana perquè no m'ha follat bé un tíó, o perquè he tingut una relació estranya amb les polles... o coses d'aquestes súper estranyes. Sobretot en tot el tema sexual, de despectiu o inclús de morbo estrany... la curiositat aquesta de cómo follis... i com follen les lesbianes. Com que hi ha aquesta concepció de que el sexe és només la polla penetri una vagina, és com que no follem les lesbianes. I de sentir-me menys per ser dona, de sentir-me menys per ser lesbiana, per no entrar dins la normativa... sí sí.

Sempre m'he sentit discriminada per ser dona, per ser lesbiana... i moltes vegades m'ha passat per no

seguir l'estètica general. És a dir, per anar rapada... per ser dona i anar rapada, m'ha passat. Que és una experiència, de rapar-te i presentar-te com a dona, lesbiana i rapada on se te sumen mes prejudicis, i t'has de defensar de “no ets femenina, ets lesbiana... veus, ets lesbiana perquè vas rapada”. O per anar vestida amb xandalls que es consideren d'home... o de no posar-me... maquillar-me. He patit molts comentaris en aquest sentit.

Per sort, no he rebut agressions físiques. Mai. No no, insults... Bueno sí... discriminacions tipus estar de festa i que intentin tocar-te, si això també... i tant! En discoteques, en concerts... que notes que hi ha una ma estranya per allà... o al metro! De tornar a casa i que sentis que un tío t'està perseguint, i que realment sigui així, no és cap paranoia i vols arribar a casa el més ràpid possible... Sí, això si... si si. Ho normalitzem tant que ni ho penses... és tant fort!

Creus interessant identificar-nos en els diferents espais de la nostra vida com a lesbianes? Som invisibles? Estem invisibilitzades? Per què?

És súper important. I sé que les etiquetes no molen, i tot el rotllo. Però com que aquest món funciona amb etiquetes, i les etiquetes que hi ha de manera general no m'incloeixen, ni com a dona ni com a lesbiana... doncs les vull reivindicar. Quan es fa un informe i es posa “educador” i no “educadora”, pues en aquestes coses tal subtils... quan es parla de família i no s'entén que dues noies amb una filla sigui una família... tot això, crec que s'ha de visibilitzar perquè s'ha de reivindicar. I es molt pesat, i és molt feixuc... però crec que s'ha de fer perquè sinó no existim, no estem enlloc. Llavors... crec que s'ha de reivindicar.

Què creus que és la lesbofòbia?

L'odi o el rebuig a les lesbianes. Crec que vol dir això.

Pots identificar situacions on hagis viscut lesbofòbia? Com t'has sentit? Quines estratègies fas servir davant la lesbofòbia? Creus interessant diferenciar-se dels conceptes “homofòbia”? Per què?

Sí, d'anar pel carrer amb la meva parella i que un cotxe ens xiuli, ens digui guarrades, ens digui bollereres... per exemple això és un atac lesbofòbic.

Jo he passat per varies fases. Primer, no t'atreveixes a contestar quan et passa els primers cops. Primer que et presentes al món com a lesbiana i actues així en conseqüència, i et presentes en un lloc públic... reps. Mirades, reps comentaris... això passa. Primer passava per no dir res, inclús sentia vergonya de “merda, sóc lesbiana, no diguis res”. Llavors ja et vas com empoderant, i passes del no

dir res a voler insultar a la resta de gent que et diu coses, perquè penses “perquè he de patir això”. I perquè he d'aguantar aquest imbècil que m'està dient això... perquè normalment són nois. Passes al enfadar-te, a voler contestar-li i a voler encarar-te. Acabes veient que són persones tant... tant buides mentalment que tampoc enfadant-te arribaran a entendre res. Ni inclús arribant a reflexionar amb aquella persona, i llavors ja penses: “bueno, és igual”. Llavors, depèn com em pillà en el meu moment emocional i de si estic més empoderada o menys, puc ignorar, puc contestar bé o puc insultar, perquè estic cansada d'aguantar tonteries. Depèn molt del meu estat en aquest moment, de si em sento valenta de contestar, si és un espai on em sento tranquil·la per poder dir “eh, perquè m'estàs dient això?” o d'ignorar totalment.

Crec que és totalment necessari diferenciar els conceptes d'homofòbia de lesbofòbia. Una vegada més, dins l'homofòbia, jo no em sento... o sigui, l'homosexualitat... s'entén més com tot, es generalitza amb home. És de gais i lesbianes, però jo, per la meua manera d'entendre-ho és de gais. I se generalitza en masculí, com en totes les generalitzacions així, que existeixen. Llavors jo, dins d'homosexual, si ja em va costar entendre que lesbiana estava dins aquest concepte, dins homosexual jo no m'hi veig, no m'hi sento. Llavors, penso que ens hem de separar dels gais perquè ells tenen una manera de viure, una manera de funcionar, una manera... bueno, estimen al mateix sexe però no tenen res a veure amb dues noies lesbianes. Perquè són homes, punt 1... en el món hi són com a homes i jo sóc dona i en el món hi estic d'una altra manera. Llavors penso que ens hem de diferenciar dels nois gais les dones lesbianes. Perquè sobretot com a home i com a dona no vivim igual en aquesta societat, ens hem de separar. I penso que és molt important per a visibilitzar-nos, perquè som dones i lesbianes.

Creus que la teva formació, militància o activisme -si escau- interfereix en la teva visió de la lesbofòbia, de la identitat lesbiana i dels recursos per fer-hi front?

Si, si crec que per exemple... la carrera d'Educació ja té un punt de que és una carrera que hi ha més gent varia. Potser en altres carreres... no se, potser tiro de prejudicis perquè no en tinc ni idea. Però pel que jo he pogut veure, és una carrera que toca molts col·lectius, moltes persones... la gent va de més alternativa i oberta, que després és mentida... però en aquest... s'hi barregen gent més diferent i si que ets capaç, no? De quan ho vaig començar la carrera si que em vaig trobar amb gent que era lesbiana... bisexual... i vas veient a gent vària que jo no havia vist fins a segon de batxillerat. Llavors... no se si és per la carrera o perquè entres dins el món universitari, però comences a veure diferents... i crec que amb la gent que m'he ajuntat al llarg de la meua vida i la formació que he anat

rebent, els espais on m'he anat moguen sí que han ajudat a que jo m'empoderi com a dona, que m'empoderi com a dona lesbiana i visqui això molt diferent de quan tenia 18 anys i no tenia companyies que es movien en aquest sentit... ni llibres, ni informació, ni xerrades, ni obres de teatre, ni músiques ni absolutament res que m'ajudés a entre qui era i em reforcés per reivindicar-me en el món... m'ha ajudat molt.

Quins espais segurs tens per reflexionar sobre la lesbofòbia, la identitat lesbiana...?

Crec que tinc bastanta sort en aquest sentit perquè puc reflexionar amb la meva família... ja que és un tema que hem tocat bastant. Puc reflexionar amb la meva parella, ho puc reflexionar amb les meves amigues, tant a les amigues de tota la vida del meu poble com a les amigues que he anat creant... crec que inclús ho puc reflexionar amb les meves companyes de feina actual, per la gent que hi ha. Penso que ara em moc en espais que em sento segura per reflexionar, potser ja no m'hi mouria. Necessito sentir-me segura amb qui sóc, perquè ser lesbiana forma part de mi de manera molt forta... llavors necessito envoltar-me de gent i de llocs on jo em senti segura parlant d'aquestes coses. Perquè sinó m'enfado... entrem en una... necessito sentir-me segura amb el meu voltant i ja intento que al meu voltant pugui expressar-me de manera segura, perquè necessito constantment expressar-me i reflexionar sobre coses que donen volts en ser lesbiana... Llavors... encara més necessito que la meva gent, la meva xarxa... Necessites que la teva xarxa, tu puguis expressar-te perquè és un procés no natural, no fàcil... Llavors necessito que al meu voltant per reflexionar tot el rato d'aquests conceptes.

Què és per a tu l'Educació Social?

Buuf! És una pregunta que agobia bastant... que és per a mi l'Educació Social? [pensa]. Per a mi l'Educació Social primer de tot era una carrera i llavors, s'ha convertit en de tot menys en una carrera. L'Educació Social... és que no sabria ni definir-ho. L'Educació Social és, per mi... tot el que el sistema capitalista no pot assumir de manera social, i per tant li surt malament perquè no entra dins el sistema que han muntat... tot això, totes les coses que no entren i queden excloses formen part de l'Educació Social. Perquè els àmbits on treballem les persones educadores socials acaben sent àmbits de rebuig per a la societat. Per tant, per a mi, entenc que l'Educació Social hauria de ser global però acaba sent de col·lectius exclosos; per a mi és tot el que fem amb els col·lectius exclosos, perquè no anem a treballar a llocs súper xulis, de gent rica que la vida els hi va súper bé. Sempre treballem amb persones excloses, amb col·lectius exclosos del sistema... llavors, penso que és: què fem amb aquestes persones? És tot el que fem amb aquestes persones. Siguin homes, dones, nens, nenes,

persones binaries, no binaries, persones trans... tot, totes les coses que no entren. Que sobretot van molt relacionades amb la pobresa, amb el diner... totes les coses que fem amb aquestes persones és l'Educació Social. Per molt que ens vulguin dir que és una cosa súper global, és mentida. Com a educadors no treballem en llocs súper xulis, súper ric, súper hetero i súper majo... no.

Et consideres feminista? Per què?

Sí. Perquè crec i vull que el món sigui un lloc on les persones siguin i tinguin les mateixes oportunitats, drets i tot de manera igualitària independentment siguis home, dona o la cosa que et vulguis considerar. La igualtat d'oportunitats i de respecte, i de que la gent et tracti bé. Sí, sí. Vull la igualtat, i ja no per home i per dona, sinó per totes les persones encara que no entrin dins home i dona, per a tothom.

Ha d'existir una relació entre l'Educació Social i els feminismes?

No puc entendre que l'Educació Social no sigui feminista. Perquè no puc entendre una manera d'intervenir, o de relacionar-te o d'acompanyar persones sinó és des de la visió feminista de la igualtat. És que no ho puc entendre, no ho puc concebre. Perquè sinó ja estaríem tornant a entrar... no no, estaríem en un bucle molt estrany. Si et fan fora d'una manera de funcionar i per tant quedes exclosa, i necessites que unes persones que crea aquesta societat que t'ha exclòs t'acompanyin, i t'ajudin a tornar a entrar en aquest sistema... si aquestes mateixes persones no creuen en la igualtat d'oportunitats, de tracte, de tot... siguis el que siguis, home, dona o el que et consideris... no et podran acompanyar en cap procés perquè t'estarien exclòent dins el procés d'estar exclosa.... llavors no, no puc concebre. Tot i que no tota l'Educació Social que existeix és feminista, això segur.

On ens situem les dones dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així? On ens situem les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així?

Per desgràcia, les dones som molt visibles en aquest espai, perquè l'Educació Social ve de la cura a les persones, d'empatitzar amb la gent que té molts problemes... ve molt de la religió. Sol ser un àmbit de molta dona, et trobes tant en la carrera com treballant que qui està al peu del canó són dones i... curiosament qui està en els llocs de poder són homes, tot i que a la carrera són molt pocs. Crec que, per desgràcia... hi ha el pensament que és la dona qui ha de curar, i acompanyar les persones que se les considera excloses... crec que aquí sí que estem molt visibles.

Les dones lesbianes... pues mira... buf... jo... els llocs on jo he treballat, sempre hem set la minoria.

Tot i que si que és veritat, que si tu entres dient “Sóc X, sóc educadora i sóc lesbiana” que no cal, però penso que en l'Educació Social, pel que jo he viscut, se't respecta molt bé i se't considera dins la normalitat. I que quan ho dius, sempre en surt alguna altra! Sempre és una cosa així... “ah, aquella també!”. Però no som molt visibles, penso que no som molt visibles les dones lesbianes. Queda molt per visibilitzar i sobretot, per fer que els col·lectius, o sigui... les educadores treballem amb persones, no? Llavors, els col·lectius no estan acostumats a tenir dones que se'ls hi presentin com a dones lesbianes, no? Dins les professionals crec que sí que està més integrat però costa dir-ho o mostrar-ho en els col·lectius, perquè solen ser col·lectius que creiem nosaltres que potser no ho acceptaran. Perquè venen de cultures diferents a la nostra, perquè són infants i es pensa “no cal dir-ho”... i penso que això sí... pensem que els col·lectius amb els que treballem no ho acceptaran i ens tira enrere dir-ho.

Perquè ens respectin, no? Perquè no ens respectaran. Crec que l'única manera és que nosaltres ho diem. I llavors, quan ho diem, te n'adones que a vegades et respecten, inclús més. Perquè és com “mira que valenta”. I ara, que treballo amb nois adolescents, és com que en comptes de veure-ho negatiu, tenen un punt que ho veuen com “ole! Mira que bé! I com tu parles de manera normal, elles ho van normalitzant... elles mateixes fan un procés d'evolució que és molt interessant.

*Consideres que influeix l'Educació Social en la construcció de la(les) identitat(s) de les persones?
Com?*

Sí, sí. Per molt que vulguem ser educadores súper neutres, súper robot com a vegades et diuen a la carrera, que els teus sentiments han de quedar a part, que has de poder separar... i totes aquestes històries que són una absoluta merda, nosaltres som persones que tenim una vida, tenim emocions i ens relacionem amb persones. I sí, tu pots intentar ser molt professional i s'ha d'intentar sempre tenir una barrera professional, però és evident que hi ha emocions molt fortes, sobretot en aquests àmbits, i tu acabes mostrant qui ets en moltes ocasions, i mostrant-te com a Lexa, i acabes explicant o mostrant coses que influeixen en l'altre. Igual que el m'explica l'altre, m'influirà a mi i m'acabarà construint a mi. Seria impossible que no influís. Perquè és una relació de persones, tot el rato, per desgràcia en moments molt difícils de les seves vides. I perquè no, de la nostra. Sí que te molt a veure. Tot el que transmetem, per això crec que és molt important, que les persones que som educadores, totes siguem feministes perquè el que expressem i el que donem a l'altre sigui de respecte cap a tothom. Això sí que ho crec. Llavors, sí sí, clar que influïm. I espero que tothom influeixi des d'una mirada feminista, no racista, i bla bla bla. Inflüim molt en la resta, és evident; treballem amb gent que per desgràcia està

molt vulnerable emocionalment. Llavors... hem de saber molt bé què estem dient i el que estem fent.

Com identifiquem o s'identifiquen la reproducció d'estereotips de gènere (masculinitat-feminitat) o de reproducció social (sistemes d'opressió masclista, sexista...)?

Sí, perquè es reproduceix com en la resta d'àmbits i en la resta de societat. Per exemple... [pensa] nosaltres mateixes. Tu entres a treballar allà, estàs en un centre, sou educadors i educadores i de cop es trenca una porta. La primera frase que tothom diu, o la gran majoria és: “ai, li podem dir a en Joan que ho arregli?” i potser som 10 educadores i 1 educador, però se li dirà primer, sense voler o no... clar, hem viscut en un món heteronormatiu tot el rato que creu que l'home és qui fa totes les coses de força i és el millor del món. Sense voler a vegades surt: “ai que ho faci ell” i dius: “hòstia, perquè no ho puc fer jo?”. I som educadors, i som educadors amb perspectiva feminista, i som educadors súper xulos en aquest sentit, i treballats. Però es evident que se'ns escapen moltes coses perquè portem molts anys vivint d'una manera. I sense voler, li estem donant aquest exemple a les persones amb les que treballem. Llavors hem de ser molt conscients, tant noies, com nois o persones que no es defineixen com a nois o noies. Perquè clar, a vegades donem missatges de tot el que hem menjat nosaltres i que també hem de reflexionar i canviar-los, perquè sense voler ens surten.

Creus que els espais d'intervenció socioeducativa són espais segurs per a l'expressió d'identitats no hegemòniques? Per què? Quines eines tens en el teu entorn laboral per assolir-ho?

A veure... sí. Jo podria pensar que no però cada vegada estic veient més sí. Però pel cas d'on estic ara, en un centre d'acollida. Penso que qualsevol infant que ha de sortir de l'armari, de qualsevol manera, és més segur que ho faci dins un recurs socioeducatiu on hi ha educadors molt variats i persones molt diferents, i persones amb una formació, vull pensar, que toleren totes les sortides d'armari del món que no una família... o sigui, a aquell nen li serà més fàcil o més còmode, perquè podrà tenir exemples de persones allà per a sortir de l'armari de qualsevol manera que no en una família, que ha estat vivint d'una manera molt concreta, o amb pocs recursos econòmics amb una cultura molt masclista... Perquè sense voler acaba havent-hi la pobresa, masclisme... s'acaba ajuntant una mica tot... llavors clar, però que serà un espai segur si ha de sortir de l'armari igual que si ha de fer una revelació de qualsevol altre tema. Penso que, vull pensar que serà un espai segur. O el lloc on estic jo, que hi ha hagut casos de moltes coses... penso que és un espai segur, on hi ha gent molt diferent i a les reunions d'equip, quan expliquen el... llavors, si un es passa en un sentit o l'altre es queda curt, sempre hi ha algú que intenta... com que hi ha molta gent treballant i moltes opinions, penso que tot

això ajuda a que sigui molt més fàcil.

Amb quines dificultats creus que es troben les persones no binaries i/o no heterosexuales amb les que treballen en les intervencions educatives? Quines estratègies (alliberadores) desenvolupen per fer-hi front?

Hi ha l'eina legal. Està més que estipulat el que s'ha de fer davant de qualsevol cosa, i podríem arribar a denunciar si no es compleix. I penso que hi ha eines que... clar, hi ha moltes persones diferents allà treballant i doncs hi ha gent que té moltes eines diverses, ja sigui per la pròpia experiència, perquè s'ha format en no se què, o perquè la seva tia no se quantos o perquè a la carrera no se que més... com que hi ha tanta gent diferent, es poden aportar moltes eines diferents. Lo xulo és poder-ho posar en comú, crear espais on també transmetre-li a les persones amb les que treballem, i a l'equip educatiu mateix. I això... no se.

M'he trobat amb usuàries, amb persones... usuaris no m'agrada gaire la paraula però així ens entenem... m'he trobat usuaris que han sortit de l'armari, com a persona discapacitada que viu en un pis tutelat. Amb el que tot això implica: ser persona discapacitada, amb una família tradicional al darrera. M'he trobat a nenes del centre d'acollida que s'han mostrat al món de manera trans. He intuït també, nenes, que estan intuït ser no heteros, i se'ls ha facilitat espais on han pogut dir el que creïessin. En quant a educadors o professionals, no m'ho he trobat... sí que m'he trobat que... hi ha persones que són més grans, que penso que són lesbianes i passen com a adulta soltera... això és molt típic, per no donar explicacions de la teva vida. I també he rebut comentaris d'aquestes persones d'agraïment, perquè sí que la nostra generació d'educadores sí que ho hem dit, i "que bé! Arribeu vosaltres i parleu d'aquestes coses, i les podeu dir" però que veig que elles sí que tenen dificultats per a dir-ho. Potser perquè han viscut històries que els hi costa. Sí sí, m'he trobat de tot, sí.

Quina creus que és la sensibilitat respecte la diversitat sexual i de gènere en el teu entorn laboral?

Crec que hi ha diversitat, no hi ha súper diversitat... Penso que hi ha sensibilitat per part de l'equip educatiu d'ara mateix, penso que no n'hi ha tanta per part de direcció. I penso que, inclús et diria, de les mateixes adolescents; són bastant sensibles a la diversitat, i això m'agrada.

Quines estratègies promotores de la igualtat entre gèneres existeixen en el teu entorn laboral?

No ho conec. La veritat és que no ho conec. No se si hi ha alguna estratègia concreta, si des de direcció s'aplica alguna cosa en concret... no ho conec. Però també crec que estem en un lloc on no

detecto moltes desigualtats, per ser dona i educadora; en quan a tracte des de direcció. Si en detectés alguna, que segurament se me'n passen mil... se que és un espai on podria dir-ho. O ho diria, tant si senta bé com si no, sóc bastant de dir-ho però no ho acabo de detectar si n'hi ha.

Si que detecto, que ara que jo... per exemple, la maternitat lesbiana ha de ser per inseminació i dóna la sensació que s'ha de plantejar... igual que qualsevol parella hetero però clar, jo no follo i dic “ah! M'he quedat embarassada” sinó que s'ha d'anar allà, posar unes dates... i tot això... si que tinc un pensament de “pensaran que...”, com si les lesbianes no diem la veritat o ens haguem de justificar constantment sobre la nostra sexualitat i maternitat. Ara un dia aniré allà i diré: “estic embarassada” i potser diuen que “tu que pots gestionar-ho, ho has gestionat ara?”. Crec que existeix aquesta por. I d'algun lloc surt aquesta por. No se si les persones heteros també els hi passarà o tindran aquesta sensació. Però clar, també hi ha persones heteros han hagut de passar per inseminació... clar, aquí ja s'obre un altre meló de la maternitat lesbiana. Que això és una altra fase ja... i amb això si que tinc una mica sensació d'agobio, que no l'hauria de tenir i la tinc. Llavors... se que hi ha alguna cosa que falla, si no detectés cap mena de... cap mena de discriminació cap a la dona lesbiana... no la tindria, però la tinc. No se... quan la porti a terme ho veuré! Això si... d'altres coses, ara no em ve res més.

Consideres que es treballa en l'eradicació de discriminacions i violències respecte la diversitat sexual i de gènere en el món de l'Educació Social i en el teu entorn laboral? En quin nivell? Per què?

Considero que l'equip educatiu ho treballa. O si més no, ho intenta. Penso que l'equip educatiu que hi ha és bastant conscient, o si no, quan ho exposes la gent intenta reflexionar i pensar sobre aquest tema. Penso que entre totes intentem treballar... sí sí, ho treballem. Que es podria treballar més? Evident. Però és que tenim tanta feina que llavors... pot quedar en un segon pla. Però si que s'intenta treballar per eradicar les violències. Des de gordofòbia... perquè tenim casos... des de lesbofòbia... racisme... sí sí, si que crec que s'intenta treballar. I no amb grans estratègies que intenten vendre a la carrera de: “farem un súper projecte per eradicar...”. No. Penso que és molt en el dia a dia, en els comentaris, en la manera de relacionar-se. Penso que és una cosa de molt del dia a dia, de ser conscient, que l'equip educatiu sigui conscient de com ens posicionem en totes aquestes... diferents violències que podem patir i crec que totes, també som un equip de dones i no se si té res a veure, penso que totes tenim els mateixos valors en aquest sentit i que tothom dóna, més o menys, el mateix missatge contra aquestes violències.

Saps identificar situacions lgtbifòbiques al llarg de l'exercici d'educadora social? I el teu entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes? Concretament, saps identificar situacions lesbofòbiques, també en l'entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

Sí, n'he detectat amb una noia que hi havia... trans, no se si transgènere o... no se ben be, ja que ara hi ha diferents maneres de relacionar-se i de mostrar-se al món... bueno, era una persona trans i d'origen àrab i musulmana, que això implica un munt de coses... si que... era una persona molt heavy, molt complicada per tot el que havia viscut, suposo... però si que des del centre i no de l'equip educatiu, sinó des de direcció enrient-se d'aquesta persona, no dient-li per nom que ella demanava, fent com una mofa subtil... que quan l'he detectat també l'he dit, i he fet el comentari que jo crei oportú en el moment. Però si que crec que se... i sobretot no des de l'equip educatiu, sinó des de direcció i ho he dit sempre que he sentit que se li faltava al respecte. Amb aquesta persona concreta. No n'he sentit més, o no en detecto més... potser amb aquesta persona perquè era molt evident. Si n'hi ha d'altres, no em venen al cap.

Concretament, lesbofòbiques... [pensa]. A veure, per part de les noies... sí. Sobretot quan ho vaig dir, sobretot al principi deien: “eres una bollera de mierda”. El primer insult que se'ls hi acudeix quan s'han d'enfadar amb tu és “lesbiana de mierda” o “maricón de mierda”. Això sí que ho he patit, però també és veritat que es pot parlar bastant amb les adolescents i crec que ja entenen que no és un insult, de tantes vegades que els hi he repetit. Sobretot “lesbiana de merda”, “maricón de merda” el fan servir molt més. A mi ja no me'l diuen tant, però sí que m'ho han dit. Per part de les educadores, no he patit i per part de direcció, quan ho vaig dir... no, no em vaig sentir incòmode en cap moment. Per part d'altres infants sí que he hagut de posar el fre en alguns moments, i dir “eh, fins aquí” i explicar-lis que això no va així. Un cop han fet ells l'evolució personal, cada un, sobretot els més petits... els ha costat més entendre-ho però amb les adolescents... una gran sorpresa!

Consideres que les violències i discriminacions relacionades amb la diversitat sexual i de gènere t'afecten a nivell emocional? Més que a d'altres professionals del teu entorn laboral? Com hi fas front?

Quan sento un comentari lgtbifòbic m'afecta molt. Una persona hetero no sabrà mai que és, per mot empàtica que sigui, no sabrà mai el que és haver-se de justificar tot el rato per a qui estimes. No ho pot saber. A més a més, crec que els homes heteros encara menys perquè en el món es relacionen d'una altra manera. Les dones podríem empatitzar una mica més però mai sabran el que és, ni es

posicionaran en el món com a dona lesbiana. No ho han patit.

És una manera que... Jo no... per exemple, jo no ho era de lesbiana, per dir-ho d'alguna manera... no em sentia lesbiana, fins als 18 anys... i puc entendre què és una dona hetero. I ara que sóc lesbiana i em sento una dona lesbiana puc entendre que abans, com a dona hetero, no entendria mai quina és la lluita personal, constant, diària, que és de la dona lesbiana.

Quina opinió et mereix l'ús de categories en l'exercici de l'Educació social? Consideres que és una pràctica que promou o subverteix els models socials actuals?

Penso que és una mica... el tema de les etiquetes com el tema del capitalisme, com per posar un exemple, eh? És a dir... jo no estic d'acord amb el capitalisme però sense voler jo visc dins el capitalisme absolut. Llavors... per molt que jo no vulgui ser capitalista o viure en un món heterocapitalista, hi visc. Llavors... per molt que jo no cregui en les etiquetes, visc en un món que tot el rato està etiquetant. Jo he de sobreviure en aquest món. Per tant... a vegades, bueno a vegades no... volent i sense voler acabes havent de ser capitalista i acabes havent d'utilitzar les etiquetes. Penso que és important fer-les servir i ser capitalista, perquè no ens deixen més opció... però sent conscients de que ho som, i de que vivim en aquesta realitat. Perquè llavors passes a fer-ho des d'un altre punt. Vale? Des d'aquest punt, de que sóc conscient que vivim en un món d'etiquetes i que les utilitzo, intento fer-ho causant els menys danys possibles a la resta. Però és evident que a mi m'etiqueten per ser dona i per ser lesbiana, per ser educadora i per ser morena, i per anar rapada... i jo sense voler, me n'adono que a la meva pràctica personal i professional estic etiquetant. Intento ser conscient de les etiquetes que poso, perquè que t'etiquetin és evident que estan fent que siguis d'una manera, i això és així. Sí que les utilitzo, intento fer-ho de manera conscient sobretot en l'àmbit on treballo ara, que són infants... que ja posar-lis una etiqueta a un infant és molt dur, ja l'arrossegues tota la teva vida... llavors intento utilitzar etiquetes que no facin mal o que perjudiquin o que... o sobretot que a aquella persona no la facin viure pitjor del que està. Sobretot això. Perquè a mi una etiqueta em pot fer més mal o menys, o la resta la pot considerar d'una manera o d'una altra, però el més important és com aquella persona viu aquella etiqueta. Si hi ha una noia molt gorda i se que una etiqueta li pot fer més mal que una altra, intentaré utilitzar la que li pot fer menys mal tot i que li estic dient el mateix, estic fent servir la mateixa manera d'anomenar-la. Però sent-ne conscient intentaré fer-li menys mal per a que ella pugui empoderar-se i enriue's de l'etiqueta, saps? Perquè també crec que de les etiquetes... riure'ns! Allò que deia abans: “doncs sí, sóc bollera, sóc marimacho...” i intentar que no ens facin tant de mal. Per a fer tot això, hem de ser conscients que utilitzem les etiquetes i fer una reflexió,

apropriar-te de les etiquetes com bonament puguis per sobreviure i per a que els altres puguin sobreviure. No podem no viure sense les etiquetes. Igual que no podem viure en una societat no heteropatriarcal i capitalista ara mateix, perquè és així. Hem d'intentar trobar estratègies per sobreviure i anar a poc a poc destruint aquesta manera cadascú busca les estratègies que pot però la clau és ser conscient, de les etiquetes, del món on vivim... de tot!

Vols fer algun comentari que consideris que no s'ha parlat al llarg de l'entrevista interessant per a la recerca?

Sí, vull fer un comentari i és que mai ningú m'havia preguntat les preguntes que tu m'has preguntat! Ni com a dona, ni com a educadora, ni com a lesbiana ni com a persona. És important i dona a reflexionar. I també dona a reflexionar que ningú m'he l'hagués fet abans, i això vol dir que a ningú li interessien les meves respostes ni les de les dones educadores i lesbianes. Saps? Ha estat molt interessant.

Transcripció Entrevista Laura

Explica'm una mica qui ets, quants anys tens, què vas estudiar, experiència laboral...

Jo sóc la Laura. Tinc 38 anys. Sóc mare i... [pensa] i sóc educadora. Principalment són les meves funcions ara mateix [riu]. Vaig acabar al 2009, vaig estudiar a Barcelona, a Mundet. Vaig fer els tres anys, vaig treure'm la carrera i vaig venir a viure cap a Girona. Jo sóc de Barna... i això, vaig estar un any pul·lulant per serveis i vaig acabar a l'Espai Jove de Palafrugell, que hi he estat 8 anys. Ara, des de fa un any, estic com a responsable tècnica de projectes dirigits a joves.

Ara estic estudiant Antropologia Social i bueno, formació de lleure: monitora i directora de lleure també.

Què és per tu ser lesbiana? Què implica? Què significa?

Ets una dona i t'agraden les dones. Això és per a mi ser lesbiana.

Quines són les característiques del “ser lesbiana”?

[Pensa]. Jo crec que no, jo crec que no. No, tant comunes com dos persones que comparteixen que els hi agrada el bàsquet o que els hi agrada alguna cosa. Però més enllà...

Que et suggereixen les paraules “bollera”, “marimacho”...?

Bueno... amb “marimacho” sí que l'he viscut bastant malament aquesta paraula perquè abans de saber jo que m'agradaven les noies, sí que és una paraula que sempre m'han dit. Sempre he sigut grandota, però bueno... a partir d'acceptar-ho ja està. Sí que m'ho vaig haver de treballar, sobretot quan vaig començar a treballar laboralment, va sortir una mica més. Però a mi em deien molt, de petita a colònies i coses així on anaven, em deien “el nena” però a part d'això... no.

Altres insults.... no, aquest “el nena” i poco más.

Quina evolució has tingut al llarg de la vida amb el lesbianisme?

Jo... quan feia la ESO em vaig començar a penjar de la meva millor amiga. Ho vaig amagar i dissimular absolutament perquè jo volia seguir mantenint l'amistat i sabia perfectament que no seria recíproc. Jo anava a un agrupament escolta i allà vaig poder tenir els meus caps del moment, que tots dos eren un gay i l'altre lesbiana, vaig poder compartir molt molt amb ells aquest pas meu, d'acceptació. Sí que recordo a l'Institut, debats d'aquests que s'organitzen, de sortir bastant perjudicada per comentaris de gent molt pròxima, i... i jo fent aquest procés de descobriment i ells

fent aquests comentaris tant tajantes, pues... però no, en veritat, em vaig quedar a lo fàcil. Vaig seguir tontejant amb nois molt temps i no vaig saber obrir-me. Vaig fer un parell d'intentones de poder obrir-me a conèixer el meu cos, i altres cossos... però no me'n vaig ensortir gens [riu] i llavors, m'acabava embolicant amb nois.

Llavors.... quan vaig començar la carrera... jo vaig començar Física, carrera de Física, vaig conèixer la que ha estat la meva parella durant molts anys. Amb ella vam fer un procés de descobriment perquè ella no havia estat amb cap noia, vam començar a estar juntes i... vam venir cap a Girona a viure juntes. Vam acabar més o menys igual la carrera, i als 5 anys ens vam casar. Era un moment que estava a punt de guanyar el PP i volíem ser mares joves. Llavors vam dir: si més no per engrandir estadístiques i per poder ser mares de manera fàcil, perquè sinó ja te'n vas cap a les adopcions, ens casem. Ens vam casar i hem tingut dues nenes; una ella i una jo. Al cap de dos anys ens vam separar, i ara estic amb una altra noia. Ho he viscut bé. De fer a casa, quan ho vaig explicar, ho vaig explicar com algo bo. Me mare tenia moltes depressions i estava molt trista, i li vaig explicar que tenia una parella, que estava amb algú i sempre ho han portat molt bé. Si que mirades i coses d'aquestes sempre t'emportes però.... Sempre he sigut del parer que fa un anys van lluitar pels nostres drets i a nosaltres ens toca viure-ho amb normalitat i visibilitzar-ho.

Jo sóc molt sempre de xerrar. Totes les senyores del món mundial que m'han parat, i anava amb les nenes i “mira, con la tía y con la madre”. No. “Somos dos madres”, i jo cap problema amb explicar i parlar, i després que cadascú gestioni la informació com bonament pugui. Si preguntes i et poses a la vida dels altres... [riu].

Quina formació respecte la diversitat sexual i de gènere has tingut al llarg de la vida, especialment durant l'època universitària? Creus que és important? Perquè?

No especialment. Sí que a la carrera vaig fer una assignatura de coeducació. No me'n recordo de com es deia la profe... però sí que recordo tota una reflexió personal en aquesta. El treball final de l'assignatura era “M'agrada ser dona i m'agrada comprar la roba a l'apartat d'homes” o algo així. Sí que era tot un treball... però no recordo especialment.

De manera informal... no, no he format part de cap grup especial ni res. No no. La meva intenció, ara amb Antropologia seria estudiar algo, tinc ganes de... he fet el primer cicle que és molt teòric i igual per a tothom, però ara que podré triar optatives i aquestes coses pues... identitat i gènere, i tota la mandanga.

Com va ser el sortir de l'armari a nivell personal? I a nivell professional?

A nivell professional sí que he sortit de l'armari, però no... sempre no. Quan vaig començar amb la feina de l'Espai... les altres feines eren feines esporàdiques i no calia que, bueno... eren substitucions i coses molt puntuals i no calia que tampoc... Amb aquesta feina sí que quan vaig començar, tenia 23 anys i el primer any... amb adolescents i joves, de 12 a 18, amb molta població marroquina... i em parlaven molt de “mi marido”. I jo els hi deia que sí, que “mi marido”, “mi marido”. Llavors, després d'aquest primer any vaig decidir dir prou a lo de “mi marido” perquè eso no existia, i que els hi volia... no dir-lis jo, però si tornava a sortir el tema doncs parlar-ho amb normalitat. Com que tots sabien que tenia marido, ningú em va preguntar res mai més [riu]. I em vaig quedar amb allò, amb resquemor. Però llavors van arribar les meves filles, i la primera filla jo no.. no la vaig gestar, la va gestar la meva excompanya. Llavors, quan ells van saber que jo era mare i aquí van començar preguntes i els hi vaig explicar tal qual. Era un.... “però l'has adoptat?”, “no, no l'he adoptat...”. “Però no has estat embarassada! Com has de ser mare?” i a partir d'aquí, sempre sempre no he tingut problema per explicar-lis als xavals el que hi ha, i si que han sortit converses interessants.

Amb companys i companyes de feina tampoc, cap problema. Sempre ho he dit. Sí que quan vaig començar hi havia un company, que jo no se... crec que està enfadat amb el món i jo vaig ser una mica el seu ojo del huracan. Sí. Però va acabar plegant i no he tingut problemes amb ningú més ni res. Sí, no se... L'Àlex, que també treballàvem junts en ese momento, hem va dir: “és que crec que no accepta l'homosexualitat” però era... simplement la va agafar amb mi. Segue igual, segueix rajant de tot i de tothom [riu].

Quines estratègies fas servir per sortir de l'armari en nous espais o persones en la teva feina, si escau? Creus que pots ser un model per a d'altres?

Normalment començo parlant de la meva parella, després la meva companya i després li poso nom. I ja està! [riu]. No tinc espais on hem reservo, sempre ho dic, no tinc cap problema.

En la societat actual, on ens situem les lesbianes?

Cadascuna a casa seva, no? [riu]. Crec que cada cop som més visibles, cada cop es veu més i hi ha menys tabús. Jo recordo si que... al principi, jo amb 18 anys... pensava molts cops: jo estíuejava aquí a Calella, passejava per Callela, sota les voltes boniques i bucòliques amb el fondo el mar... I pensava: si ara jo estigues aquí, amb la Bruna donant-me el lote com aquesta parelleta, tothom ens miraria. Però crec que cada cop menys. Jo no he viscut diferència entre Barcelona i els pobles; jo crec

que la diferència és quan tu neixes en el poble. Principal, jo no l'he viscut aquest handicap.

Què és per a tu la discriminació o violència per raó de sexe, gènere o sexualitat? Amb quin tipus de discriminació t'has trobat al llarg de la vida? O violència? Per ser dona, per ser lesbiana, per ser educadora social... una, dues o les tres? Altres discriminacions que travessen la vida?

Són prejudicis... és una... una lluita cap a la no acceptació de la diferència. Simplement penso que és una discriminació més. Sempre s'ha utilitzat el col·lectiu menys nombrós per a matxacar-lo, i és lo mismo. No s'entén que puguem ser diferents i llavors... és desconeixement. Perquè molts cops et diuen: “no és natural”. Ja bueno, hi ha tropocientos animals que viuen amb parelles homoparentals o homoparelles o diga-li com vulguis!

Per ser lesbiana, quan vam anar a inscriure al Registre a la meva filla que jo havia parit. Quan vem inscriure a la que jo no vaig parir, vem fer-ho al poblet d'aquí al costat, i no hi va haver cap problema. Jo vaig anar a fer tot el papeleo, i ja està... com... ja està, simplement. Com que ja ens havíem casat i teníem el llibre de família... vaig anar a fer el papeleo, em vaig equivocar amb un paper... amb posar “el pare i la mare”. Si que hi ha molta documentació que és de pare i de mare. Jo sí que he tingut la sort que he pogut, a la guarderia on vam començar a portar a les nenes, tenia la documentació així i nosaltres ho vam dir. I elles també van veure l'oportunitat i van canviar-ho tot, van deixar de fer el dia del pare i el dia de la mare per fer el dia de la família... bueno. I aquí al registre, jo feia dos dies que havia parit i em van fer anar a mi amb el full de la clínica, com per demostrar. Quan tu pots anar inscriure quan tu estàs casat amb un home, una filla només amb el llibre de família, no cal portar una prova d'ADN. En canvi, nosaltres vam haver de portar un paper de la clínica. Ara ho han canviat una mica, eh? En principi! Però està molt a la llibertat de cada registre, de cada ajuntament que ho poden fer. Però en principi és personal aquest paper, quan neix un nen d'un matrimoni no li demanen l'ADN, simplement és el pare perquè estan casats. Pues no.

I com a dona, jo m'imagino que si, com a molts... però ara no em venen.

Jo penso que totes les que som una mica especialotes i sortim de la norma... Jo a l'escola mai he estat en el grupet.... Al final no se si sóc jo que tinc un punt asocial que... és discriminació. Jo penso que no, no és discriminació: si no me quieren, no estoy. Quan dic fora de la norma vull dir, més passota, de no seguir la serie del momento, no seguir el prototip de lo que se lleva.

Què creus que és la lesbofòbia? Quines estratègies fas servir davant la lesbofòbia?

Pues la por a les lesbianes [riu]. Si que viscut situacions que poden er lesbofòbia, amb els joves amb

els que treballo. Si, jo ho explico contenta perquè tots els processos estan molt bé però sí que han tingut tot el procés d'acceptar, i de dir: “es que a mi me dan asco, es que yo no las soporto”. Llavors, és que aquí entra el desconeixement. Jo crec que moltes d'aquestes fòbies són a partir del desconeixement i la reflexió de: “bueno, yo te daba asco antes de saber esto o ens portàvem bé?”. Llavors... “bueno, pero no te des un beso con alguien aquí delante mio” i era un: “tu tampoco te des un beso con tu novia si estoy hablando contigo” perquè no em sentiré còmode si et tinc foten-te el lote aquí davant meu. Llavors, bueno... principalment...

Jo tinc una capacitat de tapar-me les orelles bastant important [riu].

Creus interessant diferenciar-se dels conceptes “homofòbia”? Per què?

No m'ho havia plantejat. [pensa] Jo crec que és diferent. Bueno... interessant perquè potser sí que hi ha característiques o aspectes... però la idea jo crec que és la mateixa. Potser algú tolera més les lesbianes que els gais, no? Si hi ha lesbofòbia hi ha gaifòbia. Llavors... a vegades sí que m'ho he trobat això: “porque eres chica, eh?... si fueras un chico y te gustaran los chicos seria distinto”. Però no se...

Es que jo crec que tota la xenofòbia és tres cuartos de los mismo. La xenofòbia és quan tens la por o la ràbia o l'odi cap a un col·lectiu diferent al teu. Que al final no deixa de ser una nina russa que podem anar desgranant, pero... tot queda allà mateix!

Creus que la teva formació, militància o activisme -si escau- interfereix en la teva visió de la lesbofòbia, de la identitat lesbiana i dels recursos per fer-hi front?

Crec que haver estat a l'escoltisme sí, perquè és algo més formatiu, des de petita. I aquí sí clar, hi ha molts valors, moltes coses que vaig aprendre allà. Com que si tens una diferència amb algú li comentis, i la comentis abiertamente i així deixi de ser-ho, o potser no.

Ara estic amb la CUP i aquí es va intentar crec un grupet LGTBI també... i no, no crec que això m'hagi transformat sinó que els meus valors previs em fan implicar-me. I aquesta idea de que a nosaltres ens toca visibilitzar i normalitzar. Bueno, és el que jo crec que ens toca, viure-ho normal, i entrar al cole agafadetes de la ma, si cal... i tot normal [riu].

Quins espais segurs tens per reflexionar sobre la lesbofòbia, la identitat lesbiana...?

A tot arreu, a tots els llocs on estic em sento segura per comentar aquestes coses. Potser amb algun espai de feina, que ara faig un paper molt de... de representació de la cooperativa i llavors... potser

amb clients amb els que tracto, que no. No seria un lloc... però perquè... no s'escau res meu personal. Però en els llocs on sí que s'escau meu personal, jo ho vomito.

Què és per a tu l'Educació Social?

Bueno... és l'educació en la societat. Crec que vivim en una societat, ens agradi o no i hem de saber moure'ns, sigui per tombar-la, sigui per potenciar-la, sigui... Si més no, hem de saber les normes del joc si volem... per poder decidir si volem jugar o no. I crec que l'Educació Social acompanya en aquest procés, de saber les normes del joc i ajudar a les persones de si volen jugar o no, amb les conseqüències pertinents. Tu pots decidir no jugar-hi i tens unes conseqüències.

Et consideres feminista? Per què?

Sí, perquè crec en la igualtat [riu].

Ha d'existir una relació entre l'Educació Social i els feminismes?

Sí, perquè ha de ser transformadora. I és això, has d'acompanyar a la gent i has de dotar d'eines igual, sigui home, dona... i han d'haver uns valors en el fons de la feina que tu fas. I el respecte, i l'amor, i el tema de la llibertat... de la meua llibertat comença on la teua acaba la teua, o no se com es diu!. Però tot això té un component feminista molt fort. Igual que penso que no pots ser un piroman, per ser educador social. Si vas cremant els boscos... potser no, no tens les capacitats de ser educador. Perquè si el teu hobby és cremar boscos... és una cosa que contradiu la meua visió de l'Educació Social. Té un doble sentit raro de nassos [riu]. Sembla que no... suposo que s'entén [riu].

On ens situem les dones dins el món de l'Educació Social? Per què ho creus així? On ens situem les dones lesbianes dins el món de l'Educació Social? Per què ho crues així?

Bueno... fem un gran paper, que no hi estic d'acord, de mames dins els equips. Som bastant les mames, i no m'agrada. Perquè igualment tenim el posat de cuidadores, molt impositat. I penso que ho hem de poder separar més. Jo penso que en l'Educació Social hi som molt presents, no amb menys veu perquè al ser-hi tant presents... no amb menys veu però potser som més amb una veu més fluixeta que els pocs homes que hi ha, que tenen una veu més forta. No se si m'he explicat... Són homes i tenen... no tenen... s'autoadjudiquen i els adjudiquem una veu més potent. Llavors clar... si fan una reflexió sensible ja són la hòstia. I dius... "bueno, de reflexions sensibles en fem totes!". [riu].

Clar a veure... jo crec que els tècnics... Clar, jo sóc membre d'una cooperativa que venem producte, i

venem projectes per a que ens els comprin els ajuntaments o qui sigui. I els gestionem conjuntament o el que sigui. I no deixem de ser un negoci que ven producte. Llavors... molts cops, els tècnics que ens compren els productes són homes. Els que manen, i compren i gestionen són homes; els que acaben decidint són homes. I si que hi ha sectors que he vist més homes; amb Justícia Juvenil si que vaig veure més homes. Dintre la cooperativa on sóc jo, no... si que n'hi ha alguns, i tenen la veu més forta i dius: “no, a veure... perdona”, si som tots directors, som tots directors. Però tenen més la llibertat de poder dir la seva. Però hi ha més dones, en general, tant en els directius com en les bases, hi ha més dones.

Les dones lesbianes... depèn. No ho se, no tinc prou... Jo, amb les que he coincidit... Ara mateix, als meus equips... som tres dones lesbianes: dues en els equips de treball i jo, que estic com a directora. Clar... [riu] és que jo et parlo del que jo conec!

*Consideres que influeix l'Educació Social en la construcció de la(les) identitat(s) de les persones?
Com?*

Jo crec que influeix tant com algú que és coix. O sigui... tots hem tingut referents adults, o referents... en algun moment donat que ens han acompanyat. I hem vinculat amb ells per algun o altre motiu, o un purament funcional del moment, o un més emocional... i ve a ser per les característiques de l'altre, per la sintonia. Llavors penso que si... que si ets adolescent i tens un referent que saps que té una vida normalitzada, amb una orientació sexual diferent a l'establerta doncs... no se, potser hi vincules més. Però potser no, perquè és súper espanyolista i l'altre és súper catalanet. Li veig com un factor més, com una característica. Una persona que és grassa, si veus algú o algun referent que és gras i té una vida activa, potser et treus molts tabús de sobre. Però com una característica més, no com algo trascendental, que et marqui a saco. Pot ser que a mi els meus caps d'agrupament, que eren voluntaris, em van ajudar molt en un moment. I jo se que he ajudat a nanes perquè he viscut el seu procés també, però més enllà d'això...

Hi ha una cosa que abans no t'he dit... de petita vaig tenir un càncer, molt de temps. I això també és una característica meva que m'ha ajudat a vincular amb algú, algú que té la mare malalta, o el germà malalt... pues també... les experiències personals les hem d'utilitzar a la feina en aquells moments en què, diguem... que poden ser rellevants.

Com identifiques o s'identifiquen la reproducció d'estereotips de gènere (masculinitat-feminitat) o de reproducció social (sistemes d'opressió masclista, sexista...)?

A mi em costa, jo tinc un punt que sóc molt bastorra quan treballo. I després penso: “quina barbaritat que has dit!”. Perquè també reproduceixo molt per la boca molts... estereotips d'aquests. Jo que se... jo he ensenyat a molts nens a anar amb txanques, per exemple... “eeeh, que em dones la maneta” [i fa un gest simulant delicadesa] però ja és més el teatrillo, però després penso: “lo que has dit!: que em dones la maneta com una senyoreta” i és més perquè estan així [fa el gest de buscar l'equilibri] i és més el teatrillo. Però després dic: joder! [riu] vaya frase que has deixat anar a aquí!

Però jo penso que és súper important, en els equips, donar espais per a poder parlar perquè cagar-la ja està dins el sistema i hi estem tots. Llavors... només és això: igual que has fet una falca equivocada després en podràs fer deu, però cal una mirada més conscient.

Quina creus que és la sensibilitat respecte la diversitat sexual i de gènere en el teu entorn laboral? Consideres que es treballa en l'eradicació de discriminacions i violències respecte la diversitat sexual i de gènere en el món de l'Educació Social i en el teu entorn laboral? En quin nivell? Per què?

En el meu espai de feina ho intentem treballar, sí sí. Quan comentem com ha anat l'activitat o com està el grup o com... llavors, aquestes coses surten. Sí. Totes les persones del meu equip som sensibles a aquest tema. Ara hem creat un grup amb els adolescents... ara estic amb diferents projectes a l'Empordà, i amb els adolescents de Palafrugell hem creat un grup... bueno, les educadores estan creant-lo... es que jo acompanyo educadores! [riu] que és el Generem. I el que es busca és això, treballar temes d'identitat de gènere, d'orientació sexual, d'igualtat, de feminisme... llavors, bueno... estem molt sensibles ara mateix, amb tot això. Amb tota la lluita feminista, des de fa un temps està molt latent.

Crec que les persones no heterosexuales hem viscut més totes aquests estereotips, encara que no ho haguem patit com una discriminació... però els hem viscut més. I llavors sí que ho podem veure més. Jo el que si que penso és que tenim una llibertat per parlar-ho anchamente que molta gent es pensa molt més: utilitzar paraules tipus bollera d'una manera més naturalitzada. Avui a la reunió parlàvem de que fa uns anys estàvem muntant una activitat allà amb gent de Palafrugell, amb gent jove d'allà, de salut i de no se quantos... i deiem allò típic de repartir personatges quan entressin els joves a la festa. Llavors qui trobi la seva parella de personatge se'n va a la barra, a per un xupito, una piruleta... i tot era micky i minie! I jo vaig començar a dir: i el batman i robin, i la telma i louise... i si que en aquell moment, que no era tant latent... jo crec que des de fa uns anys enrere se'n parla molt més. Però fa 5 o 6 anys no se'n parlava especialment gaire. I va haver una noia que em va contestar:

“hombre no, això no! Que no és lo natural, no ho viuran com normal”. I jo em vaig quedar així mirant-la, em vaig riure en una reunió amb unes vint persones dient... [fent un gest d'incredulitat] i després va venir la noia: “perdona, perdona, perdona. Se m'ha escapat”.

Jo penso que la sensibilitat va un aumento, o la consideració aquesta... la gent és més capaç d'identificar els estereotips. Crec que la gent és més sensible. Però en general, no només amb això. Crec que a vegades rocem la imbecilitat, de no poder dir les coses tal qual perquè no és políticament correcte dir no se que.

Creus que els espais d'intervenció socioeducativa són espais segurs per a l'expressió d'identitats no hegemòniques? Per què? Amb quines dificultats creus que es troben les persones no binaries i/o no heterosexuales amb les que treballen en les intervencions educatives? Quines estratègies (alliberadores) desenvolupen per fer-hi front?

No. Ho poden fer i ho fan però no... ni senten ni estan segurs. Segurs amb la idea de que tothom li respectarà i li anirà estupendo... doncs no. No ho crec.

[pensa] Crec que és en general, m'ha passat a tot arreu... els grups han sigut molt canviant, i he anat a instituts a fer accions i... realment no, bueno... crec que estem en un moment de sobre informació. No m'agrada generalitzar gaire, em costa...! però sí que crec que cada cop són tots més iguals. Llavors el que se surt de l'igual... més igual dins de que cadascú té el seu estil. Però todos siguen una misma línia... i en un primer moment, a nivell grupal el matxaquen. A nivell individual l'accepten. No se si m'he explicat, però... no no... no crec que... a l'edat que fas el canvi maduratiu, en el moment de l'adolescència no és un moment que això, a dia d'avui, es porti bé.

Les noies potser són més inclusives en aquest sentit, potser ho accepten millor. Les noies accepten millor una persona lesbiana, o un gay, o una persona que està fent un trànsit... sí. I es nois, en general, els hi costa més. Clar, jo aquí també... ara ens estem trobant molt que hi ha tota una lluita d'identitat important, i el col·lectiu marroquí també l'està visquent. D'identitat cultural, que bueno... no tant amb això sinó també amb la dona. [pensa] Bueno.... de ser molt matxacons amb tot: “soy moro y las mujeres no sirven para nada”, “y este es gay y es no se que”.... I són nanos que han viscut aquí tota la vida, han anat aquí a l'escola... i, entenen que l'adolescència comença als deu anys.... surt llavors. I com a grup, són molt matxacons amb els que són diferents del grup. , això ens passa molt en un projecte en concret.

Però sí que hi ha patrons que.. o sigui, això ja és una filosofada important... [riu] la informació està molt a l'abast. I yo lo he visto y lo se, no? Y he visto una información, y se que es verdad y la voy a

defender a muerte. No vull ni arguments ni vull res, porque me lo ha dicho mi padre y es así y punto, o lo he visto en internet y es así y punto, o es así y punto. Amb això, pues... si hi ha algú que és respectuós i ho accepta bé, però sino... no hi ha manera de canviar el xip. I segueix sent un insult molt habitual, el maricon, marimacho, bollera, tortillera... tot... Tot segueix sent un insult que es sent molt amb joves, indiferentment del grup i del col·lectiu. Hi ha clar, nens i nenes, que no són de... i en canvi... “Franco tendria que estar vivo”, “Todos los del proceso son unos delincuentes, delincuentes!”... com un vulgarisme, com tot molt vulgar... però no vulgar per ser vulgar sinó no hi ha cap mena de ganes d'entrar en arguments o entrar en debats d'arguments o en reflexions obertes: “això és lo que hi ha, y punto”.

Quines eines tens en el teu entorn laboral per assolir-ho? Quines estratègies promotores de la igualtat entre gèneres existeixen en el teu entorn laboral?

Si, jo crec que sí... si. No crec que tothom ho conegui, perquè hi ha tantes línies, tants projectes, tants protocols... i tants plans que és impossible!

Crec que cal que es visqui: no crec tant en la difusió dels plans sinó en la realització dels plans. Està molt bé fer redactats, fer organigrames, i... però la informació bàsica d'on has d'anar tu, o de com han de funcionar les coses... això s'ha de viure per saber-ho, que et donguin el llibretó no... no val per res!

Saps identificar situacions lgtbifòbiques al llarg de l'exercici d'educadora social? I el teu entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

Bueno... insults o moments d'aquests... després amb accions, de muntar tallers, de muntar històries amb els xavals... per donar informació, de sensibilització.

Davant els insults... fem reflexió. Si et passes de la ratlla, amb qualsevol falta de respecte on et passes de la ratlla, pot ser que entri dins la normativa i la sanció i tot això, però fem reflexió, oferim espais on poder parlar-ne i de poder opinar... Amb temes lgtbifòbics no ens he trobat mai amb discriminacions més allà de lo verbal. Insults, amenaces, xinxar-se, i molestar-se, enriue-se'n...

Concretament, saps identificar situacions lesbofòbiques, també en l'entorn laboral? Com ho has abordat? Quina és la teva resposta quan les detectes?

Concretament, situacions lesbofòbiques... [pensa], el rotllo aquest de si va al lavabo i la resta no hi van, de si ella està al vestidor i jo no em canvio... això passa, sí. Molt poquet però ha passat, sí. Cap a mi si que he viscut comentaris, però els hi desmunto i ja està! No no...

Consideres que les violències i discriminacions relacionades amb la diversitat sexual i de gènere t'afecten a nivell emocional? Més que a d'altres professionals del teu entorn laboral? Com hi fas front?

Em mou més, sí sí. Bueno, perquè em remou per dins coses... Amb les meves companyes lesbianes no ho hem comentat, no se si els hi passa el mateix.

Quina opinió et mereix l'ús de categories en l'exercici de l'Educació social? Consideres que és una pràctica que promou o subverteix els models socials actuals?

Jo crec que... que les etiquetes hi són. Però sempre que les utilitzes, les has d'utilitzar d'una forma oberta. O sigui, no sentenciant: "aquesta etiqueta serà per sempre i para nunca jamás". Sinó... bueno, doncs si un xaval ara és mogut, és mogut. Qui sap si d'aquí cinc anys seguirà sent mogut. Has de parlar, sobretot, de les dificultats que li generen aquestes característiques, més que la característica en sí.

A la feina intentem no fer-ho, i si les fem servir, ho fem des del context. Ho intentem contextualitzar, intentem posar la mirada... si és una característica que no li va a favor, en la seva relació amb els altres... posar la mirada en quina és la reflexió que li hem de donar per a que li sigui vàlida. Però no... no amb un sentit burleta, o més de riure... També són serveis molt oberts, són en medi obert... llavors, jo crec que no tenim una responsabilitat parental amb aquest nen. Penso que amb un CRAE o així, la responsabilitat és més alta en aquest sentit. Nosaltres sabem que cada nen té la seva família, nosaltres fem el paper que fem... no hi som per jutjar-los, o per dir-lis: "ets així"... no.

Vols fer algun comentari que consideris que no s'ha parlat al llarg de l'entrevista interessant per a la recerca?

No se... no, crec que hem passejat una mica per tot [riu].

Jo crec que sobre el que parlàvem dels nanos que puguin vincular més... o pugui... crec que és bastant bidireccional. O sigui, que jo també... com a persona vinculo més amb aquells amb els que trobo afinitats. I si veig que estan vivint un procés que jo també he viscut, doncs... també hi vincules més. No és el prefe... però bueno, existen los prefes y los no prefes per tema de vinculació, de caràcter i d'afinitats... i ja està! Llavors, potser... no se, jo recordo una nana que cantava rap i era lesbiana, i la vaig portar, acompanyar no en el meu temps perquè ho vaig canalitzar molt des de la feina, com a procés d'empoderament d'aquesta noia... però sí que la vaig convidar a actes, a llocs per a que cantés, per a que expressés... Vaig fer una mica més que potser amb una altra que potser no ho hagués fet.

Annex 4. Taula 1: Perfil de les dones entrevistades

Pseudònim	Edat	Estudis	Residència	Experiència laboral	Àmbit de feina actual	Es considera feminista?
Irene	31 anys	CFGS Integració Social Grau en Turisme Màster en Turisme	Blanes	3 anys Persones amb discapacitat intel·lectual	Persones amb discapacitat intel·lectual	Sí
Maria	51 anys	Diplomatura d'Educació Social	Barcelona	25 anys Atenció a la infància i adolescència	Atenció Bàsica – Serveis Socials	Sí
Míriam	32 anys	CFGS Integració Social Grau d'Educació Social	Girona	6 anys Atenció a la infància i adolescència	Centre residencial d'acció educativa- atenció a la infància i adolescència	Sí
Lexa	26 anys	CFGS Integració Social Grau d'Educació Social	Banyoles	8 anys Àmbit de les drogodependències, de persones amb discapacitat i en l'àmbit de la infància i adolescència	Centre d'acolliment – atenció a la infància i adolescència	Sí
Laura	38 anys	Diplomatura d'Educació Social	La Bisbal d'Empordà	10 anys Atenció a la infància i adolescència, projectes dirigits a la població jove	Responsable tècnica de projectes dirigits a la joventut	Sí

Font: Elaboració pròpia.